انوار الاسرار

تالیف

مولانا عبدالحلیم تو گیروی

نام کتاب : انوار الاسرار

ملفوظات خواجہ غلام رسول تونگیروی چشتی

وفات ۱۲۸۳ھ/۱۸۶۷ء

تالیف : خواجہ عبد الحلیم تونگیروی

سال تالیف : ۱۲۹۸ھ

کاتب : شہاب الدین ، بہاولنگر

تکمیل کتابت : یکم جمادی الاول ۱۳۷۵ھ

صفحات : ۱۵۲

زبان : فارسی نثر

مملوکہ : مولانا صاحبزادہ محمد حبیب الرحمن سیالوی

چکوال ، صوبہ پنجاب ، پاکستان

۱۴۴۰ھ/۲۰۱۹ء

پس از حمد و ثنائے کبریائے - درود و ہم سلام مصطفائے

مبارک شد محمد را کہ فرزند - بفضل خود خدا کردہ عطائے

عجب صورت عجیب نقش است زیبا - عجب قد است و قامت دلربائے

خداوندا کنی عمر درازش - مشرف کن ز علم و عملہائے

مسمی شد غلام ہست جیلاں کہ او غوث است و قطب قطبہائے

چوں پرسیدہ شدہ تاریخ تولید

محمد عبدالرحمن

31/8/2005

در ملکیت شہاب الدین بقلم خود

قیل ان الالہ ذو ولد - قیل ان الرسول قد کہن - ما نجی اللہ و الرسول معًا - من لسان الوریٰ فکیف انا

غزل

جہاں روشن است از جمال محمد ؐ ، دلم تازہ گشت از وصال محمد ؐ

بوصف رخش والضحیٰ گشت نازل ، کہ واللیل سر زلف خال محمد ؐ

خوشا مسجد و منبر و خانقاہ ، کہ در وے بود قیل و قال محمد ؐ

خوشا چشم چوں بنگرد مصطفیٰ را ، خوشا دل کہ دارد خیال محمد ؐ

بسوئے زمین گشت سردار عالم ، ہر آنکس کہ شد پائمال محمد ؐ

چہ تخت سلیماں چہ ملک سکندر ، ہمہ را عز و شم بجالی محمد ؐ

بجنت ہمہ حوریاں کرد نعرہ ، بوقت شنیدن وصال محمد ؐ

ملائک بر آسماں تسبیح خواناں ، چوں بانگ بگوید بلال محمد ؐ

شود پاک معصوم کلی گناہاں ، کہ در خواب بیند جمال محمد ؐ

بصدق و صفا گشت بیچارہ جامی ، غلام غلامانِ آل محمد ؐ

نویسندہ عاصی شہاب الدین عفی عنہ حنفی حاکی 16

بسم اللہ الرحمن الرحیم

قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ
ویغفر لکم ذنوبکم ط واللہ غفور رحیم ٥ قل اطیعوا اللہ
والرسول ج فان تولوا فان اللہ لا یحب الکفرین ٥

حدیث شریف لا ایمان لمن لا محبۃ لہ

حدیث شریف لایؤمن احدکم حتی اکون احب الیہ من والدہ و والدہ والناس اجمعین

حدیث شریف
ابن ماجہ صفحہ ۱ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
من اطاعنی فقد اطاع اللہ ومن عصانی فقد عصی اللہ

حدیث شریف من اراد ان یجلس مع اللہ فیجلس مع الفقراء ومع العلماء

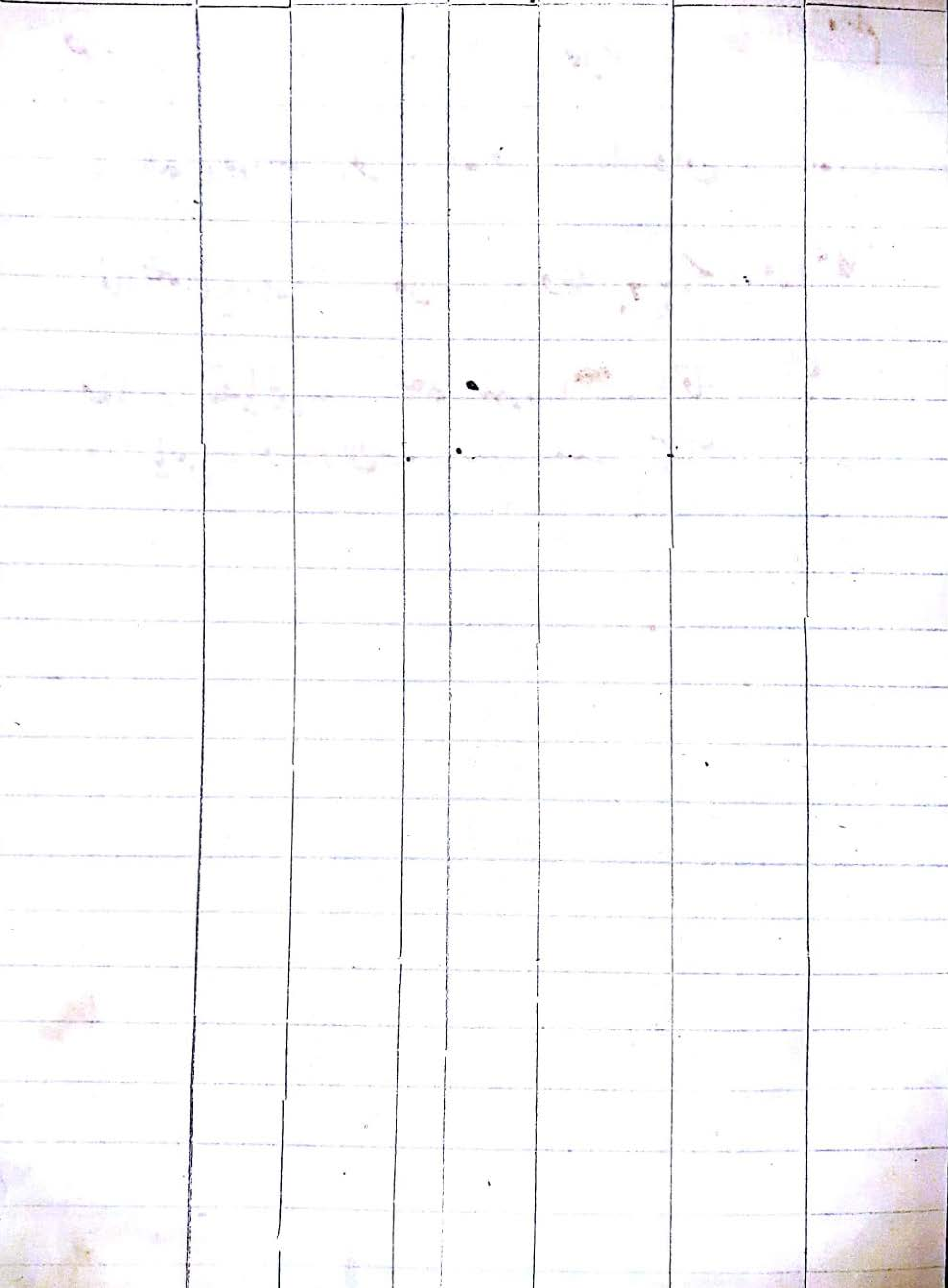
مولانا روم اولیا اللہ کی تعریف کرتے ہیں
یک زمانہ صحبتے با اولیاء بہتر از صد سال طاعت بے ریا
گر تو سنگ خارہ مر مر بوی چوں بصاحب دل رسی گوہر شوی
ہر کہ خواہد ہمنشینی با خدا او نشیند در حضور اولیاء
چوں شوی دور از حضور اولیاء در حقیقت گشتہ دور از خدا
تا نیفتد بر تو مردے را نظر از وجود خویش کے یابی خبر
اولیاء را ہست قدرت از الٰہ تیر جستہ باز گرداند ز راہ

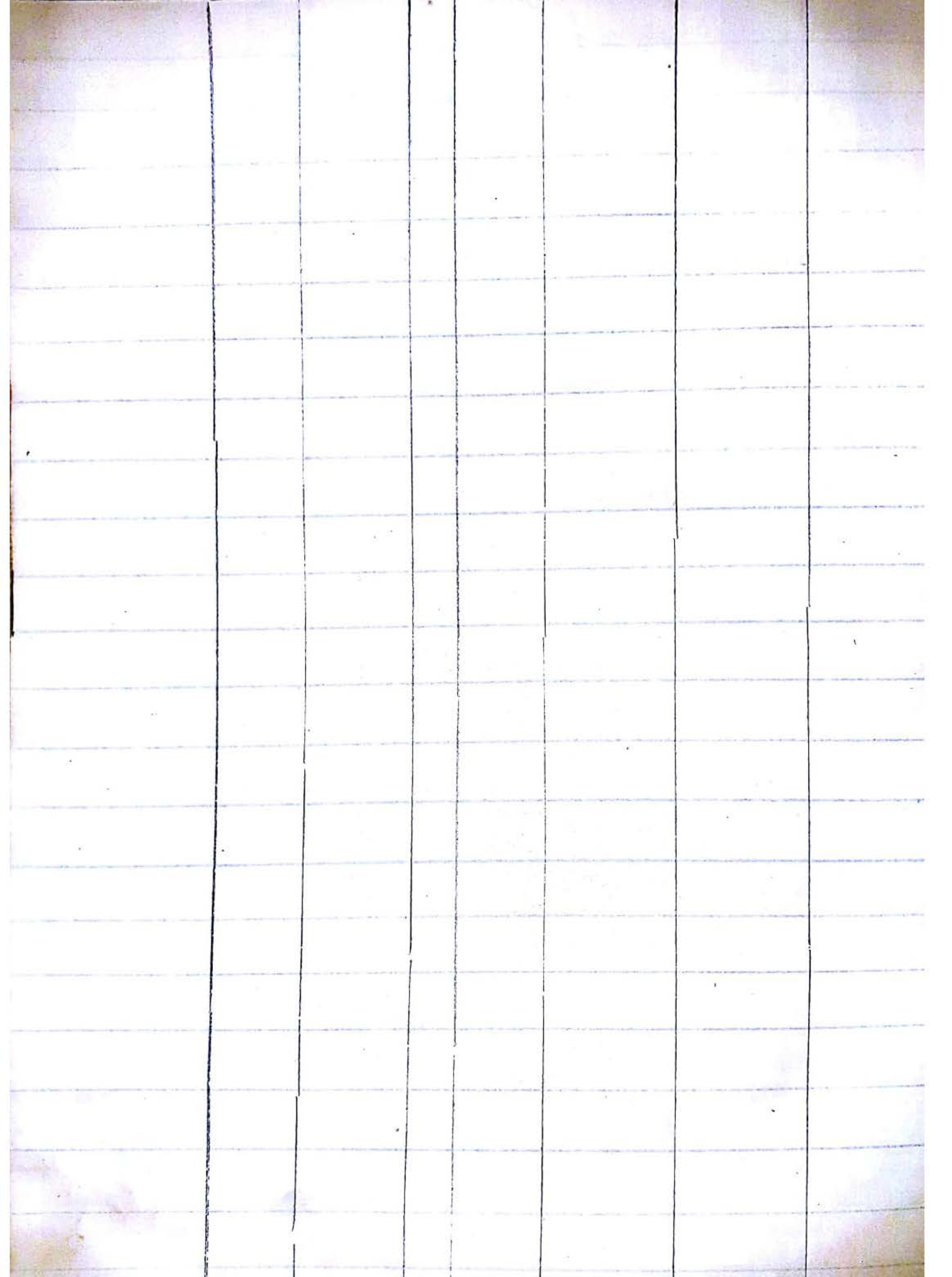
صحیح مسلم اصح المطابع ص ۱۱٦ حدثنی عمران قال قال نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

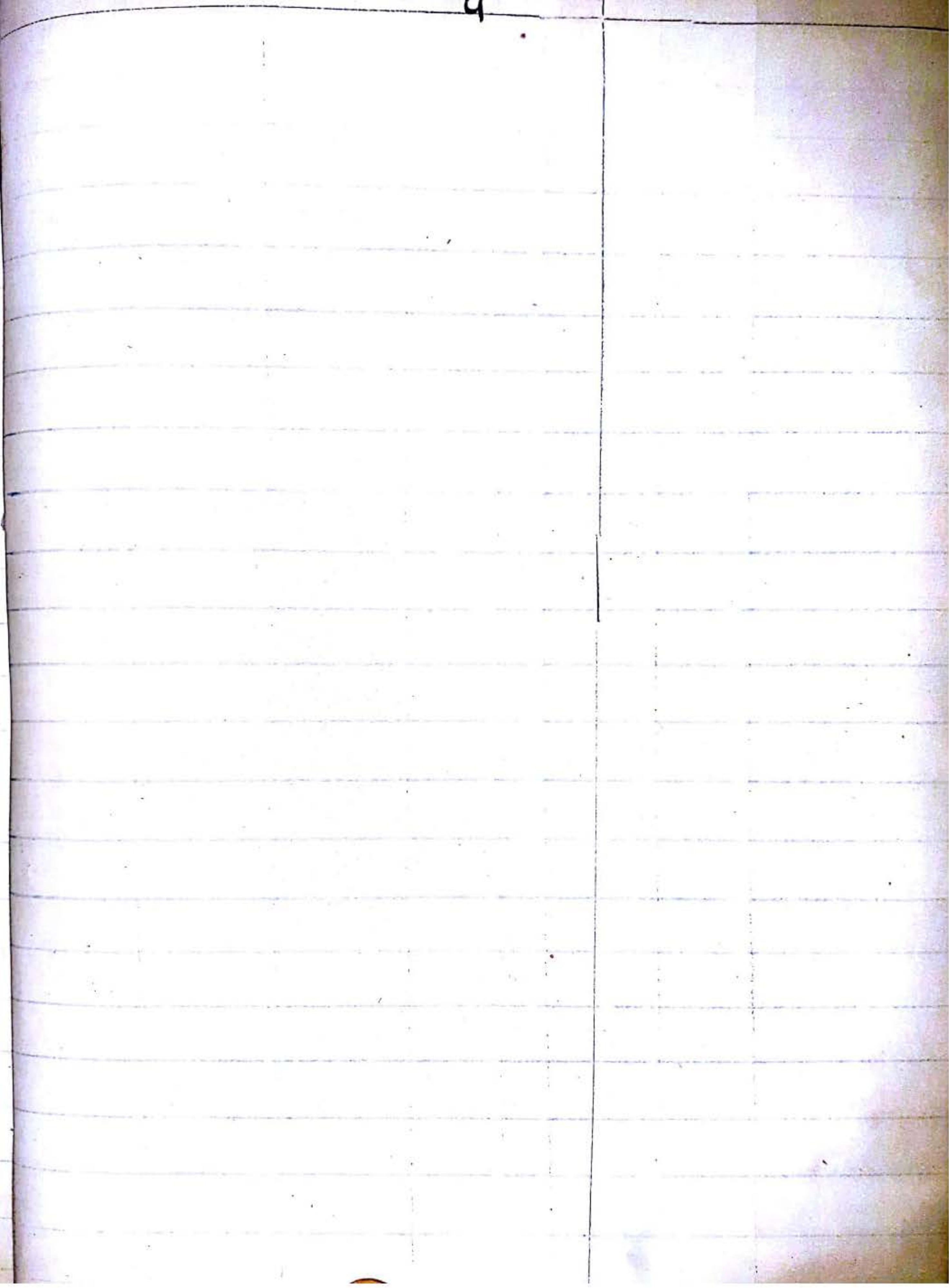
یدخل الجنۃ من امتی سبعون الفا بغیر حساب قالوا ومن ھم یا رسول اللہ

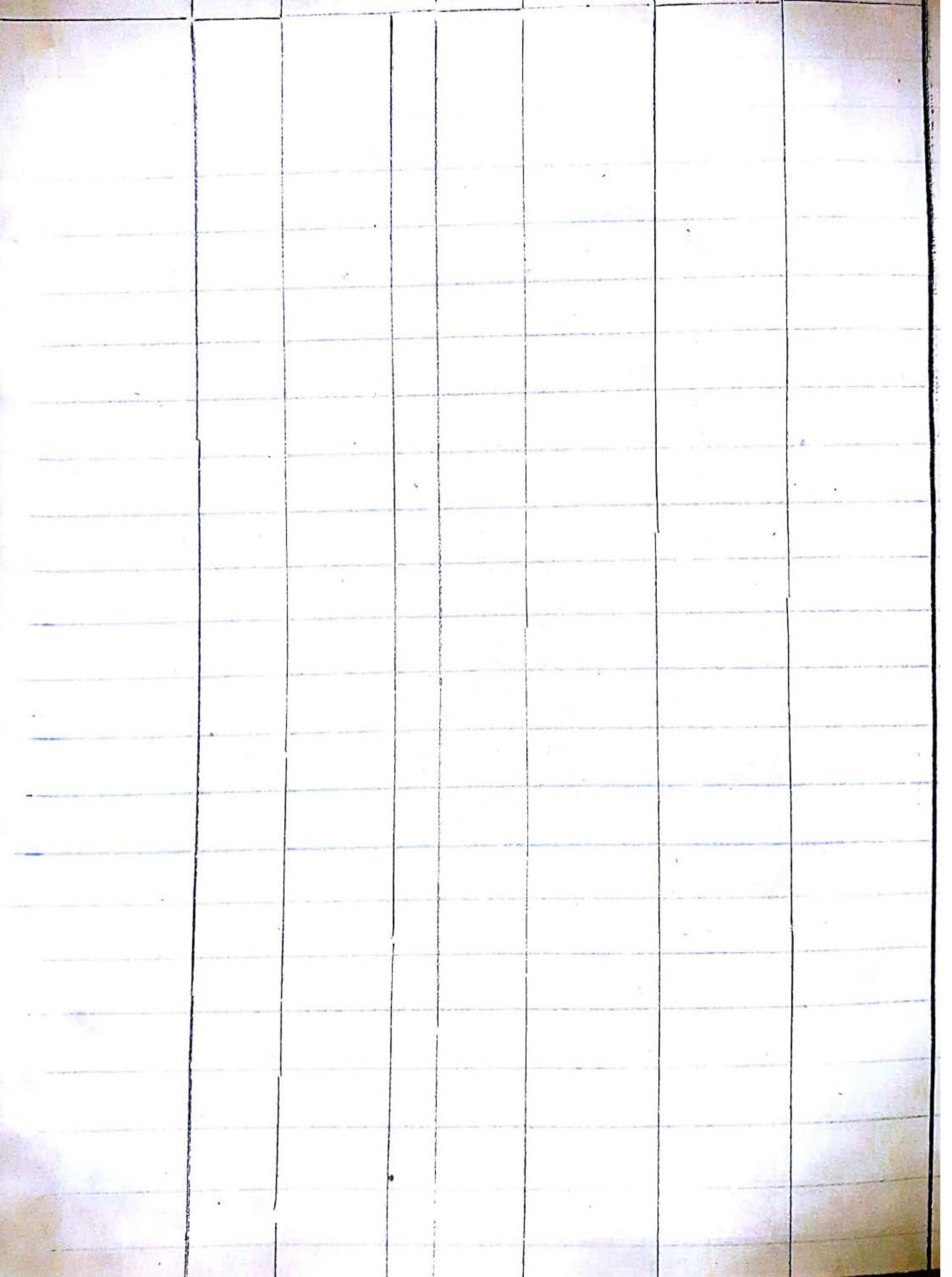
قال ھم الذین لا یکتوون ولا یسترقون وعلی ربھم یتوکلون فقام عکاشۃ

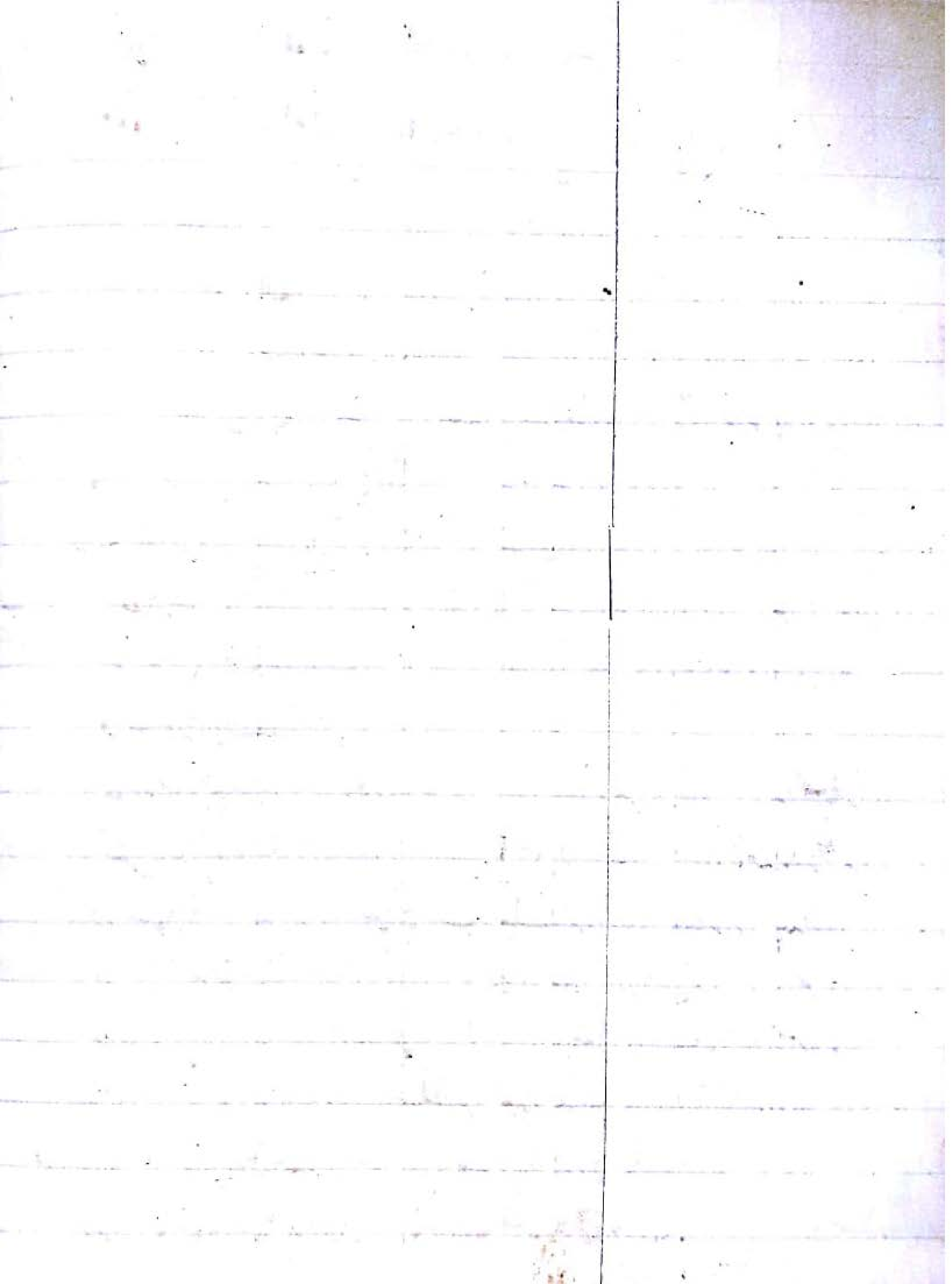
فقال ادع اللہ یا نبی اللہ ان یجعلنی منھم قال انت منھم قال فقام رجل
فقال یا نبی اللہ ادع اللہ ان یجعلنی منھم قال سبقک بھا عکاشۃ

اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْن

ملفوظات شمس العارفین جناب حضرت خواجہ غلام رسول صاحب تگیروی

مسمی بہ

انوار الاسرار

من تصنیف

زبدۃ العارفین قدوۃ السالکین جنید وقت جناب حضرت خواجہ عبد الحلیم صاحب رضی اللہ تعالی عنہ

یا فتاح

رب یسر ولا تعسر بسم اللہ الرحمن الرحیم وتمم بالخیر

حمد خدا تعالی عز وجل

حمد بیشمار ثنا آفریدگار کہ جنان ولسان انسان کامل را مصدر انوار و مظہر اسرار خود گردانید و بوساطت آن بر بساط صدق و محبت در دل طالبان خود نوری و سروری بخشید غزل

حمد ذاتے را کہ بود از غیب در استارہا — از برائے دید خود پیدا شد از اظہارہا

کثرت عالم پدید آورد از وحدت تمام — عاشق و معشوق از عشق آمدہ درکارہا

در شہود عارفان گر جز وجودی ہیچ نیست — لیک اندر دیدہ ناشد از دوئی پندارہا

از پئے آن ہر کہ میجوئید ز اصل خود نشان — اندرین میدان بجولان کرد شہ اسوارہا

ساختہ دلہائے آنہا مصدر انوار خود — ہم زبان شان از تکلم مظہر اسرارہا

تا بسر اصل خود بر طالبان پردہ فا — بنگفد از نور وحدت ذات او گلزارہا

تا تواں مکسل از روشندلان عبد الحلیم — بو کہ یابی در وجود خویشتن انوارہا

و درود نامحدود بیرا بن محمد محمود کہ باعث ظہور و بود و ایجاد کونین نور اوست و زمین و زمان و جن و انسان و ملک و فلک وغیرہ ہمہ طفیل حضور او صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم

مولود شریف نعت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم

آن حق کہ آشکار ز نور محمد است ۔ بر خویش جلوہ دار ز نور محمد است

باغ جہان کہ خود بعدم پردہ بستہ بود ۔ بشگفتہ غنچہ وار ز نور محمد است

خوبان عالم از وی گلچہرہ می نمود ۔ ہر سوی نور بہار ز نور محمد است

ہر ذرہ ذرہ یافت وجودی ز جود او ۔ اظہار نور و نار ز نور محمد است

از عرش تا بفرش ہمہ چیز ہا کہ ہست ۔ این جملہ برقرار ز نور محمد است

آن کیست کو ندارد در دل ہوای او ۔ جانہائی بادہ خوار ز نور محمد است

جان حلیم چون نہ بسوزد بشمع وی ۔ عشاق جان نثار ز نور محمد است

و صلی اللہ علیہ والہ وسلم ازواجہ و ذریتہ واصحابہ وعلی من اتبعہم و تبع تابعہم اجمعین الی یوم الدین و سلم تسلیما کثیرا کثیرا ۔ اما بعد ۔ میگوید گنہگار امیدوار رحمت پروردگار عبد الحلیم غفر اللہ ولوالدیہ ولاستاذیہ ولجمیع المؤمنین والمومنات این کلمات چند درمیان ملفوظات ذات والاصفات پیر مرشد خود قطب الاقطاب غوث الاغواث خواجہ خواجگان حبیب الرحمن امام العاشقین و فخر الواصلین ملک التارکین زبدۃ العارفین شرف الاسلام والمسلمین مخصوص بعنایات رب العلمین ماوائی و ملجا مساکین غیاث المتغیثین خلاصۃ الاولیا قدوۃ الاتقیاء عمدۃ العلماء والفقہاء والازکیاء والاصفیاء عظیم الشان نشان بے نشان المستغنی عن الوصف والبیان صاحب کن فکان فانی فی اللہ باقی باللہ الملقب بچراغ اللہ فیاض عالم محبوب مقبول شیخ المشائخ حضرت شیخ خواجہ غلام رسول توگیروی رضی اللہ تعالی عنہ و لقب چراغ اللہ آنفیاض عالم را از زبان گوہر افشان جناب حضرت شیخ المشائخ رئیس المتورعین امام الواصلین ہادی المضلین حجت الاولیا برہان الاتقیاء سیمرغ قاف وحدت شاہباز مرغزار معرفت خواجہ حافظ محمد عظمت توگیروی رضی اللہ تعالی عنہ پیر مرشد و جملہ بزرگوار حقیقی خود عطا شدہ بدینوجہ کہ روزی آنفیاض

عالم رضی اللہ تعالے عنہ در ایام طفولیت با حضرت جد خود برادہ میرفتند و شخصی آنحضرت را
رنجانید کہ در گریہ آمدند و حضرت جد بزرگوار شان میوید و گفت کہ چراغ اللہ مرا کدام کس
رنجانیدہ است از آن روز لقب آنحضرت چراغ اللہ گشت اما مشہور تر بعالم بعد
از مستور شدن برحلت آنفیاض عالم گردید رضی اللہ تعالے عنہ و مولد و مسکن آن ہر دو کعبہ
و قبلہ قریہ توگیری است کہ باشندگان آن از قوم جوئیہ مشہور بتوگیرہی اند فیمابین
مہار و پاکپٹن شریف برکنار جنوبی دریائی ستلج مشہور بیلی در ریاست نواب
بہاول خانصاحب داؤد پوترہ دام ملکہ باعث تسوید این مجمع جواہر غیبی و زواہر
لاریبی آن کہ خورشید فلک ہدایت ماہتاب سپہر کرامت جگر گوشہ عارفین ستودہ
سالکین مولوی صاحب مولوی معنوی قمر الدین لونگوی کہ از مریدان و خلفاء آنفیاض
عالم اند رضی اللہ تعالے عنہ بنا بر تالیف بعضی از ملفوظات حضرت شیخ فیاض
عالم رضی اللہ تعالے عنہ بطرف این خاک پاء درویشان کاتب حروف مکتوبی بمعہ چند
ورق در آن فوائد مجلس حضرت شیخ مندرج بودند فرستادند و بندہ ہم الجواب آن وعدہ
نمودہ نوشتہ ارسال کردم اما بسبب بعضی امورات کہ کل امر مرہون باوقاتہ است
دو سہ سال تکاسل و تکاہل شدہ بود بعدہ در سنہ ۱۲۹۶ یکہزار و دو صد و نود و ہشت ہجری
ہمین مذکور بحضور نور علی نور آفتاب ولایت خورشید برج ہدایت - عقدہ کشائی
سالکان ربانی مالک ملک روحانی قبلہ حاجات کعبہ مرادات منبع انوار احد
مظہر اسرار صمد جناب حضرت امجد میان صاحب مولوی نور محمد مانیکے والہ مد ظلہ تعالے
کہ مرید و خلیفہ اعظم جناب حضرت سلطان شیخ ما فیاض عالم اند رضی اللہ تعالے عنہ
عرض کردم حضرت الیشان پسند نمودند و امر ہم کردہ فرمودند کہ ضرور بالضرور چیزی از
کلمات سراسر ملہمات آنحضور فیاض عالم رضی اللہ تعالے عنہ تبرکاً و تیمناً
تحریر نما کہ سعادت دارین در آنست اگرچہ ہرچند معذرت کردم و بی استطاعتی

الادب

خویشتن را پیش آوردم اما مسموع نه نموده مکرر بامر مذکور مامور نمودند پس لاچار بحکم الامر فوق

بغوایداین اوراق را ازان چه از زبان فیض ترجمان آنجناب مد ظله و از بعضے ثقات

احباب رسیده و بگوش خود شنیده بتحریر پرداختم و بعضے منقول از ملفوظ آنفیاض

عالم رضی اللہ تعالے عنہ که تالیف نموده عالم علوم دینی و یقینی محرم راز پنهانی عاشق

ذات سبحانی مولویصاحب معنوی مولوی الٰہی بخش ٹبوی است نوشته مجموعه ساختم

پس چون همه گفتار آنحضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالے عنہ بیان اسرار دقائق عرفان حقائق اعیان

می بود و روشنی بخش دل و جان طالبان هدا سالکان راه خدا میشد نامش انوار الاسرار کردم

بخدا سپردم صانه اللہ تعالے عن زعم کل حاسد انه علے کل شیٔ قدیر و بالاجابة جدیر اگرچه

جمع جمیع کلمات آنفیاض عالم رضی اللہ تعالے عنہ که زاید بمقدار از قطرات بحر محیط اند ندارم اما بمتابعت

فرمان آنجناب که ذکر خیر آن گذشت و بمناسبت قول ما لا یدرک کله لا یترک کله برخی از کلمات

سراسر حیات آنفیاض عالم رضی اللہ تعالے عنہ بحکم عند ذکر الصالحین تنزل الرحمة از برای طالبان

راه صواب و مشتاق جناب آن آفتاب التهاب رضی که سوختگان نار اشتیاق و دوختگان تیر فراق اند

زلال نکات را کمال الحیات از جوئی قلم روان کرده میشود تا حق تعالے این غریق بحر زخار عصیان و

معصیت و این حریق نار شرر حرمان و حسرت را بحرمت خواجه خواجگان پیر مرشد خود رضی اللہ تعالے عنہ

عشق و محبت ذاتی خود نصیب گرداند بمنه و کرمه العمیم ✝

خواجه خواجگان غلام رسول، تاج سر چشتیان غلام رسول، بحر فیض حق آمده است بجوش، هادی مگرهان غلام رسول،

همه کس را نواخت ز دیدار، قبلهٔ عاشقان غلام رسول، عظمت اللہ ظهور یافته است، از همه جسم و جان غلام رسول

در علوم محمدی فاضل، بشرع را ترجمان غلام رسول، عین نور محمد آمده است، بنگرید این زمان غلام رسول

فخر دین است از پی عالم، مرشد رهروان غلام رسول، گشت سلطان بر مشایخ را، زبدهٔ عارفان غلام رسول

وه شد از گنج شکر عرفان، گنجهائی روان غلام رسول، پیر ما پیر جملهٔ عالم هست، قطب وقت آمد آن غلام رسول

والی هند شد ز شوکت خود، بادشاه جهان غلام رسول، بچه سان کرد عالمی پر نور، آشکار و نهان غلام رسول،

من حکیم حق آمده ست حلیم، خود بصورت عیان غلام رسول، رضی اللہ تعالے عنہ، بجم

ذکر حلیه و لباس و بعضی اوصاف آنحضرت غیاض عالم چراغ الله رضی الله تعالی عنه متناسب الاعضاء

میانه قد و جسیم گندم گون مایل بسفیدی کشاده پیشانی بلند بینی رخساره روشن و بیداغ هر دو

چشم صیاد دلهای مردم بغایت زیبا و عقد مرجان دندان نهایت برجا محاسن مبارک متوسط

سیاه و پیچیده اَرو دراز مقدار یکمشت بود و اندکی موی بزیر لب زیرین سفید شده بودند بحنا منصبغ میکردند و موی

سر از ابتدا و انتها میتراشانیدند و جمال و کمال داشتند و اکثر اوقات بر چهره مبارک آنحضرت رضی

الله تعالی عنه از جمال و کمال لایزال چنان اشعات و لمعات تابان بود درخشان مینمودند که کسی را

یارائی آن نبودی که نظر بران کند و اگر کسی میدید چشمش خیره میگردید و در آنوقت کسی را زهره دم

زدن نمیبود مگر با آنکه خود بخود تکلم میفرمودند. مصرعه من بیدل بجمال تو عجب حیرانم الله الله چه

جمال است بدین بوالعجبی. و لباس کلاه چهار ترکی بر فرق مبارک مینهادند و بموسم سرما کلاه

پنبه دار از قسم چهیٹ که تا گردن میباشد میبود و عمامه بر سر گاهی گاهی می بستند و پیراهن

سفید که چاک بسینه داشته باشد تا بمیانه ساق در بر میپوشیدند و بر دوش مبارک اکثر چادر سپید

میگردند و گاهی سلاری یا لنگی خواه سپید خواه سیاه سبز ور زرد که از پهلو دامان بحریر سرخ بافته باشد

میداشتند و ته بند چادر سیاه نیل کنانیده میداشتند و گاهی باتفاق سراویل یعنی پاجامه از قسم سوسی

که سیاه و سفید میباشد می بستند و پاجامهای رنگین میدیدند نمی پسندیدند و هر که را لباس چرکین

بودی و یا موی سر داشته و ناشسته ژولیده باشد تاکید بشستن مینمودند و مجذوب و مجذوبی را

که بی لحاظ شرع باشد پسند نمیداشتند چنانکه روزی بموضع دیپالپور تشریف آورده بودند

و از کوچه که نزدیک جامع مسجد بود گذر میفرمودند و کاتب حروف هم حاضر بود و بدرویشان در

مشوره بودند که مقام کنیم شخصی عرض کرد قبله ببینید که این جامع مسجد بسیار فراخ و لایق

مقام حضور است پرسیدند که این گنبد در صحن مسجد کیست کسی گفت که این روضه سید امام شاه

مجذوب است فرمودند نزدیک مسجد خوبان مقام هم نمی کنیم و بیرون از شهر زیر درختان نزول فرموده

مقام کردند و هم روزی بنده کاتب حروف با درویشی بخدمت حاضر بودیم و نزد آن درویش چادری

کنهه که از پوست مغیل رنگ میساز ند بود فرمودند این چه لباس مجذوبانه کرده که اینچنین لباس مرا خوش نمی نماید
وایضاً از آوند شکسته اگرچه اندک باشد کراهت تمام میداشتند و شانه دندانه شکسته نمیکردند که بعد از عشا
قبل از خفتن شانه را جدا جدا اثر کرده بر سر و ابرو و سبلب و ریش و سینه میکردند و سرمه بلاناغه بشب
در چشم میکشیدند و اگر سرمه و شانه بشب میسر نمیشد بوقت فجر بعد از اشتراق بعمل می آوردند و کسی را بطرف
پائین چهار پائے خود خفتن و نشستن روا نمیداشتند و نه بطرف کسی پائی دراز میکردند و چهار پائے مرا بر
زمین کشیدن نمیدادند که از خط پائهای وی ناچار صورت حروف بر می آید و بی ادبی میشود و هم
اکثر از عادت آن حضرت بود که چون از درویشان و آشنایان محرم حال خود کسے آب نوشیدی چون یکدو
جرعه باقی بودی بخوشی طبع از دست وی گرفته خود نوشیدندی و چون درویشان بخوردن نشستندی خود بدولت
نزدیک آمده از پیش هر یک علیحده علیحده یک یک لقمه تناول میفرمودند تا بر حدیث سئور المؤمن شفاء
عمل کرده شود و بوقت دعا خواستن از حق تعالے بحضور دل میبودند چنانکه روزی شخصے سوال از آن
حضرت نمود که قبله بوقت دعا دست بچه طور باید برداشت فرمودند حضور دل حاصل باید کرد اگر حضور حاصل
شد دیگر هیچ حاجت نیست و آنحضرت استعمال علم طب نمیداشتند و بضرورت سائل را از علاج
محروم نمیگردانیدند و چیزی میفرمودند و از فن انشاء مستغنی و بی پروا بودند و رقعه مکتوب بعبارت ساده
می نوشتند و از علم فارسیه و عربیه عملیه و درسیه چنانچه صرف و نحو و فروع و اصول و معقول و منقول وغیره
تحصیل تمام میداشتند که ذکر آن به تفصیل عنقریب می آید انشاء الله تعالی نقل در ملفوظ مؤلفه
جناب مولوی الهی بخش صاحب حلیه و بعضے اوصاف و عبادت و عمر و بیان خواندن علم آنحضرت
رضی الله تعالے عنه اینچنین آورده که آنقیاض عالم رضی الله تعالے عنه متوسط قامت سمین البدن
گندم گون معتدل الاعضا بودند و سلیم العینین اما وقت تقریر و سخنگوئی چشم چنین قدری پوشیده
تقریر و سخن میگفتند و در مجلس اولا نظر مردم بر وجه نورانی اوشان هی افتاد و در هر مجلس ذی شوکت
و حشمت بودند و عابد و مجاهد ابتداءً و انتهاءً بودند و سنت جماعت از انها در جمیع عمر از ابتدا
بلاناغه و انتهاد انتقال ترک نشده و صاحب ترتیب بودند چه نمازی از آن جناب بقضا

نه پیوسته الا پنج شش نماز و از انجمله در ملک مشرق که بامری در آنجا تشریف فرما شدند
و بعد تادیه عصر بموضعی قصد فرمودند بغتةً درمیان راه مرض سخت لوزان درآمد که دست
خود بنظر نیامدی باین باعث نماز شام بقضاء پیوست بعده بجماعت گزاردند و نماز فجر در
راه تونسه شریف که در اول بار پیاده بودند و قطع مسافت در شب بسیار نمودند بمع همراهیان
خود اعنی مولوی غلام محمد ولد مولوی سکندر مرحوم و میان مسلم ولد روشن باغبان و میان قطب الدین صاحب
خفته ماندند تا آنکه آفتاب بتابش درآمد پس باذان و اقامت بجماعت بگزاردند و هم نماز
فجر در تونگیره شریف که امام بقرائت طویل مشغول گشت و وقت نازک در التحیات بودند که
آفتاب طالع گشت پس بوجه مذکور ادا ساختند و نماز عصر و شام در سکر الموت و هر وقت
اوشان از لیل و نهار منقسم بعبادت مختلف بود و گاهی ترک سنت و مستحب از ایشان بواقع
نیامده الا روزه هائے دو ماه رمضان که بجهة مرض شدید قریب مرض الموت بقضا پیوسته اند
آن هم قبل مرض الموت ادا نموده اند معدن خلق و کرم و مخزن سعادت و مروت فصیح اللسان
رحمت ترجمان بودند و هر ملبوس و غذائی اوشان بقصد عبادت بودی و بر زبان سخن
نفرایندندی الا که در و مصلحت شرعی بود و شکوه و گله را در مجلس خود بهیچ راه ندادندی و
هر کس که با ایشان ملازمت نمودی مفارقت نمی گشتندی و هر وقت گفتگوئی خدا و رسول فرمودندی
و دعا از درگاه الهی همیشه از رضاء خدا و رسول و شیخ میخواستندی و از الذب و اهل بدعت
احتراز ورزیدندی و نصیحت استحکام شرع مینمودند و بر قوت کار سعید تحریر و امور حسن میخواردند
و هر کس را معظم و مکرم می داشتند خصوص اولاد پیر و مرشد خود را که عبارت از اولاد حضرت قبله عالم
مهاروی رضی الله تعالی عنه است از همه بالاتر و نیکوتر میداشتند و بر مفارقت احباب
و اصحاب راضی نمیگشتند و دل شکنی را بدتر میداشتند و دل شکسته را عزیز و تسلی اش
مینمودند و سایل را از در نا امید باز نمیگردانیدندی و طالب العلم را بسیار ترغیب علم
میدادند و بدون راضی میگشتند و اصل الناس مقصود مینمودند و اکثر وقت بمطالعه علوم شغل

می ورزیدند و از صحبت اغنیاء متنفر می بودند و اگر گاهی بسببی بحصول پیوست چون مرغ
در قفس میشمودند و همواره در بحر شهود مستغرق میبودند و صحبت صالحان می طلبیدند و
جهان را آئینه تصور دیده در وی جمال ایزدی می دیدند و رشته نسبت در حل اوشان خواه خنانیدن
علم خواه مطالعه کتب خواه در مقال دیگر ورزیده باشند و از خود نشان در ایشان نمانده همگی صور اسماء
و افعال از اوشان سر برزده مستجاب الدعوات مدار کار عالم بودند مقبول الاوصاف مطبوع
الافعال کان فتوت بودند و بر تعدیت مردم را می پرسیدند و بر دعوت در خانه مردم رفتندی و دعا
در حق آنها میکردندی اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ وَارْحَمْ لِصَاحِبِ هٰذِهِ الدَّعْوَتِ و بعد هر فریضه اکثر این
دعا میخواندند بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَللّٰهُمَّ يَا وَلِيَّ الْاِسْلَامِ وَ اَهْلِهٖ مَسِّكْنَا بِالْاِسْلَامِ وَثَبِّتْنَا عَلَى
الْاِيْمَانِ حَتّٰى نَلْقَاكَ بِهٖ وَ اَنْتَ عَنَّا رَاضٍ غَيْرُ غَضْبَانَ يَا اللّٰهُ يَا اللّٰهُ يَا اللّٰهُ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ
الرَّاحِمِيْنَ و میفرمودند هر که این دعا بعد هر فریضه بخواند حق تعالی ویرا ازین جهان بسلامت
ببرد و حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله و سلم ویرا شفاعت طلبیده بکنند و هم این دعا بعد فرض میخواندند
خداوندا اسان مسلمانان دیان تقصیران عفو فرما و هم این دعا میخواندند اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ
السَّلَامُ الخ و مسبعات عشر و نفل اوابین و حفظ الایمان کالفرض می پنداشتند و نفل اشراق و تهجد
بلاناغه میخواندند و بر فوت التهجد احیانا افسوس و تحسر میخوردند و غنا بی مزامیر دوست میداشتند
و غنا با مزامیر باتفاقی هم می شنودند و هر کس را خواه حاضر باشد خواه غائب میستودند و خفه و رنج
از دل هر کسی نمیگشتند و آنچه در دل اوشان میبود هر مردی کارهمون بود و در خانه هر کس از هر یه
یا بغیر مهمان گشتندی متکلف از چیز نگشتند و هر چیز که از وی کلفه بوصول پیوستی قبول
فرمودند و مردم از دیدار ایشان سیر نمیگشتند و چون بر عرس پاکپتن شریف تشریف فرما
گشتندی مردم زایر چون پروانه حلقه بر زدندی بعضے از آنها بگریستندی و بعضے حیران شده
روی مبارک شان نگریستندی و بعضے رقصان و بعضے خاموش درون پر آتش بنشستندی
و آنحضرت بجائی نادیدنی شیئ ندیدندی و نباشنیدنی گوش نفرمودندی و بجائی

با رفتنی برفتندی و مردم را بنام نیک خواندندی و اگر نام نبودی به نیک بدل فرمودندی و از
وضع القاب مذمت خیز پرہیز بردندی و منع مینمودند و ہر وقت قصد نیک و نیکخواہی
داشتندی و قرآن مجید و دلائل الخیرات و ختم بادامی ہشت خواجگان بلا ناغہ خواندندی
و از اسبوع وغیرہ اکثر خواندندی و غنی و فقیر یکسان داشتندی و تکبیر تحریمہ گاہی از
ایشان فوت نشدہ و بجماعت مفتیۃ التکبیر و رکعت شارع نگشتندی و ملال و غبار
خاطر بسخون تمکین میزدودند و مالک کشف القلوب بودند و اہل وجد را متابعت کمال
ورزیدند و ہر وقت از خوف حق ترسان میبودند و سعی در اصلاح امور مردم میکردند و تسبیح
و تہلیل وغیرہ ادعیہ میخواندند راس المتقین رئیس التوابین بودند رضی اللہ تعالی عنہ نقل ایضا
فیہ کہ روزی بخدمت شریف مشرف شدم تاکید خواندن مسبعات عشر و وجہ و ترتیبش
عنایت فرمودند و از زبان الہام ترجمان بیان درفشان نمودند کہ میان صاحب سیر والا
بزرگ رضی اللہ تعالی عنہ در ہر شہر و دیہ کہ و روئی کسے مسبعات عشر نخواندی اگر تشریف
فرما شدندے آب و نان آنجای حرام دانستہ نخوردندی و ننوشیدندی و ہم آنفیاض عالم
رضی اللہ تعالی عنہ از زبان مبارک فرمودند ہر کہ تبرک نقل رابین و حفظ الایمان و تہجد و اشراق
وغیرہ اوراد کہ از شیخ خود پیوست ازین جہان رخت نیک نہ رفت نقل ایضا فیہ کہ روزی
آنجناب فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ در مسجد شریف قدیمہ صاحبزادگان نیکوکارہ در موضع
شہادم شاہ تشریف فرما شدند آنجناب بمجرد نزول فیض شمول در ہر کنار مسجد موصوفہ
خرامیدن با درد و ذوق گرفتند شخصے عرض کرد کہ یا حضرت بنشینید چرا در رفتار چندین
تکلیف میکشید فرمودند کہ درینجا حضرت خواجہ قبلہ عالم مہاروی و حضرت ابو احمد یار محمد فاضل و
میان صاحب صبغۃ اللہ لاہوری رضی اللہ تعالی عنہم می آمدند و مجتمع میگشتند شاید کہ قدم
بر اقدام فیض التیام ایشان در آید غفران و رحلان رو نماید و ہم میفرمودند کہ ہر یک فرد از افراد
اولاد پیر ما خواجہ قبلہ عالم رضی اللہ تعالی عنہ کہ عبارت از صاحبزادگان مہاروی و سنگھپوریہ باشد

زاد الله تعالی اشرفهم قطب است و جد مبارک آنفیاض عالم رضی الله تعالی عنه اوشان نزا بدین
امر وعظ بلیغ فرموده خصوص جناب مستطاب سر سلسله عشاقان پیشوائی بشتائیان جامع
الکمالات خلاصه کائنات جناب صاحبزاده مولوی غلام فخر الدین سلمه الامین قطب الاقطاب
است × بیان تولد و وفات و عمر و قرائت علم خواندن آنحضرت رضی الله تعالی عنه نقل ابقائیه
جناب حافظ صاحب عمو و خال آنفیاض عالم رضی الله تعالی عنه مسمی بفیض بخش بیاد فرمائند که
تولد آنحضرت حق سنه ۱۲۳۰ الف و مائتین و ثلثین واقع شده و در سنه ۱۲۸۳ الف مائتین و ثلث ثمانین
ازینجهان عزموده اند عمره ثلث و خمسین سنة شد × بیان مقامات علم خواندن آنحضرت فیاض
عالم رضی الله تعالی عنه × و قرائت کلام و کتب فارسیه تا تحفه نصائح از جد بزرگوار قطب الاقطاب
خود رضی الله تعالی عنه خوانده اند پس روانه برضای ایشان بعمر پانزده ساله بنا بر اکتساب علم در
مهار شریف در مدرسه مولوی صاحب مولوی اسد الله و مولوی یار محمد و مولوی صالح محمد غفر الله تعالی لهم
غفرانا واسعا نزد مولوی صاحب مولوی نور الدین ڈھوڈھی علیه الرحمت که آنها طالب العلم مدرسه حضرت فقیر
غفیر مذکور بودند کتب فارسیه تا تحفه مولوی جامی علیه الرحمة والغفران بدون سکندرنامه خواندند
پس ابواب صرف نزد مولوی صاحب زبدة العلماء والفضلاء عقل کل مولوی محمد عمر ترنسوی رضی الله تعالی
عنه آنها هم دران زمان طالب العلم آن مدرسه موصوفه بودند و نزد مولوی ~~صاحب مولوی محمد کامل~~ علیه
الرحمة یار محمد رحمة الله علیه میخواندند پس ازانجا مرخص شده در بهاولپور نزد مولوی صاحب مولوی محمد کامل علیه
الرحمة تشریف فرما شدند و تا قطبی علوم عربیه و عقلیه میخواندند و از جناب مولوی صاحب مدار علوم
عربیه و عقلیه مولوی غلام رسول چنڑ مد ظله هم میخواندند بعده چند ایام سبق در چیلاوهن نزد مولوی
صاحب مولوی معنوی مخزن الاسرار معدن الانوار مولوی حافظ محمد افضل سلمه الاجل و هم چند ایام سبق
نزد مولوی صاحب حاوی فروع و اصول فخر الهند مولوی جام محمد مهوی علیه الرحمة والغفران خواندند
و پستر در لاهور رفته در انجا شرح عقائد مع خیالی و مولوی عبد الحکیم و شرح وقایه نزد مولوی
صاحب خلیفه صاحب خواندند و گذارهنر نزد مولوی صاحب ~~بلاله~~ بوکیواله میکردند پس در دهلی در مدرسه

مولوی صاحب مولوی محمد حیات شاگرد مولوی صاحب مولوی عبد الرحمن پنجابی پوشیده مطول و توضیح تلویح شرح مطالع وغیره علوم عربیه و نقلیه تحصیل فرموده دریازده سال در خانه تشریف فرما شدند و پانزده سال بطلاب علم عقلی و نقلی فروع و اصول وغیره چشانیده اند حق چشانید فی بعد دوازده سال صرف بهدایت و دعوت خلق الی الحق مانده اند اما درین اثنا سبق علوم عربیه وغیره بالکل متروک نگشته و برغبت تمام علم میچشانیدند تا آنکه بحق شدند رضی الله تعالی عنه سو یاد باد آن روزها فریادها کردی آن گلزار از ما یادها گشتی از ناز و کرشمه جان ستان ها ساختی از مهوشان فریادها دمبدم پرسان شدی از حال ما داشتی از لطفها بنیادها هٰذا کُلُّه مِنْ مَلْفُوظِ المَذْکُوْرِ بعد ازین میگوید بنده کاتب حروف اعلموا اخوانی ارشدکم الله تعالی الی صراط مستقیم که آن حضرت چراغ الله فیاض عالم رضی الله تعالی عنه بکمال متابعت نبوی صلی الله علیه واله وسلم ظاهراً و باطناً موصوف بجمیع صفات که اولیا امت او را باشد بود و هر یک صفتی از صفات انسان کامل که مرتبه تخلقوا باخلاق الله است در وجود باجود آنحضرت باعتدال موجود بود چنانچه صلاح و عفت و زهد و ورع و تقوی و طاعت و عبادت و جوع و فاقه و مسکنت و قناعت و مروت و فتوت و دیانت و حیائت و امانت و سهر و تهجد و خضوع و خشوع و تذلل و تواضع و تحمل و کظم و عفو و اغماض و اشفاق و انفاق و ایثار و اطعام و اکرام و احسان و اعراض و اخلاص و انقطاع و انفصال و صدق و صبر و شکوه و حلم و صفا و رضا و حیا و بذل و جود و سخاوت و خشیت و خوف و رجا و زهد و ریاضت و مجاهده و محاسبه و مراقبه و موافقت و مرافقت و ملازمت و معاملت و توحید و تهذیب و تجرید و تفرید و سکون و وقار و مدارة و مواساة و عنایت و شفقت و صفاوة و شجاعت و لطف و کرم و تفقد و شکر و ذکر و فکر و حرمت و ادب و اعتصام و احترام و طلب و رغبت و غیرت و عبرت و بصیرت و یقظه و حکمت و حسبه و همت و معرفت و حقیقت و خدمت و تسلیم و تفویض و توکل و تبتل و یقین و ثقت و فنا و بقا و استقامت و حسن خلق و حسن خلق آن فیاض عالم رضی الله تعالی عنه به نهایتی بود که هر کس از که و مه بیقین میدانستند که آنجناب را نسبت

مبر

رضا سبب ... <margin glosses>

بیداری دماغ
ع ا تبتل بخدا گرویدن و دل از دنیا
استواری

[illegible]

من آنقدر محبت است که باحدی نیست و چنانکه مرا عزیز دارند کسے را نداراند و این صفت از خاصہ آنسرور عالم است صلے اللہ علیہ وسلم و اولیاء امت او را بکمال متابعت وی ہم حاصل است

در بیان تحقیق سلسلہ حضرت چراغ اللہ رضی اللہ تعالے عنہ - ہویدا باد کہ انفیاض عالم چراغ اللہ رضی اللہ تعالے عنہ مذہب حنفیہ و سلسلہ چشتیہ بہشتیہ نظامیہ فخریہ نوریہ دارند و مرید و خلیفہ اعظم حضرت جد بزرگوار حقیقی خود خواجہ محمد عظمت اللہ رضی اللہ تعالے عنہ اند و حضرت جد بزرگوار ایشان بیعت و ارادت بحضرت خواجہ قبلہ عالم نور محمد فاضل مہاروی دارند و رخصت سلسلہ از حضرت خواجہ ابو احمد یار محمد فاضل نیکو کارہ شہادی پیر برادر خود یافتند ازین سبب مایان کہ سلسلہ حضرت تونسویہ داریم در شجرہ پیران خود اسم شریف خواجہ ابو احمد یار محمد فاضل میخوانیم چہ حضرت شیخ ما میفرمودند کہ جد صاحب مارا رخصت سلسلہ از حضرت موصوف شدہ است و نام مبارک ایشان ضرور در سلسلہ درج کردہ باید خواند و خود ہم میخواندند و حضرت خواجہ قبلہ عالم نور محمد مہاروی بیعت و خلافت از حضرت خواجہ مولانا محمد فخر الحق والدین دہلوی دارند و پیشتر نسبت سلسلہ ایشان اظہر من الشمس است حاجت بنوشتن نیست نقل واقف رموز دقایق کاشف اسرار حقایق از خود رستہ بحق پیوستہ بہمت برتر مولوی غلام حید[ر] صاحب عرض نمودہ کہ از خدمت حضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالے عنہ عرض داشت کردم کہ یا حضرت اسم خواجہ ابو احمد یار محمد فاضل کہ بجہت رخصت یافتن سلسلہ حضرت خواجہ حافظ محمد عظمت اللہ از آن حضرت در سلسلہ خواندہ شود ذات حضرت کہ از حضرت خواجہ خواجگان محمد سلیمان تونسوی صاحب فیضیاب بودہ است نام ایشان چرا درج سلسلہ شریف خود نفرمودہ اند عرض نمودند کہ اسم خواجہ ابو احمد یار محمد فاضل درج در سلسلہ حضرت جد بزرگوار من خود نمودہ است چہ رخصت سلسلہ ازان حضرت یافتہ اند و مرا رخصت سلسلہ و خلافت و جمیع طریق و وظائف وغیرہ از پیر و جد بزرگوار خود بودہ است بخدمت حضرت تونسوی صاحب محض از برائے ارشاد جد صاحب خود رفتہ بودم و بعضے تا تعین تا ازان صاحب کہ و البست آنہا بزرگے مشائخ میباشد یافتم نقل ایضا منہ مولوی غلام حید[ر] موصوف کہ آنحضرت چراغ اللہ رضی اللہ تعالے عنہ

[illegible]

نقل فرمود که حضرت خواجه ابواحمد یار محمد فاضل صاحب شهادی آنقدر محبوب و مقبول آنحضور
حضرت پیر خود خواجه قبله عالم نور محمد مهاروی صاحب رض میداشتند که کسی را از خلفائ حضرت
ایشان دست نداده چنانچه ابواحمد یار محمد فاضل صاحب از قریه شهادم که از موضع مهار شریف
قدر یک فرسنگ باشد اکثر بروز جمعه بخدمت پیر خود میرفتند و حضرت قبله عالم ایشان نیز برای
استقبال آنصاحب تنها از شهر بیرون می آمدند و بر پهر یاری نام نشیب است
نزدیک مهار شریف که ملحا بمسافت قدر میل باشد منتظر بوده ملاقات فیمابین مینمودند
روزی شخصی گستاخ بعد از بیرون آمدن آنحضرت قبله عالم از شهر از دور در پس
ایشان می آمد چون هر دو حضرت را ملاقات میسر شد آن شخص نزدیک آمده دلیرانه بگفت
که یا حضرت این چه طریقه است که شما گرفته اید این مرید شما است و شما پیر آن هستید
شما را مناسب نیست که این قدر بیرون از شهر آمده استقبال وی نمائید حضرت قبله عالم بجلال
آمده فرمودند تو چه دانی که مرید کدام است و پیر کدام و تراچه خبر است که من پیر او هستم و او مرید من است
آن شخص از هیبت بترسید و بر خود بلرزید و بعد از تقصیر خود معاف کنانید نقل ایضا منه که آن حضرت غیاض
عالم رضی الله تعالی عنه میفرمودند که وقتیکه بحسب ارشاد پیر خود در تونسه شریف رفتم در آن زمان
حال حضرت تونسوی صاحب بر این منوال بود که نماز پنجگانه بجماعت ادا نموده هر وقت در خلوت
می نشستند و دروازه حجره بسته میداشتند و کسی را یارائی آن نبود که بخدمت حاضر شود یا عرض مطلب کند
از این هم دربان آنحضرت رض که شخصی دلیر بود از مردمان حاجت مندان نذرانه می ستد و مطلب آنها
بعرض میرسانید و حضرت ایشان بحسب سوالات آن مردمان بعضی را می طلبیدند و بعضی را
بتحریر یا به تقریر گفته فرستاده قضاء حاجت آنها مینمودند و بعضی را هیچ نمیفرمودند و از این حال
برآن حضرت رضی الله تعالی عنه یکسال بوده است چون من بآستانه فیض کاشانه آنحضرت رض رفتم همانسال
بود و نزد من ده روپیه نقد بود چون حال معلوم کردم خواستم من نیز بدربان نذرانه داده حصول عرض پابوسی
حضور نمائیم باز اندیشیدم که من از خود نه آمده ام بلکه فرستاده شده ام انشاء الله تعالی خود

بخود بخدمت خواهم رفت چون شب شد بعد از فراغ نماز تهجد بدر حجره شدم از نور هیبت و لرزه در وجودم افتا
بازگردیدم باز دوم شب همانوقت رفتم چونچند قدم پیشتر شدم بار همانحال شد لاچار واپس آمدم پس سیوم شب
همانوقت دلیرتر شده بر در حجره رسیده دستک کردم حضرت از اندرون آواز دادند که کدام است نام
ونشان خود عرض کردم فی الحال در بکشاده فرمودند بیا ای مولوی مدتی شده که انتظار تو میکشیم اندرون رفته
قدم بوس شدم و بمصافحه و معانقه آنحضرت سرفراز شده بنشستم انگاه فرمودند تو اینقدر دیر چرا
کردی عذرها کردم که قبله از بعضی امورات دنیاویه دیر از حضور افتاد بعده هر روز بموجب فرمان شان
بخدمت حضرت ایشان حاضر میشدم ولوائح شریف میخواندم و بعضی تلقین و گرفته بعد از پانزده یا
شانزده روز مرخص شده بخانه آمدم نقل جناب میان صاحب مانکی والا مد ظله العالی و مولوی صاحب
مولوی عبد السبحان برادر ایشان بیان فرموده اند که از زبان مشیخت پناه خلیفه مجاز جناب حضرت
تونسوی میان شیخ محمد صاحب مالک مرضع مارڑی انب وال شنیده ایم که گفت که از خدمت نبیره و
سجاده نشین خواجه خواجگان حضرت خواجه محمد سلیمان تونسوی صاحب رضی الله تعالی عنه اعنی جناب
خورشید جهانتاب صاحبزاده خواجه الله بخش صاحب مد ظله عرض نمودم که آیا حضور زمانیکه حضرت
مولوی صاحب تونگیروی از خدمت تونسوی صاحب جد بزرگوار حضور شما از تونسه شریف مرخص شده
بودند حاضر بوده اید یا نه فرمودند که من حاضر بودم از حقیقت سلسله حضرت مولوی صاحب تونگیروی
بعرض کیفیت طلب شدم فرمودند که در آنوقت مولوی صاحب تونگیروی بخدمت حضرت عرضداشت
کرد که جناب اسم شریف خود مرا در سلسله درج کرده دهند حضرت صاحب فرمودای خواجه محمد سلیمان
که من حافظ صاحب را دیدم تو هم حافظ صاحب را به بین و از حافظ صاحب مراد حضرت خواجه حافظ
محمد عظمت الله است رضی الله تعالی عنه نقل ایضاً در کیفیت خلافت آنفیاض عالم رضی الله تعالی عنه
اگرچه از زبان مبارک آنفیاض عالم رضی الله تعالی عنه بصراحت بصحت نه پیوسته اما ازین قرائن که
منقول شدند معلوم میشود که بمتابعت حضرت شیخ ما فیاض عالم چراغ الله رضی الله تعالی عنه نسبت خلافت
بحضرت خواجه خواجگان سلطان زمان خواجه محمد سلیمان تونسوی صاحب رضی الله تعالی عنهم دارند
ایضاً در کیفیت و تحقیق خلافت آنحضرت چراغ الله رضی الله تعالی عنه

احوال حضرت خواجه حافظ محمد عظمت الله رضی الله تعالی عنه پیر مرشد و جد حقیقی آنحضرت فیاض عالم رض

بدینوجه که حضرت چراغ الله رض قبل از رفتن بدهلی برائے اکتساب علم از حضرت جد بزرگوار خود
رخصت همگی وظائف و طریق مشائخ مجملا یافته بودند چون حضرت جد صاحب بملاقات جسمانی
آنحضرت فیاض عالم گو وصال حق پیوستند همگی امورات وظائفیه و طریق بیعت وغیره به پسر خود خواجه
سلطان محمود رضی الله تعالی عنه که والد آنحضرت چراغ الله رض بودند امانةً سپردند و وصیت فرمودند
که این امانت به پسر خود یعنی خواجه چراغ الله رض سپرده آن را بگوئی که یکبار بخدمت حضرت خواجه
محمد سلیمان صاحب تونسوی مشرف شود چون آنحضرت بعد تحصیل علم از دهلی بخانه آمدند
حضرت والد ایشان را آنچه از والد خود امانةً رسیده بود بولد خود رسانیدند و وصیت بر رفتن
در تونسه شریف هم اظهار نمودند پس رخصت خلافت حضرت چراغ الله صاحب را از جد
بزرگوار پیر مرشد خود دو بار شد اصالتاً و نیابتاً آنگاه چون آنحضرت بموجب وصیت جد خود در
تونسه شریف رفتند و بخدمت حضرت ایشان چند روز مانده فوائد حاصل کردند شاید که باز بخلافت
معزز و مکرم بوده باشند والله اعلم بالصواب نقل است که آنحضرت فیاض عالم رضی الله
تعالی عنه میفرمودند که چند پشت از آبا و اجداد بتواتر بهادر و اهل همت عالی و حافظ کلام مجید
و صاحب کمال بوده اند و در تعریف جد بزرگوار پیر مرشد خود بسیار غلو نموده بارها میفرمودند که
حضرت جد صاحب مرا معائنه یعنی کشف حقیقی آنقدر بود که از مشرق تا مغرب همچون معائنه یک ناخن بود
و درین اثنا هر بار ناخن ابهام خود را پیش کرده تحقیق این معنی نمودند پوشیده مباد که بتقریب ذکر
حضرت جد بزرگوار خواجه حافظ محمد عظمت الله رضی الله تعالی عنه بندی از بیان احوال شان لازم آمد که
حضرت فیاض عالم چراغ الله رضی الله تعالی عنه میفرمودند که جد بزرگوار صاحب من حافظ کلام الله و
عالم بعلوم عربیه و فارسیه و عابد و زاهد و مجاهد و مشاهد از حد بودند و صاحب اتقا و ورع بجائی که
چون علمائے آن نواحی بمقدمه شرع شریف بر کسی میرفتند حضرت حافظ صاحب را همراه خود میبردند
حضرت ایشان آرد از خانه خود گرفته همراه خود میداشتند و نان از آن میخوردند نه از دعوت آنها
و علما و فضلا نظر باتقای شان حضرت ایشان را همیشه امام جماعت صلوة میساختند و حضرت

ایشان نماز در پس کسے که موئی داشته باشد نمیگذارند و اگر اتفاق می افتاد در اخفی نمیگشتند و می فرمودند که
نبکه موی بر سر میداریم چون جن بنظر می آیند و در مجلس سماع گاہے گاہے میرفتند و شهرت مشیخت نمیخواستند
که گویا حدیث اجل الاتقیا الاخفیا در شان ایشان رسیده است و خطاب مستطاب اولیائی
تحت قبائی لا یعرفهم غیری خلعت وجود مسعود ایشان گردیده چنانچه پیش این فقیر کاتب حروف
شیخ مسلم صاحب مرحوم که مردی باشوق و ذوق و از حد نیک بخت بود بیان فرموده که از زبان مبارک
حضرت فیاض عالم رح شنیده ام که فرمودند که از زبان گوهر افشان جناب حضرت قبله عالم خواجه نور محمد مهاروی
پیر مرشد ایشان خواجه حافظ محمد عظمت الله صاحب رح بر آمده که حافظ صاحب را کسے کم در مرتبه از یاران اعلا
مانده اند که مفاتیح خزائن من نزدیک حافظ صاحب اند و هم در مسجد حضرت ایشان خمیسه نامی مجذوب می آمدی
جامهائی پاره و چرکین میداشت روزی جامهائی نو و شسته پوشید کسی بخدمت حضرت حافظ صاحب
عرض کرد که خمیسه جامهائی نو پوشیده است فرمودند چرا نپوشد که خمیسه خود را دانسته که من خمیسه ام یعنی
از نیستی به هستی خود آمده است خمیسه بشنید و گفت ای حافظ صاحب تو مرا این چنین میگوئی
و من ترا هم میدانم که خود را که از نظر خلق پوشیده داشتهٔ چون بر سر دو گز زمین میشوی چگونه پنهان
خواهی شد آخر همچنانکه آن مجذوب میگفت بعد از وفات حضرت ایشان کمال ایشان را حضرت
فیاض عالم چراغ الله رضی الله تعالی عنه اظهر من الشمس گردانید چه کمالیت مرید دلیل ظاهر است بر
کمالیت پیر و حضرت حافظ محمد عظمت الله ایشان در اوائل سوداگری فیل میکردند بعده چاهی از ملک
خود تیار کنانیده کاشتکاری میکنانیدند و هر روز بوقت زوال زراعت آن چاه را میدیدند و اکثر در خلوت
می نشستند و تلاوت قرآن مجید بسیار میکردند و ذوق میگرفتند چنانکه در عین وقت تلاوت رفتار و بشوق
و ذوق هم مینمودند معبد ایشان اندرون حویلی خانگی میبود و کسی بے اجازت در آن نمیرفت و وظائف
دلائل الخیرات و درود مستغاث و درود کبریت احمر و درود کما لانهایت و درود مفرد دعا الجیر وغیره
ادعیه و ختم هشت یعنی ختم بادامی خواجگان چشت اهل بهشت رض و مسبعات عشره هر روز
همچون سلسله پیران فرد و دعا کبیر و دعا بشمخ و حزب البحر و حرز یمانی و حرز امیرین و دعاء مشمش و

[illegible]

دعاء نورانیه ۱۲

بلاناغہ میخواندند ہمت عالی و یقین متعالی میداشتند و اولاد حضرت پیر مرشد خود خواجہ قبلہ عالم نور محمد مہاروی صاحب را از صغار و کبار غوث و قطب میدانستند و در علم شریعت و طریقت کامل و عامل بودند از اسرار حقیقت و معرفت واقف و محرم و معانیہ تنزیہ و تشبیہ معًا می داشتند چنانچہ حضرت غیاض عالم تمیز نمودند کہ معانیہ تنزیہ و تشبیہ معًا فی آن واحد اکمل اولیا را باشد چنانکہ حضرت بابا گنجشکر صاحب و خواجہ حافظ محمد عظمت اللہ است رضی اللہ تعالیٰ عنہم و ہمیشہ بذکر خفی خدا تعالیٰ شاغل بودند و وظائف درود شریف ہر وقت مینمودند و در صحبت اہل دنیا ہرگز نمیرفتند و اکثر مرید نمیگرفتند مگر چند مردمان معدودہ و در مرض الموت قریب وصال خود بحق بدعوت بحق صلاعام دادند کہ ہر کسے کہ خواہد بجامہ من دست زند و بیعت کند پس آن زمان ہم بعضے مردمان آمدہ مرید شدند و عنقریب آن بروز چہار شنبہ مقدار نیم پاس تخمیناً یا کم بیش گذشتہ بود بہ بیست سیوم ماہ ذی القعدہ در ۱۲۵۵ یکہزار و دو صد پنجاہ و پنج ہجری وصال بحق نمودند چنانچہ تاریخ وصال حضرت پیر مرشد خود خواجہ چراغ اللہ غیاض عالم رضی اللہ تعالیٰ عنہما از لفظ خاصا معشوق الہی استخراج نمودہ است و مزار مبارک ایشان از قریہ تونسہ ... واقع طرف جنوب بفاصلہ یک میل زیارت گاہ خلائق است و ذکر فضائل و کمالات تصرفات و کرامات حضرت ایشان بیشمار اند اما بخوف طوالت کہ تمہید کتاب بر ذکر بعض الفاظ و مناقب آنغیاض عالم است تبرکاً اکتفا بر ہمین دو نقل کردہ شد نقل مولوی معنوی مولوی غلام حیدر صاحب بیان فرمودہ کہ حضرت غیاض عالم رضی اللہ تعالیٰ عنہ روزی از میان جمال الدین کاسپی ساکن بہک پیر برادر خود کہ شخصے از حد نیکبخت بود مناقب پیر مرشد خود طلب فرمودند و بندہ ہم حاضر بود میان جمال دین بیان نمود کہ مرا عادت بود کہ در ملک چولستان برای تجارت میرفتم یک بار از آن حضرت اجازت برفتن ملک مذکور خواستم مرا منع فرمودند باز الحاح کردم کہ یکبار ضرور اجازت نمائند و فاتحہ خیر عنایت فرمائید دست برداشتند و روانہ شدم و پنجاہ روپیہ نزد من بود در ملک چولستان بقافلہ ہمراہ شدم پس ناگاہ بوقت شب دزدان خود را بر قافلہ زدند چون آنہا غارتیدن نہادند مضطرب شدہ بجناب حضرت پیر مرشد خود

مستغاثی شدم که یا حضرت خواجه اگرچه بیمرضی شما براه اغنا دم اما وقت است که مدد نمائید ہمان الساعت
ناگاه صورت مبارک حضرت مرا نمایان شد و دزدان اسباب و جامه و نقد نزد کسے ہیچ نگذاشتند و
مزاحم حال من کسے ہرگز نشد و بسلامت ماندم چون قافله خالی از مال و اسباب شده و مراجعت نمودند
لاچار واپس آمده بخدمت حضرت مشرف شدم مجرد دیدن من فرمودند که ترا منع نکرده بودم که بسفر مرو
اینچنین تکلیف مرا رسانیدی شرمنده شدم و بعفو تقصیر خود معذرت کردم نقل ایضا منه که میان
وارث نامی قوم رنگریز ساکن فیروزپور جهنگ شتیانواله پیش من بیان کرد که من و چند مردمان دیگر ازین روی
دریای گذر نموده بخدمت حضرت مشرف شدیم چون بعد فراغت مطلب خود رخصت طلبیدیم رخصت
نفرمودند آخر بیمرضی آنجناب ہمان روز رخصت شده روان گشتیم چون بکناره دریا نزدیک بود آمده
بکشتی سوار شدیم کشتی در قعر آمده از تلاطم امواج سخت بگرداب آمد و آب بکشتی شد و نزدیک بود
که غرق شود چنانچه ملاحان وغیره ہر ہمه امید از جان بالکل قطع کرده بود و امید حیات نمانده بود در حال
آن حال بجناب حضرت خواجه حافظ صاحب متوجه شده فریاد فریاد کردیم ہمان زمان کشتی آرام گرفت
و واپس روان شده سلامت بساحل رسید ملاحان ہمه مردم بیرون از کشتی کرده و خالی نمودن کشتی از آب
مشغول شدند مردمان باز پس روانه شدند الغرض چون باز بخدمت حضرت خواجه آمدیم از دور دیده بمزاح فرمودند
شمائید که بخانه رسیده باشید شرمنده شدیم و عفو تقصیر خود کنانیدیم و باز از ان روز از فرمان آنحضرت ہرگز
اعراض نکردم نقل یاران ای عزیز اسعدک الله تعالی الکنون آن منقولات و ملفوظات جناب حضرت
خواجه چراغ الله فیاض عالم رضی الله تعالی عنه که از زبان صدق بیان محقق مدقق جناب حضرت میان صاحب
مانیکی واله مدظله العالی بظهور پیوسته اند نقل کرده آید و در ابتدای ہر نقل نام نامی ایشان و یا لفظ ایضا منه
نوشته خواهد شد چنانچه بیان فرمودند که جناب حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه میفرمودند که فیض بخشی
دست حق پرست حضرت قبله عالم خواجه نور محمد مهاروی رضی الله تعالی عنه بغایتی بود که از مریدان حضرت
ایشان احدی نبود که بمرتبه کمال نرسیده باشد و ہمدرین معنی نقل فرمودند که دو شخص از خدمت حضرت
سه نقل پیران خود که از آنحضرت چراغ الله حاصل شدند ۱۲

شخصی

قبلهٔ عالم بطلب زیارت حرمین شریفین روانه شدند در اثنا راه باشخصی از مریدان عام حضرت قبلهٔ عالم که جاہل و گمنام کاشتکار بود ملاقات نمودند و قصد خود معلوم کنانیدند وی ایشانرا سرزنش کرد که ای احمقان اینچنین دروازه را گذشته کجا میروید بعده گفت بیائید و برگاهی که من نشسته ام دست زده از پس من روان شوید ایشان ہمچنین کردند مقصود شان حاصل شد یعنی زیارت حرمین شریفین حاصل کردند الحمد لله علی ذلک بعده آنحضرت فرمودند که چون حال عام مریدان حضرت قبلهٔ عالم این بود که ایشان اینچنین نعمت از توجه آن شخص کاشتکار و گمنام یافتند حال خاصان که سالها بلکه تمام عمر بخدمت گذرانیده و جان فدا نمود بمراتب اعلی فائض شده بودند خدائیتعالی داند که چه خواهد بود و ہم آنحضرت غیاض عالم رضی الله تعالی عنه روزی در مہار شریف این نقل فرمودند که چہاء این شہر یعنی مہار شریف غوث و قطب آنمقدار بے قدر بودند که سفال در کوره گل گویان بے قدر افتاده باشند و ہم آنحضرت رض فرمودند که میانصاحب نور محمد نارووالہ بحضور قبلهٔ عالم رضی الله تعالی عنہم نشسته بودند قبلهٔ عالم این مصرعه بر زبان مبارک آوردمسو شنیده کی بود مانند دیده × میانصاحب نارووالہ در جواب آن اینمصرعه گفتند ، ترا دیده و یوسف را شنیده ، و ہم انحضرت فرمودند که حضرت قبلهٔ عالم صاحب میانصاحب محکم دین سیرانی را اسپے بخشیده بود و آن اسپ در زراعت بجز گیاه نخوردی و بزراعت زیان نرسانیدی و ہم انحضرت چراغ الله رضی الله تعالی عنه فرمودند که میان غلام حسن صاحب چیلاوہنی را عادت اکثر بود که گاہی گاہی شعری در تعریف حضرت قبلهٔ عالم پیر مرشد خود رضی الله تعالی عنہم تصنیف نموده میشنوانید شبے تنہا بحضور پیر خود نشسته بود که یک بیت مشتمل بر مدح آنحضرت بعادت معہود خود بمعرض عرض آورد حضرت قبلهٔ عالم رضی الله تعالی عنه در جواب آن این بیت فرمودند سو چوڑیاں کوڑیاں دیکھ کی گوڈی گوڈی بیچ ؛ جب دست چہڑی محبوب کے لاکہہ لاکہہ کے ایک ، میانصاحب غلام حسن را بمجرد سماع این بیت ~~میفعودند میانصاحب وجد میفرمودند و دران حالت~~ و نعمت حالت ذوق و وجد روی داد چنانچه تمام شب حضرت قبلهٔ عالم بتکرار سماع این بیت ~~میفرمودند~~ میفرمودند و انصاحب وجد مینمودند و دران حالت و نعمت فراوان سرفراز و ممتاز شدند پس بوقت صبح بعد از

فراغت وجد عرض کردند که قبله اینچنین شب این بنده را باز هم نصیب خواهد شد یا نی حضرت قبله عالم فرمودند که این
چنین شب در دنیا کجا بهشت باز در بهشت خواهی یافت و آورده اند که میان صاحب غلام حسن میفرمودند
که هر آنچه از مهربانی حضرت من بر این بنده مبذول شده همان شب بوده است و نیز آنحضرت چراغ الله رضی
الله تعالی عنه فرمودند که شوری نامی شوریده حال از مریدان حضرت مولنا فخر الدین محمد دهلوی رضی الله تعالی عنه
با جامهای چرکین و پاره بخدمت حضرت قبله عالم مهاروی رسیده و حضرت ایشان او را در دهلی شاید بلباس فاخر
دیده بود از وی پرسیدند که ای شوری ترا باین احوال کدام کس رسانیده گفت آنکه ترا حریر عزت پوشانیده و
بر مصلای مشیخت نشانیده بعد از اتمام این حکایت آنفیاض عالم رضی الله تعالی عنه مصرعه هندی از شعر او بخواندند
و شوری وی ملن داچار بتیا بوٹا بوٹا کر چا بهالیا آنوین میهین والعلم [illegible] نقل ایضا منه مد ظله که آنفیاض عالم رضی
الله تعالی عنه فرمودند وقتیکه در دهلی روافض تابوت برداشته تعزیه مینمودند و مرثیه ها میخواندند اتفاقاً
گذر ایشان مقابل حضرت مولنا فخر الدین محمد دهلوی رضی الله تعالی عنه می افتاد برای تعظیم اهل بیت بر میخاستند
ایشان در دل می دانستند که حضرت ایشان مذهب شیعه دارند یکبار درمیان سنیان و رافضیان مباحثه
واقع شد آخر هر دو جانب حضرت مولنا صاحب را منصف اختیار کردند و انفصال حق و باطل خواستند حضرت
مولنا صاحب این رباعی را تصنیف نموده نوشته حواله بآن هر دو فریق نمودند رباعی نه رافضیم که کند شیعیم گریبان
شق ؛ نه سنیم که زند طعنه رافضی احمق ؛ مرید حضرت عشقم دگر نمیدانم ؛ که کیست بر سر باطل و کیست بر
سر حق ؛ و هم آنحضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه فرمودند که اگر کسی بخدمت حضرت مولنا صاحب امرد
تعبیر خواب میپرسید در جواب میفرمودند بیت ؛ نه شبم نه شب پرم که تعبیر خواب گویم ؛ من تاب آفتابم همه از
آفتاب گویم و هم آنحضرت فرمودند که مولنا فخر الدین دهلوی بوقت وصال خود مرد مانرا امر ای کنند بدن قبر
خود فرستاد و خود تکرار این بیت میکرد ؛ بیت ؛ وقت آن آمد که من عریان شوم ؛ جسم بگذارم سراسر جان
شوم ؛ نقل ایضاً مد ظله که روزی آنفیاض عالم رضی الله تعالی عنه فرمودند که یکروز حضرت خواجه کلیم الله جهان آبادی
رضی الله تعالی عنه بر سر حوض جامع مسجد دهلی رسیدند امردی را بغایت جمال بر سر حوض استاده دیدند
پرسیدند که کیستی گفت من خدائیم و در سینه خواجه چاک کرده اندرون شد و خواجه میفرمودند که تا الحال

او را می بینم که در سینه من موجود است ٭ و هم آنحضرت فرمود که حضرت خواجه کلیم الله رضی الله تعالیٰ عنه
بوقت انتقال روح خود این بیت میفرمودند بیت ٭ غبار چهرهٔ عشاق مدعا طلبی است ×
بخلوتیکه منم یاد دوست چی آو پی است ٭ نقل جناب حضرت میان صاحب مانیکے واله مدظله فرموده که
حضرت فیاض عالم رضی الله تعالیٰ عنه فرمودند که حضرت خواجه فرید الدین گنجشکر اجودهنی رضی الله تعالیٰ عنه را
وصیت از مشایخ خود رسیده بود که درمیان سلسله چشتیه بهشتیه از جمله یاران شما شخصی پیدا
خواهد شد که وجود مسعود او سبب نجات اولین و آخرین خواهد بود و علامات او نشان داند که اینچنین
حالت بروی طاری خواهد شد و او در استغراق خواهد شد پس خواجه فرید الدین بمدت زندگانی خود منتظر این
صورت بودند اما در یاران ایشان بظهور نیامد پس ایشان بخواجه نظام الدین خلیفه خود وصیت فرمودند
که از یاران خود در کسے این معامله و علامات دریابید از روی دعاء خیر حسن خاتمه تمام اہل سلسله درخواست
باید نمود اخواجه نظام الدین درین انتظار بودند و نظر ایشان در دو خلفائی خود بود یکی خواجه امیر خسرو
دوئم خواجه نصیر الدین چراغ دهلی رضی الله تعالیٰ عنهم چون از الهام ربانی سلطان المشایخ خواجه نظام الدین را
آنوقت معلوم شد اول بمقام امیر خسرو آمدند ایشان با یاران خود در قول و حال مشغول بودند انگاه بتعجیل تمام
بمقام خواجه نصیر الدین آمدند چون ایشان را بمقام خود نیافتند بجستجوی ایشان شتافتند چه بینید که خواجه
نصیر الدین برکنار حوض نشسته اند و هر دو پائی مبارک ایشان در آب رسیده و آن حالت استغراق و
همان علامات بر ایشان وارد است که نشان داده بودند چون آن علامات در حضرت چراغ دهلی یافتند
ایشان را از دوش گرفته جنبانیدند ایشان گفتند کدام سخے گفتند نظام ایشان فرمودند فرمان
چیست خواجه نظام الدین فرمود که بما از چند پیران حضرت خواجگان چشت وصیت رسیده است
که در حق جمیع داخلان این سلسله چشتیه از اول تا آخر که این تا قیامت باقی خواهد ماند دعاء حسن
خاتمه و نجات آخروی و رضائی خداوندی بکنی پس ایشان دعائی کردند و متوسلان این سلسله
را امید بیحساب ارزانی شد نقل جناب حضرت میان صاحب مانیکے واله مدظله فرمود که آنحضرت رضی الله
تعالیٰ عنه فرموده که روزی حضرت امیر خسرو اتفاقا بخدمت شاه شرف الدین بو علی قلندر بیامد و ملاقات نمود

قلندر صاحب گفت ای میراثی خیر است گفت خیر است باز گفت بهٹیارہ را ہم خیر است و اشارہ بسلطان المشائخ کرد امیر خسرو گفت خیر است باز قلندر صاحب گفت بہٹیارہ ترا البشرف حضور مجلس حضرت سرور کائنات صلے اللہ علیہ وسلم گاہی ندیدہ ام امیر خسرو از کلام قلندر آزردہ شدہ بخدمت پیر خود آمد و بیان آن نمود حضرت سلطان المشائخ فرمود کہ رنجہ مشو ازانجا کہ تو محاورہ در قانون سماع پیدا کردۂ ازان سبب ترا مطرب گفت و از نزد من کہ خلق لحب اللہ آب و نان میخورند ازان جہت مرا بہٹیارہ خواند و اما آنکہ میگوید کہ بہٹیارہ ترا در مجلس رسول علیہ السلام نمی بینم باز بخدمت او برو و ازمن اورا بگو کہ یک امشب این وظیفہ بخوان و بجواب مشو امیر خسرو آن وظیفہ بخواند و در خواب شد چہ بیند کہ آواز آمد آمد رسول علیہ السلام بر آمد نقیبان حضور بارگاہ کہ حضرت فرمود از طرف حضرت قلندر صاحب رسانید قلندر صاحب وظیفہ صحا خیمہ بزرگ سلطان السلاطین حضرت سرور کائنات صلے اللہ علیہ وسلم افراشتند و خیمہ ہای اصحاب کرام و اولیای عظام بمقام ہای خود نصب کردند و یک خیمہ در بستہ از ہمہ اعلے و نہایت زیبا بود قلندر صاحب بعد زیارت رسول علیہ السلام بخیمہ ہای دیگر زیارت کردن گرفت چون نزدیک آن خیمہ در بستہ کہ از ہمہ اعلی ابود رسید مستدعی زیارت آن خیمہ گردید رقیبان آن خیمہ ممانعت کردند ہر چند کہ چارہ کرد اندرون آن رفتن نداد ند باز بخدمت رسول علیہ السلام آمد و پرسید کہ جناب در فلان خیمہ کدام کس است کہ زیارت وی کردن نمیدہند جناب سرور کائنات صلے اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ در آن خیمہ محبوب ما است قلندر صاحب را اشتیاق زیارت آن بیحد شد و درخواست زیارت بالحاح تمام نمود جناب سید عالم صلے اللہ علیہ وسلم فرمود کہ بدون اجازت من زیارت آن جناب کسے را میسر نیست اگر خواہی سلام و پیغام من بر قیبان آن خیمہ برسان و زیارت کن قلندر صاحب ہمچنان کرد رقیبان چون در بکشادند چہ بیند کہ جناب حضرت سلطان المشائخ بتجمل شاہانہ بر تخت مرصع جواہرانہ نشستہ اند قلندر صاحب را ہمجرد زیارت آنحضرت طاقت از خود شد و بیتاب گردید چون از خواب برخاست نادم شد بعدہ باز بوقت فجر امیر خسرو بامر حضرت سلطان المشائخ بخدمت قلندر صاحب بیامد آنرا گریان دید کہ ہیچ کلمہ کلام نکرد امیر خسرو برفت و بکار خود مشغول شد و ہم انقیاض عالم فرمود کہ عادت اللہ جاری است کہ چون ولی را کمال بہ نہایت رسد

طایفه توفیق آزاروی یابند و ویرا بد گو نکند چنانچه حضرت سلطان المشایخ را در دهلی بعضی مردمان
مخالف و منکر بودندی و در حق آنحضرت سخنان ناسزا میگفتند مریدان و معتقدان آنجناب
بحضور عرض نمودند که ذات شریف را مردمان سر بازار دشنام میدهند و ما کشته میشویم حضرت
سلطان جیؒ فرمودند که هرکه مرا بد گوید من آنرا عفو کردم شما نیز معاف کنید و این رباعی را یاد فرمودند رباعی
هرکه ما را رنجه دارد راحتش بسیار باد ٭ هرکه ما را یار نبود ایزد او را یار باد ٭ هرکه او خاری نهد در راه ما از دشمنی ٭
هر گلی کز باغ عمرش بشگفد بیخار باد ٭ و هم آنحضرت فیاض عالم رضی فرمودند که بیرون از بارگاه حضرت سلطان
المشایخ محبوب الهی رضی الله تعالی عنه در رهگذر شخصی منکر آن حضرت بود و چون حضرت را در گذر دیدی
بالمشافه آنحضرت دشنام دادی و بد گفتی چون آن شخص باجل خود بمرد چند روز حضرت را نظر نیامد
پرسیدند که فلان یار ما کجا است مردمان عرض کردند که بمرد حضرت در حق وی دعای مغفرت از
حق سبحانه طلب فرمودند و تاسف کردند که حق سبحانه تعالی برای تهذیب الاخلاق و تنبیه نفس
ما آن یار را گماشته بود والله اعلم که بعد ازین نفس با ما چه خواهد کرد ٭ نقل ایضاً منه مدظله که حضرت فیاض
عالم رضی الله تعالی عنه فرمودند وقتیکه حضرت خواجه فرید الدین گنجشکر مسعود اجودهنی چشتی قدس سره در اجودهن
آمده متمکن شدند مجالس سماع و تواجد صوفیان آغاز شد قاضی شهر از حسد خود برخاست و استفتاء
در حق حضرت ایشان تحریر ساخت و برای مواهیر نزد علماء و فضلاء ملتان برفت و آنجا عالمی جید از
همه معمر و معتبر بود علماء آن شهر بعد مطالعه این حکم کردند اگر فلان مولوی صاحب که عبارت ازان معمر باشد
اول مهر کند پس ازان ما هم مهر خواهیم کرد و ورنه هرگز مهر نکنیم چون قاضی بخدمت آن مولوی صاحب برفت و
استفتاء بنمود وی گفت اول مرا بگو که برکدام شخصی این استفتاء ساختی قاضی گفت شخصی مسعود
نام باجودهن میماند مولوی صاحب فرمود ای قاضی آنکه تو نام آن گفتی او را هفتاد فتاوی فقه شریف
یاد است هرکه ازان زیاده خوانده باشد مهر خواهد کرد و بر وی من مهر نمیکنیم قاضی ازانجا خجل گشته باجودهن
آمد کسی بخدمت حضرت بابا گنجشکر صاحب حکایت انکار قاضی و استفتاء آن عرض کرد فرمودند یکی
بسوخت و دیگری را اختلاف باقی است و هم آنحضرت رضی فرمودند که حضرت بابا گنجشکر مرض شده بود

و درویشان را فرمودند که بر غدیر گنج شهیدان که موضع اجابت است واز پاکپتن بطرف مغرب واقع است
بروید واز خدائیتعالی بدعا درخواست صحت من کنید شخصی از حاضرین عرض کرد که حضور دعا ناقصان در حق
کاملان چه اثر کنند حضرت گنجشکر را گفته آن شخص بسمع مبارک نرسید سلطان المشائخ خواجه نظام الدین همان
لفظ که آن شخص گفته بود باز عرض کرد که قبله دعا ناقصان در حق کاملان چه اثر کند جناب بابا صاحب باستما
این عرض متمندانه نهایت خوش شدند و بر خواجه نظام الدین نعمت فراوان ارزانی فرمودند چنانکه خواجه نظام الدین
میفرمودند که هرچه عطا از عنایت حضرت گنجشکر بر من بوده است همه ازان روز است نقل جناب حضرت
میان صاحب مانکی واله مدظله بیان فرموده که روزی آصفیا حضرت عالم رضی الله تعالی عنه پیش نیازمند این نقل فرمود
که یکبار حضرت غوث بهاء الدین زکریا قدس سره شیخ جمال هانسوی را از حضرت گنجشکر رضی الله تعالی عنه
طلب نمود که تا چندگاه پیش خود نهد آنحضرت فرمود که ای برادر جمال جمال ماست کسے جمال خود بکسے نمیدهد
حضرت شیخ بهاء الدین زکریا خاموش ماند و دل شیخ جمال را بجذب باطن بسوی خود کشید تا وی خود بخود بخدمت
آنحضرت عرض نمود که اگر رضائی حضرت باشد بنده چندگاه بملازمت شیخ بهاء الدین زکریا بگذراند حضرت
هیچ نفرمودند باز ماندن نتوانست بار دیگر عرض کرد هیچ جواب نیافت و بار سیوم از نهایت بیقراری باز
التماس نمود آنحضرت را خوش نیامد واز غایت غضب فی الفور فرمود که برو و روی خود سیاه کن ازین حرف
تمام نعمتش سلب شد واز آنجا برآمد و در دشت و صحرا پریشان میگشت و جای قرار نمییافت
ورنگ بشره او چنان مبدل گشت که کسی نمیشناخت و سر و پایش برهنه وجامه او پاره پاره
گردیده واز سر تا پاء زخمها بر اندام افتادند و خون و ریم جاری شد و درینجا آنحضرت منع فرموده بودند که
کسی نام شیخ جمال بحضور ما مذکور نکند بنا بران هیچ کس را قدرت آن نبود که شفاعتش نماید
آخر الامر بعد مدت مدید عالم نام بازرگانی که مرید آنحضرت بود بدان راه بگذشت و شیخ جمال را
بآن حالت دید بعد دیری بشناخت حیران گردید و استفسار کرد که این چه حالت است
شیخ در گریه شد و آنچه ماجرا بود گفت عالم را بر حال او رحم آمد و وعده نمود که چون بخدمت آنحضرت
بمرسم کلمه شریف شما اظهار نمایم آخر الامر چون عالم بشرف ملازمت آنحضرت رسید آنحضرت

وضو میکرد عالم را که بدید از بسکه بر او شفقت میداشت احوال پرس شد و فرمود که کجا بودی و چه احوال داری و داب آنحضرت رض آن بود که چون کسے از یاران ایشان از سفر باز آمدی اورا فرمودی که بگو آنچه دیدی عجایب و غرایب را عالم حقیقت خود عرض نمود و درین ضمن حال شیخ جمال ہانسوی نیز بطریقی یعنی بطریق ایماء معروض نمود که یا حضرت روزی گذارمن بدشتیے افتاده بود و دران دشت شکلے ہمچون آدمی در نظرم افتاد بسر ملال و کلال خمیده قامت ہمچون ہلال مجروح بال زار و نزار سرگشته روزگار تباه حال سیاه روی ژولیده موی ناخن دراز هر از دیدن او ہیبت آمد چون نزدیکتر آمدم لرزیدم چون نیک نظر کردم بشناختم عالم چون بدین سخن رسید خاموش شد حضرت فرمود که آن کدام کس بود وی باز ہمین طور قصه بیان میکرد چون بدین سخن می آمد که شناختم باز خاموش میشد باز حضرت تفحص حال او نمود چون دید که حضرت بتوجه تمام می پرسند دانست که اکنون اگر نام شیخ جمال گریم ہیچ سخت نخواہند گفت عرض کرد که چون نیک دیدم شیخ جمال ہانسوی بود آن حضرت ہمه شنید و مہربان شده بود زائد فرمود که شیخ جمال آزار بسیار کشید و سزای خود یافت پس باو دو کلمه بنولسید که حضور ما بیاید ہمه کس خواہش این داشتند فی الحال قلم دوات و کاغذ آوردند و بنوشتن آغاز کردند درین اثناء آنحضرت یک رباعی بر زبان راندند و فرمودند ہمین رباعی بنولسید حسب الحکم ہمان رباعی نوشته بدست درویشی پیش شیخ فرستادند و آن رباعی اینست رباعی * روگرد جهان بگرد پا آبله کن * گر ہمچون حسن یار ما را گله کن * یک صبح باخلاص بیا بر در ما * گر کار تو بر نیاید آنگه گله کن * شیخ را بمجرد دیدن سرفراز نامه حالتی رو بداد و بسرعت تمام بخدمت آنحضرت آمده سر بر زمین نهاده تا دیری بگریست آن حضرت مہربان نموده توجه خاص درباره شیخ فرمود و بقربت و منزلت که مخصوص بود زیاده بر آن افزود و فی الفور فرمود که جمال ما قطب عالم است در ہمان حین لون بشره او که سیاه شده بود بهیئت اصلی آمد و باین خطاب مخاطب گشته شیر جهان شد پس در کنار گرفت تا نعمتی که سلب شده بود ہمان لحظه حاصل گردید و از نعمت فراوان ممتاز شد الحمد لله علی ذلک نقل ایضاً منه

مد ظلہ کہ آنفیاض عالم فرمودند کہ روزی حضرت شیخ بہاؤالدین زکریا قدس سرہ را از عالم غیب بشارت شد
کہ امروز ہر کسی کہ روی تو بیبند آتش دوزخ بر وی حرام گردد و حضرت شیخ در دل خود آورد کہ تا کی در تمام مردم
خبر شود و کجا اینمقدار خلق در کاشانہ تنگ من بیاید و بگنجد بہتر آنست کہ خود بر چنڈول سوار شدہ در کوچہ
و بازار شہر بگردم تا روی‌ام بنظر ہمہ کس افتد پس چنڈول طلب کرد و سوار شدہ در شہر برآمد میان بہورا کہ
غلام و مرید حضرت گنجشکر رضی اللہ تعالی عنہ بود بر دکان بقال در ملتان نشستہ بود چون غلغلہ
شنید پرسید کہ اینچہ غوغا است گفتند امروز حضرت غوث بہاؤالدین را حکم شدہ کہ ہر کہ امروز رویش بیند
وزد آتش دوزخ بر و حرام است و او بر چنڈول سوار گشتہ می آید و خلائق با انبوہ غلو کردہ است چون
آن چنڈول نزدیکتر رسید میان بہورا اندرون دکان بر رفت و زیارت نکرد و بدل گفت اگر از کفش برداری
شکر گنج آتش دوزخ حرام نشد از نادیدن روی شیخ زکریا دوزخ اختیار است پس چون آن صادق
العقیدہ بخدمت حضرت گنجشکرؒ آمد بمجرد دیدنش فرمود بگو ای بہورا آنچہ دیدی عجائب و
غرائب را آنچہ واقعہ بود بعرض رسانید فرمود چون چنین بود توجہ کردی گفت بحضرت پیر دستگیر
روشن است فرمود راست بگو ہر چہ (یعنی من روی حضرت ملتان ندیدہ ام) ماجرا بود
بیان نمود از این سخن با نحضرت حالتی روی داد و بیخود گردید چون بخود آمد فرمود کہ سبحان اللہ
برادرم شیخ بہاؤالدین یکروز مژدہ از غیب دادند بر چنڈول سوار شدہ منادی کرد و در کوچہ ہا بگردید و اینک
مرید فقیر را بر ہیچ حق سبحانہ و تعالی موعدہ میفرماید کہ ہر کہ مرید تو و مرید و مرید تو کہ تا قیامت باشند و
بشجرہ تو رسیدہ و ہر کہ روی تو دیدہ آتش دوزخ بر و حرام است و این فقیر گاہی اظہار نمودہ الحمد
للہ تعالی ملتانہ کہ این گنہگار در سلک مریدان اوست امید کہ بفضل خدای عز و جل امر زیدہ گردد
و ہم آنحضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ فرمودہ کہ حضرت غوث بہاؤالدین زکریا قدس سرہ بخدمت
حضرت شیخ الاسلام گنجشکر رضی اللہ تعالی عنہ این بیت نوشت بیت * با بدان بد باشی
با نیکان نکو * جای گل گل باش جای خار خار * و حضرت گنجشکر از طرف آنحضرت این بیت
در جواب تحریر فرمودہ فرستاد بیت * ہر کہ او در راہ ما خارے نہد من گل نہم * او سزای خار یابد من جزای
گل برم *

نقل برادر فقیر کاتب حروف میان محمد بخش بیان نمود که روزی در محفل آنحضرت چراغ الله رضی الله تعالی عنه
شخصی سیاح آمده بود وی بیان کرد که من سیر بسیار کرده ام و بزیارات مقبرات حضرات اولیائ دهلی
شریف قدس سرهم و غیرهم البته مشرف گشته ام اما چون در پاکپتن شریف آمده ام آنچه ظهور فیض
الهی و کرامات نامتناهی و رونق مکانات پر برکات و هجوم حاجتمندان آستانه مبارک
حضرت فرید الحق والدین مسعود گنجشکر الاجودهنی رضی الله تعالی عنه دیده ام حیران شدم که اینچنین فیض
بجایی دیگر نظر نیامده حضرت غیاث عالم رضی الله تعالی عنه فرمودند این چه دیده بلکه فرشتگان بر بد
آسمان نیز هر صبح نعره فرید فرید میکنند پس فقیر کاتب حروف الدرینمعنی غزل از اشتیاق خود گفته غزل
قطب عالم شیخ اسلام آمد آن گنج شکر ٭ پیشوای عارفان شد بیگمان گنج شکر ٭ بود مسعود ازل آن بحر جود اندر وجود :
سرور و سالار جان انس و جان گنج شکر ٭ خلق جان از شربت عرفان کی شیرین شدی ٭ گر بعالم نامدی گنج روان گنج شکر ٭
بر نیاید هیچ کاری گر نباشد از کرم ٭ بر سر ما مستمندان مهربان گنج شکر ٭ جز درش کی کرد حق فردوس بر روی زمین ٭
گشت مشهور از بهشتی در جهان گنج شکر ٭ ذکر کن نام فریدای بندهٔ خاکی سرشت ٭ که ملائک بر فلک نعره کنان گنج شکر ٭
در دو عالم آرزو دیگر چه میداری حلیم ٭ چهرهٔ خود را نماید گر عیان گنج شکر ٭ نقل جناب حضرت میان صاحب
مانکی واله مد ظله میان فرمود که از زبان حضرت غیاث عالم رضی الله تعالی عنه این نقل شنیدم که روزی حضرت
قطب الاقطاب خواجه قطب الدین بختیار کاکی رضی الله تعالی عنه در جایی که حالا مزار مبارک ایشان است
گذر کردند فرمودند که مرا ازین جا بوی عاشق می آید پس بعد از ان روزی مجلس سماع بود قوالان این بیت
میسرائیدند ٭ بیت ٭ کشتگان خنجر تسلیم را ٭ هر زمان از غیب جان دیگر است ٭ سود در سیر الاولیا چنین
منقول است نکته چهارم در بیان نقل شیخ الاسلام قطب الدین بختیار از دار دنیا بدار عقبی طیب الله مضجعه سلطان المشائخ میفرمود
روز عید بود شیخ قطب الدین از نماز گاه باز گشت آنجا آمد که این زمان روضه متبرکه او ست آنجا زمینی صحرا بود هیچ گور و گنبد نبود
شیخ آنجا بایستاد در تامل شد عزیزانی که برابر بودند عرضه داشت کردند امروز عید است و خلق منتظر آنکه
مخدوم در خانه بیاید و طعامی بخورد و شما اینجا درنگ چه میکنید شیخ فرمود که مرا ازین زمین بوی دلهای آید در آن زمان
خصم آن زمین را طلبید و از خاصه مال خود مبلغی خرید و خود را همدفن آنجا فرمود بدین حرف سلطان المشائخ چشم پر آب کرد
و فرمود خدمت شیخ آنکه فرمود اینجا بوی دلهای آید به سبب که اینی گیان خفته اند و میفرمود که شیخ الاسلام قطب الدین

عقد سوره العزیز چهار شنبه نوزدهم بود و
وقت نقل و انچنان بود که در خانقاه شیخ علی سکری
رحمة الله علیه سماع بود شیخ قطب الدین نور الله مرقده
در جمع حاضر بودند قوال این قصیده می خواند

کشتگان خنجر تسلیم را / هر زمان از غیب جان دیگر است

شیخ قطب الدین را قدس الله سره این بیت در گرفت
از آن مقام بخانه آمدند مدهوش و متحیر بودند و
میفرمودند که همین بیت کرید همین می گفتند و همچنان
در تحیر بود الا آنکه چون وقت نماز در می آمد نماز می
گذاردند و باز همین بیت می گرید همین می
گفتند و همچنان در تحیر بود حالی و وقتی پیدا میشد
چهار شبانه روز همین حال بود شب پنجم رحلت فرمود
شیخ بدر الدین غزنوی رحمة الله علیه می گوید که من
آنشب حاضر بودم وقت شیخ نزدیک شد مرا
اندک غنودگی بود در آن خواب دیدم شیخ گرد از مقام
خود بر آمده است و مرا میگوید بدر الدین دوستان
خدا را مرگ نباشد چون بیدار شدم شیخ بدار البقاء
رحلت فرموده ۱۲

حضرت خواجه را وجد شد پس هرگاه که قوالان مصرعه اول آن بیت میخواندند
از اینجهان در میگذشت و چون مصرعه آخر میگفتند باز زنده میشد در مجلس
پس بتقدیر جل جلاله مصرعه آخر قوالان را از یاد برفت و بالکل فراموش
شد حضرت در همان حالت از جهان در گذشتند و آن مصرعه هرگز کسی را یاد
نیامد آخر الامر دانستند که تقدیر اینچنین رفته است پس در همانجا
فرموده بودند که مرا ازینجا بوی عاشق می آید مدفن آنحضرت شد
حالا زیارتگاه خلائق است نقل ایضاً منه مدظله که از زبان حضرت
ضیاء عالم رضی الله تعالی عنه شنیده ام که حضرت سلطان العارفین
خواجه بزرگ معین الحق والدین حسن سنجری اجمیری چشتی قدس سره
در ولایت بغداد شریف فرما شدند در آن ملک قحط اعتقاد تا که
جانان و غدیر را خشک تر مردمان آن ملک استغاثه بجناب حضرت
غوث صمدانی محبوب سبحانی شیخ عبد القادر جیلانی قدس سره گفتند
محبوب سبحانی بنور باطن دریافت و فرمود که برادرم خواجه معین الدین
چشتی درین ملک تشریف آورده این قحط از تاثیر فقر و فنا اوست
پس باید که او را جستجو کرده اینجا بیارید مردمان عقد کور بعد از جستجو
بسیار در مسجدی که ویران شده بود در صف ملفوف شده یافتند و
بعد اکرام و اعزاز پیش غوث صمدانی رسانیدند حضرت غوث بعد از استقبال و تعظیم که
فیما بین بزرگان را باشد ادا نموده دعوت خواجه بزرگ صاحب تیار کنانیدند و طعام بدست خادم فرستاد
فرمودند پر اشاره که آنحضرت فرمایند بگوش هوش شنیده پیش من بیان آن خواهی کرد چون خادم بخدمت
طعام بخدمت آن حضرت برد حضرت بعد از فراغ فرمودند که نان بی نمک بود خادم بشنید و بخدمت حضرت
غوث آمده عرض کرد حضرت غوث معنی این اشارت معلوم کردند که سماع میخواهند فی الفور بمردمان خود حکم

۲۹/۸/۲۹
سی سی

فرمودند که قوالان را حاضر آورید از انجا که در بغداد از مدت دراز سماع متروک بود بعد از جستجو بسیار
قوالان را حاضر آوردند و در حجره خالی بخدمت خواجه بزرگ صاحب مجلس کنانیدند و خود حضرت غوث صاحب
عصا گرفته بر در آن حجره به نگهبانی ایستادند چون عالمان بغداد شنیدند شور و غوغا آغاز نهادند و
بشوخی تمام آمده پرسیدند که این کدام شخص است که این بدعت شروع نموده است حضرت غوث
در جواب میفرمودند که دین آن شخص است که محی الدین دربان اوست پس همه خاموش میماندند و
چاره نداشتند که مزاحم حال آنحضرت بشوند پس بعد از فراغ سماع چون حضرت خواجه بزرگ صاحب
با حضرت غوث باهم نشستند و بکلمه کلام مشغول شدند حضرت غوث حضرت خواجه بزرگ صاحب را فرمود
که مرا با شما بگوشه رفتن ضرور شد است حضرت خواجه بزرگ صاحب فرمود که از گوشه رفتن فقیر را دو چیز مانع
اند یکی آنکه مبادا این حروف بسمع مبارک پیر دستگیر من برسد و از روی غیرت خاطر یعنی ضرورت آنست که چند
شریف آنحضرت از من آزرده گردد دیگر ازین قطع نظر گوشه رفتن نیز کار نیست کلمات اسرار الهی بیان کرده آید
چراکه ازین جماعت مردم محرم مانند کلمه راز الهی از ایشان دریغ چرا باید داشت واگر خواجه بزرگ صاحب فرمود که درهمین
نامحرم باشند چه دانند که حضرت چه میفرمایند از غیرت حضرت محبوب پاک خاموش مانده جوابی جا بیان کنید حضرت غوث پاک فرمود که
نفرمودند نقل است ایضا منه مد ظله که از زبان درفشان حضرت خواجه عالم رضی الله تعالی عنه دربینی نامحرمان نشسته اند خواجه صاحب
شنیدم که چون حضرت پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم خلا کرد از معراج بازگشت حضرت فرمود که من پیر خود را بهم کس اکمل الاکملین
رب العزت خرقه به پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم عطا کرده فرمود هر کس که لائق این خرقه میدانم و پیر من از مکاشفه خود معلوم
باشد او را خواهی داد پس افسر موجودات بیاران خود بحضرت ابابکر صدیق رضی الله تعالی کند که با فلان بگوشه رفتن است
عنه گفت که اگر من این خرقه را بتو دهیم چه عمل کنی گفت صدق ورزم پس حضرت عمر رض را از غیرت خود از دو جهان هیچ من
گفت اگر بتو دهیم تو چه عمل کنی گفت عدل ورزم پس حضرت عثمان رض را گفت اگر بتو دهیم کند پیدا نماید دیگر آنکه بگوشه رفتن
چه کنی گفت حیا ورزم پس حضرت علی جواب داد یا پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم اگر چه حاجت است اگر مردمان نامحرمان
مرا دهی عیب پوشی بکنم فرمود جواب همین است پس حضرت مرتضی علی را خرقه آنها را چه خبر که حضرت چه بیان
عطا فرمود ازینجا مر اهل خرقه را لازم می آید که عیب پوشی را ورزش خود کنند چه میکنند واگر محرمان راز نیز دربینی
درویشی عیب پوشی است ❊ سیده شهاب الدین عمر قدس الحال بها و لنگر نشسته باشند پس ایشان را بهم فایده مترتب میشود هم
بگوشه رفتن چاره [illegible]

وہم آنفیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ فرمودند کہ در سلسلہ ما پیر پرستی بہتر از جملہ عبادات است ما بر رونق
و قبولی و تاثیری کہ درین سلک محسوس میگردد بسبب پیر پرستی است پیر پرستی بر ہمہ عبادات
مقدم است کہ اصل کار دینست باقی فروتر ازین نعوذ باللہ آنکہ ازین محروم است از ہمہ دولت
محروم بعدہ این ابیات بخواندند بیت، اگر جدا بینی ز حق این خواجہ را، گم کنی ہم متن ہم دیباچہ را،
پیر و حق را ز احولی ہر کہ دو دید، او مرید است اندرین رہ نی مرید، وہم فرمودند کہ حضرت شیخ فرید الدین
گنج شکر قدس سرہ فرمودی کہ روز قیامت اگر حق سبحانہ و تعالی بصورت حضرت خواجہ قطب الدین
بختیار کہ پیر من است بر من تجلی کند خواہم دید و الا نہ، وہم فرمودند کہ مرید را باید کہ بہ پیش شیخ
خود ہمچو مردہ بید الغسال باید بود وہم فرمودند کہ در مکان و حضور پیر محو و وظیفہ نباید کرد چہ محفل مجلس
پیر بس است پس این بیت فرمودند بیت، یکزمانی صحبت با اولیاء، بہتر از صد سال بودن در تقی
وہم فرمودند بیت بعد جمعہ کو سازی کام، اد سکا ضامن شیخ نظام، وہم فرمودند کہ مولوی بخش
صاحب مرحوم را کسی در خواب دید کہ بر دروازہ خانقاہ حضرت پیر خود شیخ حافظ جمال صاحب ملتانی
قدس سرہ نشستہ است و ڈھولک در گلوئی خود انداختہ مینوازد و این بیت مصنفہ خود
میخواند بیت × دال دیہو دیدار یار ما رگہتو جانی نت دی دار مدار کہیی، کر و پیر فری پیرزی سیہو
جتیان جی اسان عاشقان نون بیبا عار کہیی، سانون خوف ناہین جندا اپنی دا جہکی ابرواندی
تلوار کہیی، توں تاں آکہیہ و یکہان گلزار میرا بخت نال تینون خار خار کہیی، وہم فرمودند
کہ سجادہ نشین مشایخ مرا ادب نگاہ باید داشت بہر کدام حال کہ باشند زیرانکہ یک آن
بروی چنان می آید او را مخنانی الشیخ حاصل گردد ازین سبب اکثر ہمہ از یشان تاثیر در سخن
و قبولیت در خاص و عام میباشد وہم فرمودند کہ شیخ جمال صاحب چشتی فیروزپوری مرحوم چنان
عاشق بر ذات پیر خود خواجہ قبلہ عالم نور محمد مہاروی بود کہ یکبار خواجہ خواجگان سلطان زمان خواجہ
محمد سلیمان تونسوی صاحب براہ فیروزپور چشتیان گذر فرمودند چون بیرون از شہر فیروزپور براہ
پاکپتن شریف برابر گورستان کہ مزار شیخ جمال صاحب در آنست گذر افتاد از سبب

فرود آمده برای کلام خوانان بتربت شیخ صاحب روانه شدند و یکی از صاحبزادگان خواجه قبله عالم نور محمد مهاروی که همراه حضرت ایشان بود هم خواست که برابر حضرت ایشان بر قبر شیخ صاحب برود حضرت نونسوی صاحب منع کردند که شما میبائید و همین جا ایستاده شوید چون از انجا آمده روانه گشتند صاحبزاده صاحب پرسید که یا حضرت چه حکمت بود که مرا بزیارت مزار شیخ صاحب رفتن نداده آید فرمودند که شیخ جمال صاحب چنان عاشق بر ذات حضرت قبله عالم بود که شما که اولاد حضرت قبله عالم هستید بر عشق شما بر قبر آن بیرون از لحد آمده پایبوسی شما حاصل نکردی و درین امر پرده شرع شریف کجا ماندی صاحبزاده صاحب خاموش ماندند

و هم فرمودند که حافظ ناصر صاحب مرید و خلیفه حضرت قبله عالم بود و در مهار شریف میماند چون قبله عالم بوصال حق پیوستند و در موضع تاج سرور که یک فرسنگ از مهار است مدفون شدند چونکه سال بسال عرس آنقبله میشد خلق بے شمار از خلفاء کبار و صغار و مریدان آنقبله وغیره مردمان هزاران هزار از دور و نزدیک جمع می آمدند و حافظ ناصر گاهی نمیرفت اگر یاران او را میگفتندی که بر عرس چرا نمیروید در جواب میگفت که مرا پیر نفرموده بود که بر عرس من هم خواهی آمد الغرض یکبار تیاری عرس قبله عالم بود بهادر نامی قوال از پاکپتن در مهار بنا بر عرس رفته بود و با حافظ صاحب ملاقات نمود و دران ایام حافظ صاحب را قدری بخار میبود فرمود ای بهادر چیز بگوی این دوهره سرائید سه دی دی دروازڑی پینچا پنجدارڑن ۔ توں نا توں نا دوڑ گیا میری من سمانڑاں توں ۔ حافظ صاحب را جذبه شد و بوجد برخاست و همدران حالت در سماع از جهان درگذشت و جان بحق تسلیم نمود و قبر وی در آستانه شریف درمقابر خلفاء حضرت قبله عالم است رضی الله تعالی عنه و علیهم فرمودند که عاشق دائم در رقص و حرکت معنوی است اگرچه بصورت ساکن نمائید وتری الجبال جامدة وهی تمر مر السحاب ۔ و چگونه ساکن تواند بود که هر ذره از ذرات متحرک بحرکت اوست و هم فرمودند سالک را باید که ترک طلب و مراد خود گیرد و هر چه در عالم واقع شود مراد او انگارد تا آسوده و شادمان باشد و قلق از میان برخیزد ۔ تا ترک مراد خود نگیری صد بار ۔ یکبار مراد در کنارش نائید ۔ و اگر واقعه نامرضی

حق باشد در دفع و تغیر این چنانکه نتوانند جهد کنند شاید که واقع تغییر آن بود که حق تعالی خواسته باشد
و هم فرمودند اگر محب مکاشف باشد چنانکه در هر صورتی روی دوست عیان بیند باید که در نامرضی اگر چه
وجه او بیند رضا نه دهد چه هرچه بوجاء نامرضی اوست راضی نیست ولا یرضی بعباده الکفر و هم فرمودند
که در راه عشق و محبت الهی هزار گونه بلا و حوادث اند و کرب و قلق و اضطراب پس سالک را باید
که همه بارها که از امانت الهی است برداشته همچون شتر مست باید بود شعر آری شتر مست کشد
بار گران را ٭ و هم درین معنی فرمودند که حضرت جد بزرگوارم خواجه حافظ محمد عظمت الله رضی الله تعالی عنه
وقتیکه طالب العلم بودم از برای زکاوت طبع از من معنی این بیت پرسید بیت ٭ آنچه بر من میرود
گر بر شتر رفتی زغم ٭ میبردندی کافران در چشمه الماوی علم ٭ نیازمند برای حل معنی این بیت عرض
داشت کرد ذات شریف فرمودند که حق تبارک و تعالی در قرآن مجید دخول کفار را در بهشت
بولوج شتر در سوراخ سوزن که یکی از محالات است شرط کرده چنانچه فرموده حتی یلج الجمل فی
سم الخیاط یعنی در بهشتی درد کش میفرماید که هرچه بر من از کرب و محن میرود و وارد میشود اگر بر شتر
که حیوانی قوی هیکل است وارد شود شتر چون رشته باریک گردد و از سوراخ سوزن درگذارد
کافران بوجود شرط بهشتی شوند نیازمند عرضداشت کرد که چون شتر قوی هیکل از برداشت اینچنین
بار گداخته شود آن درویش چگونه برداشت آن میکرد فرمودند که از جهت کرامت که اهل الله را از
رب العزت عطا است که در تمثیل است لایحمل عطایاهم الا مطایاهم ٭ نقل جناب حضرت میان صاحب
مد ظله العالی فرموده که وقتیکه بخدمت شریف حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه برای بیعت
رفتم اولاً سوال بدینمنوال کردم که آمده ام بخدمت که مرا عرفان حق تعالی حاصل شود حضرت
صاحب رضی الله تعالی عنه فرمودند مولوی صاحب این سوال بر نسبت ذات جل و علا بی ادبی است
از محبت و عشق طلب باید کرد بعده خاطرداری ساخته فرمودند مولوی صاحب مرا هرچه ورد
و ظیفه از جد بزرگوار پیر مرشد خود رسیده مراد من حاصل شده و همان وظیفه همان طریقه شما را
خواهم گفت تو هم کنی حق تعالی مراد شما حاصل خواهد کرد و نزد من همین مایه است

سوکه عاشق هرچه از غلبه عشق و محبت گوید معذور است باز فرمودند

ونلی بسیار فرمودند پس بیعت کردم و آنچه از حضرت صاحب تلقین رسید بتوغل بآن نمودم
چون چندان فائده محسوس نشد بعد از چند مدت باز بخدمت حضور قدس مبوس شدم و محرومی
خود عرضداشت کردم حضرت صاحب لفظ آتش نوشتند و در آتشکده نیز آتش موجود بود فرمودند
مولوی صاحب این چیست و اشارت بلفظ آتش کردند گفتم لفظ آتش است فرمودند که
اگر بر لفظ آتش دست نهی سوخته شود گفتم نی و اگر بر آتش دست نهی گفتم سوخته شود
پس ازین اشارت جواب خود یافتم که مقصود از عشق و محویت است و آن از توجه شیخ و فیضان
الهی است نه از کسب خود * و هم آنقیاض عالم فرمودند که سلسله نقشبندیه اول حال مراقبه فرمایند و در
سلسله چشتیه بجوشانند و خروشانند بعده خموشانند : و هم فرمودند که غوث بهاء الدین زکریا ملتانی میفرمودند
آنچه ما را از مجاهده یک سال حاصل شود چشتیان را در یک مجلس سماع در یکساعت حاصل شود +
و هم فرمودند سالک را باید که از هر عبارت معنی واحد پیدا کند و این بیت خواندند بیت ×
برگ درختان سبز در نظر هوشیار * هر ورقی دفتریست از معرفت کردگار * و هم فرمودند نفس روح
فی الاصل یک شیٔ است و هم فرمودند : بیت ای شها گشتی تو خصمی را برون * بدترین خصمی ترا
در اندرون * و هم فرمودند ظاهر بینان همه در تحقیق الفاظ ماندند و هم فرمودند الرجوع الی الله
هو الکیمیاء والتسخیر فیه هو الاکسیر و هم فرمودند الصوفی من لا یخطر بباله شیٔ سوی الله و هم فرمودند
آنحضرت رضی الله تعالی عنه این حدیث قدسی فرمودند انا عند ظن عبدی و هم این حدیث فرمودند
الصلوة بسواک خیر من سبعین صلوة بغیر سواک یعنی یکنماز تو بیتو بهتر از هفتاد نماز تو
با تو زیرا که تا توی تو با تست این هفتاد هزار حجاب فرو گذاشته شده مدول خواهد بود چون تو
بیتو باشی آن هفتاد هزار حجاب کرا محجوب گرداند و هم فرمودند بهشت مظهر اسماء جمالی
و دوزخ مظهر اسماء جلالی او سبحانه است پس متقین که مظهر اسماء جمالی اند مستقر ایشان
جنت خواهد شد و مجرمین که مظهر اسماء جلالی اند بازگشت آنها بدوزخ خواهد بود لقوله تعالی
یوم نحشر المتقین الی الرحمن وفدا و نسوق المجرمین الی جهنم وردا یعنی روزیکه برانگیزیم متقیان را

بسوی رحمان مهمان آمده روان کنیم گنهگاران را بسوی دوزخ تشنه گشته و هم فرمودند عمل نیک
و بد و ثواب و عقاب بهمه گر شرطها شروط اند هرگاه که آدمی در زش عمل نیک نماید ثواب یابد و
چون بد کند لایق عذاب گردد و هم فرمودند آدمی را باید که هرچه از عیب یا صواب در وجود مؤمن
بیند داند که این همه از من اند و ظهور این افعال از وجود آن میشود زیرا که حدیث المؤمن مراة المؤمن
وارد است و هم فرمودند در معنی بیت مثنوی مولانا روم آن خیالاتی که دام اولیا است عکس
مهرویان بستان خدا است مراد از مهرویان اعیان ثابته اند که صور علمیه او سبحانه و تعالی اند
و هم فرمودند آنچه او را وجود گویند ظهور اوست و آنچه او را عدم گویند بطون اوست و هم فرمودند ارباب
تمکین را بر اصحاب تلوین فضل است که از تلاطم تصرفات تعدد صفات بیرون آمده باشند
و هم فرمودند برای بیماری دوا کردن سنت است و مایوسی از فائده آن فرض و هم فرمودند که علم الهی
محیط کنه کل است اما محیط کنه ذات نیست و تحقیق این آنست که کنه ذات اطلاق
اصلی دارد و علم لامحاله اگرچه علم مطلق هم نسبت لازم آید مطلق حقیقی بر داشت احاطه نمیکند
اگرچه این احاطه هم مطلق باشد زیرا که خالی از احاطه نیست پس چون اطلاق کنه ذات از علم
حق بیرون باشد از علم ملک و بشر معلوم بیت کس ندانست که منزلگه دلدار کجا است
این قدر هست که بانگ جرسی می آید میدانی که آن بانگ جرس چیست آن بانگ جرس شیون
تنزلات است و اثبات حضرت وجود مطلق در مراتب کیانی و الهی این سخن نیکو در یاب
و هم آنحضرت فرمودند که چون سلطان العارفین حضرت بایزید بسطامی قدس الله سره از دار الفنا
بدار البقا رحلت نمود خطاب رسید که یا بایزید بدرگاه ما چه آوردی گفت خداوندا توحید آوردم
جواب آمد که اذکر لیلة اللبن چه توحید آوردی یاد کن شب شیر را که بشب شیر خورده بودی
و شکمت درد میکرد و کسی پرسید که چرا شکم تو درد میکند تو درد شکم را بشیر نسبت کردی و میگوئی
که توحید آوردم سبحان الله هرگاه که از سلطان العارفین بیک نسبت بغیر توحید را سلب
کردند و در معنی شرک خواندند حال دیگران که بدین بلا مبتلا شده اند چه خواهد شد و هم فرمودند که دنیا

محک است که دوست از صادق و کاذب بمطالب دنیا معلوم میشود و هم فرمودند که
حج گزاردن هم محک مردم است زیراکه چون قبل از ادای حج هرچه در وجود او از افعال
حسنه و قبیحه پوشیده میباشد بعد آن همان افعال وی غالب شده بظهور می آیند و هم فرمودند
سالک را باید که از التفات خود بسوی زنان احتراز کلی ورزد چه زنان بزبان حدیث
حبائل الشیطان اند هر کرا این حبل یعنی رسن در گردن افتاد خلاصی ازان از محالات است
و شاعری گفته بیت ٭ در راه خدا که رهزنانند ٭ آن راه زنان همین زنانند ٭ نقل ایضا منه
مد ظله که انحضرت فرمودند که روزی حضرت مهتر موسی علیه السلام بجناب حق جل و علا عرض نمود
که خداوندا از دوستان ترا عزیزتر هم کسی هست خطاب آمد آری موسی علیه السلام التماس
زیارت وی نمود حکم رسید که در فلان مقام برو که خواهی دید پیغمبر خدا همانجا برفت و بدید و
پسندید باز فرمان رسید که یا موسی یاری عزیز است اما نقصی هم دارد پرسید که خداوندا چه نقص
دارد خطاب آمد که چون باد سرد میوزد خوشدل میشود چون حضرت صاحب این حکایت تمام
کرد نیازمند عرض داشت نمود که حیاضا درین چه حکمت است که خوشی دل وی از وزیدن
باد سرد موجب نقصان وی گشت شاید که آن زمان آن بزرگ از مطالعه وحدت غافل بوده
باشد حضرت صاحب متبسم شده فرمودند آری موجب نقصان وی و همین است نقل جناب
میانصاحب عالی نیکی والا مد ظله فرموده که روزی آن صفیا صفی عالم رضی الله تعالی عنه این نیازمند را
مسئله تجدد امثال فهمانیدند که در هر آنی آنچه موجود اند معدوم میشوند و مثل آن موجود میگردند و مثال
این بعینه آب جاری که چون جزوی از وی محاذی شود موضعی را از نهر بشکل آن موضع
برآید و بصورت آن بنماید اما دو آن در آن موضع نپاید بلکه در همان آن بگذرد و موضع
خود را بجزو دیگر سپرد و این جزو ثانی نیز بشکل آن موضع متشکل میگردد و فی الحال بجزو ثالث
متبدل شود و هکذا لا الی نهایته لیکن آدمی بواسطه تشابه اجزا مائیه و تشکل ایشان بشکل
واحد میان ایشان تمیز نتواند کرد و جزو ثانی را مثلا بعینه همان جزو اول داند اگرچه حکم

عقل صحیح وکشف صریح بخلاف آنست وہم شبی در بنگلہ شریف آنحضرت چراغ اللہ
رضی اللہ تعالی عنہ چراغ روشن بود این نیازمند را فرمودند کہ ببین بغور نظر بطرف زبانۂ
آتش چراغ کہ بصورت ساکن و مستقر بر یک ہیئت مینماید وحال آن کہ آناً فاناً ہر جزو از
اجزاء آن معدوم میشود بعینہ مثل آن موجود میگردد نیازمند دیدہ دانست کہ آنچنانکہ فرمودہ اند
راست و درست است وہم فرمودند کہ معنی ابیات مولانا روم ہر صورت از بیصورتی آمد برون
باز شد کانا الیہ راجعون پس ترا ہر لحظہ مرگ و رجعتی است مصطفی فرمود دنیا ساعتی است
اشارت بتجدد امثال است کہ در ہر آن و ہر لمحہ وجود ہر ذرہ از ذرات اشیاء کونیہ معدوم میشود
و مثل آن در وجود می آید ای در یک آن فنا و بقا کہ ظہور اسم حی و ممیت است میشود
بنظر کملاء عرفاء معاینہ میشود لقولہ تعالی بل ہم فی لبس من خلق جدید وہم آنحضرت
اشعة اللمعات کشادہ این نیازمند را تعلیم این مسئلہ فرمودند سوال اگر کسی گوید عدم تکرار
تجلی لازم می آید کہ معدوم بعینہ معاد نگردد و آن مستلزم دو فساد است یکی بطلان جزا دادن
مکلفین در دنیا و آخرۃ زیرا کہ مکلف در وقت جزا غیر آنست کہ در وقت عمل بود دوم عدم
حشر اجساد و جزاء اعمال و حشر اجساد ثابت شدہ است شرعاً و کشفاً جواب گوئیم کہ مبنای
ثبوت امرین مذکورین بر اتحاد ذات و حقیقت است و آن منافی اختلاف در صور و احوال
و نشات نیست در لوائح شریف جای کہ در محل دعا اینمصرع است یارب ہمہ خلق را بمن بدخو
از حضرت مولانا فخر الدین دہلوی حضرت قبلہ عالم صاحب را معنی قولہ بدخو کن ای معدوم نما رسید
است وہم فرمودند قول حضرت بہلے شاہ صاحب سہ تیرا میرا نیاؤں نبیڑی روموں قاضی آوی
مراد از تجلی ذات است وہم فرمودند کہ در سلسلہ ما امامت و امانت و ضمانت این ہر سہ
کار منع و مذموم است وہم فرمودند اگر تصرفی و توجہی از سینۂ سالک بطرف کسی صعود کند
باید کہ او را بند نکند کہ او رسول خدا است وہم فرمودند کہ در وقت قرآن خواندن خود را نفی کند
و ذات حق را متکلم داند وہم فرمودند بعضے اولیاء اللہ بمنزلہ آلہ باشند و ذات حق فاعل

کما یشیر الیہ قولہ علیہ السلام لان الحق ینطق علی لسان عمر و بعضے اولیاء بعکس این کما
قال علیہ السلام ان اللہ یقول لا یزال عبدی یتقرب الیّ بالنوافل حتی احبہ فان احببتہ
کنت سمعہ الذی یسمع بہ و بصرہ الذی یبصر بہ و یدہ التی یبطش بہا و رجلہ التی یمشی بہا
وہم فرمودند کہ انسان کامل مظہر جمیع اسماء است چہ ہادی و چہ مضل نیاز مند عرضداشت
کرد پس معصوم بودن انبیاء و اولیا چگونہ متصور میشود فرمودند بدینوجہ کہ بعضے مردمان چون
رسول علیہ السلام را می دیدند در دل ایشان ہدایت و لذت ایمان و تزائید ایقان و
وحدت الٰہی تازہ تر میشود چنانچہ اصحاب او رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین و کفار چون
میدیدند رسول علیہ السلام را در ایشان ضلالت و انکار و حسد و شرک وغیرہ بظہور می آمد لقولہ
تعالیٰ قالوا ساحر او مجنون و قولہ تعالیٰ ما لھذا الرسول یاکل الطعام و یمشی فی الاسواق
وہم فرمودند ہرگاہ کہ اینکس ہر را ایران ذوق کہ در سماع حاصل شود باید کہ در وقت خواندن
نماز ہمان حال و ذوق حاضر سازد و ضبط کند و از خدا تعالیٰ بدعا طلبد کہ این احوال بر من ہمیشہ
در نماز عطا فرمائید وہم فرمودند ہر کہ در مجلس سماع اولا حرکت رقص کند آنچہ در مجلس گذرد ہمہ
بر ذمہ وی است ان خیرا فخیر و ان شرا فشر وہم فرمودند کسیکہ در مجلس سماع بیخود و
مدہوش شود و پشت او بر زمین رسد لباس او حق قوالان است کما قال علیہ السلام
من قتل قتیلا فلہ سلبہ کہ مراد از سلب اینجا لباس و میراثی اوست و اگر جامہ صوفی کہ درو
چندین عبادت کردہ باشد بہ طریکہ ہمیشہ بمنہیات ارتکاب وارد نادرست و ناروا بیند
علاج دیگر باید کرد کہ درمیان خود پارہ پارہ سازند و بطریق تبرک ہر ہر قطعہ او را بیاران دہند و
اگر پارہ نسازند درست بیاری بخشند وہم فرمودند ہر کہ این رباعی را ہر روز بلا ناغہ بخواند
خدا تعالیٰ او را عشق و محبت خود نصیب گرداند کہ این رباعی مورث جذبہ است رباعی
عشقا بسر اکسعز گردان خوردی ، با شیر دلان چہ رستمیہا کردی ، اکنون کہ بمن روی نبرد آوردی ،
ہر حیلہ کہ داری نکنی نامردی نامردی ، سو میراق بفتح اسلحہ سپاہ مثل شمشیر و سپر و تیرکمان وغیرہ وگاہی بمعنی مطلق
سامان و اسباب و مصالح ہر چیز آمدہ از لغات ترکی و مدار و مصطلحات و غیاث اللغات ۱۲

وهم فرمودند که فقرات شریف هم مورث جذبها ست که از مولانا صاحب حضرت قبلهٔ عالم را رخصت مطالعهٔ
آن شده است وهمیشه بر سینهٔ خود داشتند و مطالعه میکردند و میفرمودند که این کتاب مورث
جذبه است وهم فرمودند که بر پرسش صورت مولوی صاحب خلیل الرحمن ساکن لالیکا برای عیادت
رفتم بعد از پرسش احوال مزاج وغیره سوال نمودم که صاحبا از زبان در فشان خود نصیحتی عنایت
فرمائید این بیت شعر فرمودند بیت × صورت از بی صورتی آمد برون ؛ باز شد انا الیه راجعون ×
وهم فرمودند که بعرس مبارک در پاکپتن شریف رفته بودم و قاضی شیر محمد را که مردی کهن سال بود
مریض شنیده عیادت کردم و نکتهٔ نصیحت طلب نمودم گفت علیک بنفی الموجود و بذل الموجود
وهم فرمودند که حضرت صاحب محمد پناه صاحب ساکن کبیر را تپ آمد کسی از محبان عیادت
کرد که ذات شریف را چه بیماری است فرمودند تاپ تا است نی تپ است وهم فرمودند
که ذات حق سبحانه تعالی بیچون و بیچگون و بی مانند است و بی کیف و بیرنگ و از همه
تشبیهات برتر و بلند مگر برای تفهیم و تعلیم سالک گفته شود که او منزه سبحانه بحر
بی پایان است وصورهای عالم محسوسه و معقوله همچون حباب و امواج اند که بغیر از بحر از
خود وجود بندارند وهم در معنی نفی افعال فرمودند که ببین بطرف تماشائی مورتان که شخصی
اندرون خیمه پنهان نشسته تارهای ایشان می جنبانند و در دهن خود برگی نهاده گفتار
میکند و عوام الناس قول و فعل آن شخص را از جهل و پندار خود منسوب بمورتها میکنند و خوش
میشوند و حال آنکه شناسندگان میدانند که آن قول و فعل از آن شخص خیمگی است ازین
باید دانست که ذات او تعالی بصرافت اصلی خود از دیده پنهان و پوشیده صورهای
عالم را حرکات و سکنات میدهد و گویا میسازد و عوام از جهل خود قول و فعل حق را بزید و عمرو
منسوب می نمائید و حال آنکه عارفان شناسند که آن قول و فعل حق حق است چنانکه این
نیازمند درین معنی بیت هندی تصنیف نموده درویش را تعلیم نمودم و بخدمت حضرت فرستادم
که بسماع مبارک برساند آن درویش بخدمت رفت و آن بیت سماع آن حضرت نمود بعد از

شنیدن بسیار خوش شدند و پسند نمودند و فرمودند چه سحری سامری کرده و بیت این است
بیت هندی واه واه تماشا صورتان دا ایه صورتان عالم دیان صورتان نی، اندر تنبودی فاعل
فعل کری لوک آکھدے فاعل صورتان نی، اندر یک کہلاری تی باہر کہیں عزجان تی جنگ غرورتان نی،
الله یاردی ہتھ وچہ ڈور میری جندی چہکی اوڈئین مہورتان نی، و ہم فرمودند آن حضرت رضی الله
تعالی عنہ تلاوت قرآن شریف میکردند این آیت آمد سنریہم آیاتنا فی الآفاق و فی انفسہم
حتی یتبین لہم انہ الحق بسوی این نیازمند کہ بخدمت نشستہ بود نظر فرموده بر الفاظ این
آیت انگشت مبارک نہاده اشاره از معنی آن کہ دال بر وحدت الہی است کردند چون
نیازمند مضمون اشاره آن حضرت فہمید بیشتر بتلاوت مشغول شدند و ہم مکرر میفرمودند سالک را
باید کہ از مطالعہ وحدت یک آن و یک لمحہ خالی نباشد بہر کار کہ باشد با وحدت باشد و اگر
وضو باشد افضل است و الا فلا پس در استادن و نشستن و غلطیدن و خوردن و نوشیدن
و خواندن و خوابیدن و گفتن و خاموش بودن و غیره بہر حال با وحدت باید بود و یکدم از
ذکر و فکر او غافل نباید شد بعده این ابیات بر میخواندند بیت ذکر گو ذکر تا ترا جان است
زندگی دل ز ذکر یزدان است ہر آنکہ غافل از وی یکزمان است در آندم کافر است اما نہان است
کفر باشد از خدا غافل شدن بر لباس دنیوی مائل بدن، و ہم آنحضرت رضی الله عنہ این نیازمند را مراقبہ
معراج الغرباء تعلیم فرمودند و آن اینچنین است کہ ہمہ موجودات را آئینہ ہا متعدد فرض کن و آنچہ
می بینی در ایشان کمالات محسوسہ و معقولہ صور اسماء و صفات حق تعالی دان بلکہ ہمہ عالم را یک
آئینہ فرض کن و در وی حق را بہ بین ہمہ اسماء و صفات وی تا از اہل مشاہده باشی چنانچہ
در اول از اہل مکاشفہ بودی پس ازین بر تر آی و چنان ملاحظہ کن کہ چون تو عالم را بینی و میدانی
ذات تو محیط است ہمہ و ہمہ نقش گیرنده مرتسم اند در وی پس ذات تو آئینہ است مر آنہا
را و در اول مشاہده میکنی حق سبحانہ در غیر خود میکردی اکنون در خود مشاہده میکنی پس
ازین بر تر آی و آن ملاحظہ کن کہ ممکنات من حیث ہی غیر موجود اند پس ایشانرا از میان

بیرون کن و ہمہ را صور تجلیات حق ہین و قائم بوی پس ہمہ کمال و جمال حق الله سبحانہ کہ در حق مشاہدہ میکنی پس ازین برتر آ کہ وجود خود را از میان بیرون کن و مدرک و مشاہدہ حق بین فہو الشاہد المشہود و ہم فرمودند کہ حقیقت در دل باید داشت و شریعت بر زبان و اگر رموز حقیقت را بر زبان آرد ناچار در غلط افتد و ہم آنحضرت قبلہ عالم رضی الله تعالے عنہ اکثر عادت آن بود کہ تجسس میلان دل سالکان میکردند چنانکہ یکبار این نیازمند را بمطالعہ فقرات شریف ارشاد فرمودند پس از چند روز فرمودند کہ ترا کدام مقام این کتاب پسندتر آمدہ است نیازمند کتاب کشاد و عرض کرد کہ قبلہ مرا این فقرہ پسند آمدہ است و فقرہ این بود فقرہ مردک سعی کن تا از مرتبہ مردکی برہی و بمقام مردی برسی آیا ہرگز دانی کہ مردک کیست و مرد کدام است بدانکہ مردک آن مبارزیست کہ در میان میدان جاہدوا فینا تیغ لا بر دست گرفتہ و بمحاربہ اعداء الله کہ نفس و شیطان است مشغول گشتہ و مرد آن غازیست کہ بہ تیغ توحید سر اغیار بر داشت و از تشویش محاربہ آسودہ گشتہ غیر ازین ہر دو طائفہ را ازان نیز مشمار کہ ایشان مثل چہار پایان اند اولئک کالانعام بل اضلہم سبیلا بیت * قرب نے بالا و پستے رفتن است ، قرب حق از قید ہستے رستن است ؛ انتہی پس جناب حضرت رضی الله تعالے عنہ مطالعہ آن فرمودند و نہایت خوش و فرحان شدند و ہم آنحضرت رض نقل فرمودند کہ مردی از مریدان حضرت قبلہ عالم مہاروی رضی الله تعالے عنہ اتفاقاً در ملک ہندوان رفتہ بود و آنجا سنکیہہ یعنی خرمہرہ کلان مینواختند وی را جذبہ شد و در جذبہ این بیت را تکرار کردہ وجد نمود بیت کہ از دم مسیحا کہ از دم بنا خوس ؛ صاحبدلان شناسند آواز آشنا را ؛ و ہم آنحضرت رض این بیت فرمودند بیت دوئی بمذہب عاشق در نمیگنجد ؛ خدا یکی و محمد یکی دیار یکی ؛ و ہم این بیت فرمودند بیت ؛ حق جان جہان است جہان جملہ بدن ، توحید ہمین است دگرہا ہمہ فن ؛ این بیت ہندی نیاز احمد صاحب فرمودند بیت ؛ کہتی ہین نیاز آپکو اس مشکل میری مین ، یہ سچ ہی کہ تم پاک یہان نام یہی ہی ، و ہم آنحضرت رض این رباعی بخواندند رباعی لا آدم فی الکون و لا ابلیس ؛ لا ملک سلیمان و لا بلقیس ؛ فالکل عبارت و انت المعنی ؛ یا من ہو المقلوب مقناطیس ؛

وہم آنحضرت رض روزی این ابیات کہ در قصیدہ بحر الحقایق شیخ فرید الدین عطار است
فرمودند ابیات روز آدینہ بر سر منبر گشت شبلی خطبہ سوار کرد توحید ایزدی آغاز کہ یک است
او چہ دہ صد و چہ ہزار مگر آنجا جنید حاضر بود گفت ای پاکباز و پاک عیار
آنچہ من با تو گفتہ ام بہ نہفت تو عیانش ہمیکنی اظہار گفت ہیہات ای یگانہ عصر
سخن مشترکانہ را بگذار من ہمیگویم و ہمیشنویم نیست کس غیر من بہر دو دیار نقل میاں صاحب
مائیکے والہ مدظلہ فرمودہ کہ در اوائل حال روزی بخدمت آنحضرت رض شکوہ از خویشان و بیماریہای
ایشان کردم کہ مرا از حد تنگ میدارند از زبان درفشان این دو مصرع در جواب فرمودند
کوئی ہری تی کوئی جیوی پتھر کھول پتاسے پیوی یعنی خواہ کسی ہمیرد خواہ زید سالک را باید
کہ از غمی و شادی ہر دو فارغ و آزاد شدہ شربت وحدت کہ مراد از بیخودی و محویت سالک است
بنوشد نقل ایضا منہ وقتیکہ آن حضرت ضیاء عالم رضی اللہ تعالی عنہ بنا بر دوا کنانیدن مرض
شدید از حکیم غلام فرید در موضع کلیہر بمندر رسیدند آنجا باغی عجائب بود درویشان بخدمت حضرت
عرضداشت کردند کہ قبلہ درین باغ مقام آرام فرمائید کہ حکیم صاحب از ینجا ہم نزدیک است
این حکایت در جواب فرمودند کہ جناب حضرت تونسوی صاحب رض در ملتان تشریف فرما شدہ بودند و
آنجا باغی عجائب ملکیہ ساانون مل کاردار آنوقت بود ہمراہیان آنحضرت را بہ سیر آن باغ
رغبت تمام دادند حضرت ایشان در جواب این بیت فرمودند بیت آنرا کہ در سرائی نگار یست
فارغ است از باغ و بوستان تماشائے لالہ زار نقل ایضا منہ مدظلہ کہ روزی آنحضرت رض بوقت
تشنگی آب خواستند شخصی برخاست و آب آورد چون آوند آب بلب مبارک رسانیدند
ننوشیدند دیگر بار آوردند ہم نوش نفرمودند معلوم کردم کہ آب گرم است برخاستم و بر چاہ جاری
رفتہ بتعجیل تمام یک غزلی آب سرد بکشادہ آوردم و حاضر ساختم چون آب سرد بود نیوشیدند
و خوش شدند و این بیت بر زبان مبارک راندند بیت مرد آن باشد کہ باشد شہ شناس
شاہ را بشناسد اندر ہر لباس نقل ایضا منہ مدظلہ فرمودہ کہ نیازمند را بخدمت آنحضرت

رضی اللہ تعالیٰ عنہ در ابتدا انکار در باب تحقیق مسئلہ تسلیم کہ از نہائیت مراتب عارف است ...
بسیار می بود زیراکہ چون اسماء الہی را نہائیت و تعطیل جائز نیست و ہر یک اسماکہ متصف...
و تصرف آن بر سالک راہ مقصود آمدنی و شدنی کہ بی آن کمال عارف صورت نہ بندد پس تسلیم
چگونہ متصور شود و ہرچند کہ آنحضرت دلائل عقلی و نقلی میفرمودند مرا تسلی نمیشد چہ باعث ...
سوال قلق و اضطراب کہ در آنوقت لاحق حال این نیازمند بودی بود و ہر بار کہ شرف قدمبوسی حا...
میشد تحریک مسئلہ مذکور میکردم روزی میان محمد اسمعیل اللہ رحمن فراش حضور بدستور گاہ گاہی
نشستہ بود و سرود بخوش الحان از بیت خواجہ دیوان حافظ میسرائید حضرت صاحب بر دروازہ ...
استادہ بودند و این نیازمند را باشارہ دست میخواندند کہ مولوی صاحب بیائید چون آمدم فرمودند
بشنوید کہ جواب مدعا شما ہمین است و آن بیت این بود بیت من از بیگانگان ہرگز ننالم
کہ با من ہرچہ کرد آن آشنا کرد ؛ القصہ اگرچہ بخود مرا تسلی نشد اما تسلیم کردم کہ تسلیم در وحدت
است نقل ایضاً منہ مد ظلہ کہ آنحضرت رضی اللہ تعالیٰ عنہ مرا بمطالعہ کتاب تصوف ارشاد
فرمودند بعد از چندی مکتوب امام ربانی شیخ مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ بعاریت بر...
نمودم کہ فیاض این کتاب برای مطالعہ آوردہ ام فرمودند مولوی صاحب این کتاب لایق مطالعہ
شما نیست چہ شیخ مجدد الف ثانی از قائلان وحدت شہود است نہ وحدت وجود ...
فرمودند بیعت شہودیان و اویسیان معتبر نیست زیراکہ شہودیان در مسئلہ وحدت
وجود غلط کردہ اند و اویسیان را ید صحیح نیست چہ شریعت بظاہر حکم میکند بود...
ازان بجہت تفصیل مرتبہ وحدت وجود و وحدت شہود این نیازمند را عبارت کشکول ...
بنمودند و آن اینست لقمہ غناد و قسم است قسم اول علم مرکب داشتہ باشد و قسم د...
آنکہ علم بسیط گردد اما علم مرکب عبارت است از کیفیۃ ادراکیہ کہ از باطن سالک منشی
گردد متوجہ حضرت مقصود شود و منقطع از جمیع ماسوای او بود و غیرہ مقصود راہ نداشتہ
باشد یا بسبب آنکہ ہرچہ مدرک او میگردد بصفت غیریت مدرک او نمیگردد بلکہ بصفت

منہ مسئلہ در فرق وحدت وجود و وحدت شہود ×

بیعت شہودیان و اویسیان معتبر نیست

عینیت ملحوظ میشود نهایت آنکه متلبس بشیون و تعینات است که آنرا وجود خارجی
نیست و این ادراک را ابلاند که نفس الامر نیست و مطابق واقع است چنانکه قائلین
بوحدت وجود بمشرب صافی خود غبار ازین شسته اند و یا بسبب آنکه هرچه مدرک او میشود
از غایت توجه بمقصود و نهایت لحاظ مطلوب و فرط محبت بیار و غوث عشق بدوست
همه مقصود و مطلوب و یار و دوست دیده میشود اگرچه نفس الامر چنین نیست بلکه وجودات
متکثره متغایره از وجود خاص حضرت واجب الوجود اند در واقع مگر آنکه بفرط شغف چنین
وا نمودند و این حکم که همه اوست حکمی کاذب غیر مطابق واقع چنانچه قائلین بوحدت شهود خیال
خام را پخته اند بهر تقدیر رفع من حیث الغیریة در تحصیل وحدت متفق علیه فریقین است
پس سالک از علوم متکثره گریخته در پناه عالم واحد شده باین توحید تقرب الهی یافت اما اینقدر
باقی است که علم این علم دارد و بسبب این علم علمی است مرکب یعنی علم مضاف الی العلم دارد
رباعی تا در تو ز پندار تو هستی جاقی است ٭ میدان به یقین که بت پرستی باقیست ٭ گفتی بت پندار
شکستم رستم ٭ کان بت که ز تو پندار شکستی باقیست ٭ انتهی عبارته و کذا فی رقعات جامی
برقعه که در آخر کتاب بمحمد روحی نوشته شد آمده است نقل میان صاحب مدظله فرموده که در اوائل
حال چون حالت رقص و تواجد صوفیان میدیدم تاسف مینمودم که آیا این چه چیزیست که مرا ازین
نعمت محروم داشته اند زیرا که در زمان آنحضرت ضیاء المعالم رضی الله تعالی عنه از مریدان و پیران
آنحضور وغیره که از باده وحدت مست و مخمور بودند بر همه در حالت رقص و وجد سرور خاصه
در مجلس سماع کم بیایی مهوشی عاشقان جانفشان و شور نعره های مشتاقان بی سر و سامان
بر آسمان میشد بلکه تماشا کنان هم عنان اختیار از دست داده افتان و خیزان بهائیهای
میگریستند از مشاهده این حال خیال حسرت اشتمال بر عدم حالت رقص و حرکت جسمی در
سماع بدل من متمکن گشت قصد داشتم که بحضور عالی عرض خواهم نمود الغرض چون بخدمت
مشرف شدم جناب حضرت بر خطره من واقف شده پیش از عرض من خود بخود ٭ بنده شهاب

بیان حالت رقص در سماع ۱۲

الدین عفی عنه

[illegible]

حکایت فرمودند که مولوی صاحب مدت مدید گشته بود که هیچ فقیری اینجا نمی آمد و از چند در انتظار
بودم که شاید فقیری در جهان نمانده باشد ناگهان درعین انتظاری درویشی سیاح بیاید نهایت
خوش شدم بعد از کلمه کلام ذکر فقرا در میان آمد اورا گفتم که فقیر را در احوال و مقامات چه چیز بهتر و اولی
است وی گفت که کمال نسبت از اعلی مقامات فقر است باز گفتم که کسی فقیر صاحب نسبت
عالی دیده گفت آری جایی بمسجدی آمدم فقیری دیدم که نسبتی عجب میداشت و آن عالمی بود
که طالب العلما را درس میکرد نزدش نشستم اورا دیدم که در وقت سبق شاگردان که فیما
بین سوال و جواب تقریر مسئله مینمودند ناگهان دست بر کتاب می نهاد و شاگرد را میگفت که باش ای توقف
کن تار رشته گسسته خود را پیوند زنم و قدری سر فرو کرده بر میداشت و باز بتعلیم مشغول میشد دانستم که
این عالم عارف صاحب نسبت است باز ازان فقیر سیاح پرسیدم که حالت و رقص چیست گفت
قبله این بازی اولیاء الله است بعده آن درویش سیاح احوال خود بیان نمود که غیاضا اول حال بزمانیکه مرا بر
مسئله وحدت انکاری بود در رقص و حالت ذوق بسیار میبود بعد ازان چون که مسئله وحدت وجود را
چنانکه عقیده اولیاء الله است دانسته ام مرا ذوق هیچ نیست گفتم خدائی را برائی ذوق و لذت نباید
پرسید بلکه بجهت حکم و رضای او تعالی عبادت باید کرد گفت اگرچه فی نفس الامر چنین است اما طبع
من قرار پذیر نمیگردد من ویرا چیزی تلقین کرده رخصت نمودم چون حضرت صاحب این فوائد
تمام کرد مرا قدری تسلی حاصل شد باز چون از حضور مرخص گشتم در موضع فیروز پور چشتیان واله
بشب میبودم و بعد از عشاء بر سقف حجره میان حاجی درویش بر چهارپائی دراز بودم از
مطربیکه اندرون قریه قوالی میکرد دو بیره می شنیدم و بر همان کهٹ که افتاده بودم مرا تحرک بدنی پیدا شد و
پهلو به پهلو می غلطیدم و دست و پا میزدم اما ذوق سابق که مرا در مطالعه خود میبود نماندم تجربت آن
بیمزگی تسلی تام و تسکین حاصل شد باز ازان روز تائب از خواطر موهومه سابقه خود شدم الحمد لله علی ذلک
نقل ایضا منه وقتیکه نیازمند این غزل از سر نو تصنیف نموده بطریق عریضه بخدمت آنعلیا حضرت رف
معشوق مساخت غزل بست سر سبز باد ساقی میخانه جام تو * ممتاز صد قیامت بادا قیام تو *

الطاف عام تام تو ہم محتسب نواز ، عمری نمیتوانم شکر دوام تو ، گرچہ شراب ناب تو مواج موج موج ،
کشتی ہزار نوشتم ہوشم بزام تو ، یکسالہ می چہ باشد صد سالہ می بیار ، تا ہوش را بہوش شد ہوشی تمام تو ،
این ہستی حباب کہ بر روی بحر می ، یادم فرو نشان کہ ہوش شد مدام تو ، گرچہ سوار آب نمود است بی وجود ،
لیکن بہ فہم وحدت شائد کدام تو ، این یاد دلگداز کہ نور محمد است ، کہ ای کاش کی فراموش باشد نام تو ،
بعد از ارسال نمودن این غزل مرا بیقراری برائے زیارت حضرت دامنگیر شد روانہ گشتم و بشرف
قدمبوسی مشرف شدم دران زمان آنحضرت را قدری بیماری بود فرمودند مولوی صاحب وقتیکہ
غزل شما این جا رسید علوم رموز دقائق و اسرار حقائق بسیار بجواب آن بر من ہجوم کردند ارادہ
نمودم کہ کدام جواب نوشتہ آید آخر بسبب بیماری بریں یک بیت اتفاق اکتفا افتاد بیت
احمدا تا کم نگردی ہوشدار ، کین جرس از کاروان دیگر است ، نقل در ثمرہ متابعت فرمان پیر
جناب میاں صاحب مانکی والہ مد ظلہ بیان فرمودند کہ این نیازمند در پاکپتن شریف شبے برخصت
آنحضرت غیا صعالم رضی اللہ تعالی عنہ بحضور خانقاہ حضرت بابا گنج شکر رضی اللہ تعالی عنہ برائے
خفتن رفتہ بودم و دران شب اکثر اوقات باشتغال وظیفہ خود گذرانیدم و ذوقہا یافتم چون فجر
شد بخدمت حضرت رفتم بمجرد دیدن بغیر از تکلم من فرمودند مولوی صاحب چنانچہ شما امشب بحضور
گذاردہ اید ہر شب اینچنین باید گذارد چون حضرت صاحب بدولتخانہ خود تشریف فرما شدند
نیازمند نیز رخصت شدہ روانہ بخانہ خود شد در اثناء راہ مرا افسوس دامنگیر شد کہ حضرت صاحب
مرا اشارہ ماندن بحضور گنجشکر رض کردہ بود در اینجا چرا نماندم پس بخانہ آمدم و خرچ گرفتہ باز
در پاکپتن شریف رفتم و ہمان طریقہ مذکور بر روضہ متبرکہ حضور گنجشکر رض چند روز توقف
ورزیدم آنگاہ حضرت صاحب را خبر شد کہ فلان بحضور گنجشکر رض میماند نوازشنامہ بطرف این نیازمند
این یک مصرع نوشتہ ارسال فرمودند نوازشنامہ آفرین بر ہمت مردانہ شما ، بمجرد دیدن رقعہ ہذا
خود را در اینجا رسانند والسلام چون نوازشنامہ حضور پر نور وردہ فرمود ہمانزمان روانہ شدہ
بخدمت مشرف شدم پس ہرچہ از عنایت آنحضرت رضی اللہ تعالی عنہ بر این نیازمند خواہد

مترتب شده اند همه ازان ایام است الحمد لله علی ذلک نقل ایضا منه مد ظله که چون از پاکپتن شریف
بخدمت آنحضرت ضیاعالم رضی الله تعالی عنه روانه شدم بوقت روانگی شخصے از اولاد حضرت گنج شکر مرا
بگفت که از خدمت حضرت پیر خود رخصت قصیده غوثیه گرفته آید یا نه گفتم نے گفت البحال ضرور رخصت
خواهد گرفت که شما را بکار آید چون بعز پائبوسے مشرف شدم میان جمال الدین درویش که او را جگلی گفتندی
آن هم اینچنین برخصت گرفتن قصیده مذکور تاکید نمود در دل گذرانیدم که این دو شخص که مرا تاکید
این امر نموده اند شاید در این حکمتے بوده باشد بنابراین بخدمت حضرت برای رخصت قصیده مذکور
عرض کردم فرمودند مولوی صاحب این جلال است نباید خواند و رخصت نفرمودند بعده فرمودند که مریدی
سید بکهو شاه عامل سورة مزمل بود روزی در سفر و حشت زده در مسجدی رفت ملان مسجد ویرا
درشت گفت که بیرون از مسجد شو دی بیرون نرفت ملان خواست که ویرا از بازو گرفته بیرون از
مسجد برآرد آن شخص در جلال آمد و گفت یا ایها المزمل همان ساعت موکلان حاضر شدند و ملان را
هلاک نمودند آنگاه وی از انجا گریخته رفت چون سید بکهو شاه شنید او را بخواند و تائب گردانید چون
حضرت صاحب این حکایت تمام کرد فرمودند که هر عامل ظالم باشد و هم فرمودند که محمد غوث گوالیاری صاحب
جواهر خمسه را العملیات به نهایت درجه رسانیده بود و موکلان تابع و فرمانبرداری بودند روزی چنانچه محمد غوث
را اشتیاق زیارت پیر خود دامنگیر شد موکلان را فرمود که حضرت پیر مرا برداشته اینجا بیارید چون موکلان
بخدمت پیر حاضر شدند آنحضرت وضو میساختند گفتند یا حضرت برخاستید که محمد غوث را اشتیاق
زیارت شما دامنگیر شده است و ما را فرستاده که پیر مرا برداشته بیارید پیر بسوی موکلان نگاه کرده
فرمود بروید و همین ساعت او را برداشته اینجا بیارید موکلان همان زمان باز پس آمده محمد غوث را برداشته
بحضور پیر رسانیدند پیر او را فرمود که ازین امر توبه کن وی مهلت خواست که دوازده سال برای همین
امر مجاهده و ریاضت کرده ام و خواهم که از تجربات خود کتابی تصنیف نمایم که خلق ازین فوائد محروم
نماند بعد ازان توبه خواهم کرد پیر مهلت داد تا وی بعد از تصنیف کتاب جواهر خمسه توبه کرد نقل
جناب میان صاحب مد ظله فرموده که چون از خدمت آنحضرت ضیاعالم رضی از برای ضرورت ارباب

حاجات عملی پرسیده میشود اجازت میفرمودند و میفرمودند که مولوی صاحب این عمل است برائی ارباب دوزخ یکبار عرض کردم که قبله برائی ارباب دوزخ عملی هم باشد فرمودند آنان که از اولیا الله مطالب دنیا درخواست نمائیند ارباب دوزخ اند و هم فرمودند که اگر کسی از ینکس حاجتی بخواهد یا تعوید طلبد هر چه از وظیفه یا عمل وغیره که از پیر خود یافته باشد بحسب استعداد سائل تعلیم نمائید و بخدا سپرده در نفع و نقصان آن خیال ننمائید نقل ایضا منه مد ظله که لختی سخن در فضیلت صلوة بجماعت افتاده بود بر لفظ مبارک راندند هر گاه که مومنان در جماعت صلوة کم از ده نفر باشند فرشتگان ثواب فضیلت آن می نویسند و چون نمازی ده شوند ملائک از نوشتن ثواب آن علم الله ازند و رمز درین آنست که هر جا که ده آدمی جمع شوند در ایشان یکی صاحب نسبت که همواره بخدا آگاه بوده باشد میباشد که از نوشتن ثواب آن فرشتگان عاجز اند و بجز خدائیتعالی کسی نمیداند نقل میان صاحب مد ظله فرمود که نیازمند در ماه مبارک رمضان بخدمت آنحضرت رض بود چون آخر جمعه رمضان شریف بیامد حضرت صاحب برائی ادائی نماز قضاء عمری تیار شدند عرض داشت کردم که قبله من بدستخط ذات شریف روایت بنقل بحر الرائق در عدم جواز این نماز نوشته دیده ام و حال آنکه خود برائی ادائی این نماز تیار شده اید فرمودند درست است که روایت در عدم جواز قضا عمری نوشته ام اما اینجا چون مردمان باشتهار عام برائی خواندن این نماز می آئیند من همها تعلیم نموده ام که قضاء عمری گفتن جائز نیست و نفل به نیت کفارة الذنوب بجماعت میخوانیم باز عرض کردم که قبله جماعت کردن نفل جائز است فرمودند گذاردن نفل بجماعت خارج از رمضان جائز نیست و در رمضان جائز است چنانچه از مفهوم مخالف این روایت عدم کراهت ظاهر است که در در المختار آمده است ولا یصلی الوتر ولا التطوع بجماعة خارج رمضان پس نیازمند هم در آنجا بجماعت ادا نمود نقل ایضا منه مد ظله که آن غیاض عالم رضی الله تعالی عنه بطرف این نیازمند این روایت بطریق نوازشنامه بدستخط خود تحریر فرموده فرستادند نوازشنامه یتمنا بذکره الاعلی کان یوم الثالث عن وفات ابراهیم ابن محمد صلی الله علیه وسلم

*

بیان بعض مسائل که از زبان آنحضرت رض شنیده ۱۳۵

جاء ابوذر رضي الله تعالى عنه عند النبي صلى الله عليه وسلم معه تمرة بابسة ولبن الناقة وخبز شعير فوضعنا عند النبي
صلى الله عليه وآله وسلم فقرء النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم عليها فاتحة الكتاب مرة واحدة وسورة الاخلاص
ثلث مراة ورفع يديه وقال اللهم اوصل ثواب هذه الطعام الى روح ابني ابراهيم ثم امر اباذر ان يقسم

نقل از جلدی من تصنیف ملا علی قاری از فقیر غلام رسول بعد از سلام علیکم آنچه این روایت در نظر فقیر
آمده ترقیم ساخته بخدمت ارسال داشت امید که خواهد رسید از مطالعه آن خورم وخوشدل خواهند شد
نقل ایضا منه مد ظله که روزی این نیازمند بخدمت آن حضرت رضي الله تعالى عنه عرض کرد که قبله من بکتابی نوشته
دیده ام که سالک را باید که در شهر سکونت کند و در قریه نکند چه بقریه طعام مشتبه باشد بخلاف شهر فرمودند
درست است زیر آنکه سالک که ساکن قریه باشد اگر طعام کسی را بظن اشتباه رد کند انکار حقیقت
لازم آید واگر قبول کند انکار شریعت باشد پس باید که در شهر که اکثر مردمان بکسب خود حصول روزی حلال
مینمایند مقام پذیر شود باز نیازمند بخدمت عرضداشت کرد که قبله مرا عادت است که از خانهٔ مردمان
که بدزدی نامزد اند بظن اشتباه اکل وشرب نمیکنم ذات شریف را درین باره چه حکم است آنگاه از خود
حکایت فرمودند که در ابتدا طریقه من نیز همین بود روزی بفرمان حضرت جد بزرگوار خود رضي الله تعالى عنه
بجستجوی ماده گاو گم شده خود رفته بودم بهر جا که میرفتم و پرسش ماده گاو میکردم مردمان آنجا نان وشیر ودوغ پیش
من حاضر می آوردند من از آنها می پرسیدم که مال شما از حلال است یا نه ایشان می گفتند که نه از مطلق حلال است
ونه از محض حرام من آورده آنها تناول نمیکردم آنها از آنجا که موسم گرما بود همه روز از شرب آب گرم از غلبه گرما
شکم من چون مشک پر شد چون بخانه آمدم حضرت صاحب جد بزرگوار صاحب از اکل شرب من پرسیدند من
احوال خود بعرض آوردم فرمودند که فعل تو یعنی پرسش تو از وجه حلال یا حرام طعام آنها احترام کرد ورنه آن
حرام نبود چه سالک را باید هر کسی که چیزی از طعام وشراب وغیره پیش آورد اگر حرمت یقینی در آن
ثابت نبود خداداد دانسته قبول باید کرد وتناول باید کرد که همه چیز ملک خدا است بعد از آن این
نیازمند از خدمت حضرت رضي الله تعالى عنه رخصت شده بخانه خود آمد در دل خطره افتاد که دلیل این
مسئله از آن حضرت پرسیده نشد بعده روزی اتفاقا کتاب ترغیب الصلوة کشاده بودم ناگهان

درباب فطر این روائیت نظر آمد که در بستان میگوید چیزیکه بیخواست اورا اگر بدهد آنرا رد نشاید
کرد که آنرا خدا تعالی روزی او کرده است قال النبي صلی الله علیه وآله وسلم من اعطی شیئا من غیر مالیة
فالیاخذه فانما هو رزق رزقه الله تعالی ۱ نقل ایضاً منه مد ظله که روزی بخدمت آنحضرت فیاض
عالم رضی الله تعالی عنه شخصی طبق سرپوشیده که از صفر بود نذر آورد عرض داشت کردم غریب نواز
استعمال آوند صفر جائز است فرمودند مرا نیز قبل ازین این مسله معلوم نبود روزی در شرح کنز الدقائق
عربی نوشته دیده ام که رسول علیه السلام از آوند صفر وضو کرده است بعد ازان کتاب مذکور کشاده
آن مسله این نیازمند را نمودند و آن عبارت اینست ویجوز استعمال الاوانی من الصفر لما ثبت
فی البخاری وغیره انه علیه السلام توضأ من التور من صفر ۱۲ عینی شرح کنز و حدیث بخاری هکذا حدثنا
احمد بن یونس اتانا رسول علیه السلام فاخرجنا له ماء فی تور صفر فتوضأ الخ یعنی آمد مارا رسول علیه السلام
پس بیرون آوردیم مابرای آنحضرت صلعم آب را در تور که از قسم آوند است وصفر بالضم صاد و
بسکون فا لغتی است از قسم نحاس که از روی آوندها سازند کذا فی المجمع وفی الکرمانی وفی الغیاث
صفر کانسی را گویند وهم فرمودند روزی آنحضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه این نیازمند را این روائیت بنمودند و
فرمودند که مولوی صاحب این مسله کمیاب و غریب بنظر آمده اعلم بان المسح علی الخفین لا یجوز مالم یمسح
وقت اللبس او قبل طریان الحدث لان النبي علیه السلام فعل هکذا کذا فی النحر الخ ۱۲ فاتح شرح قدوری ۱۲
وهم روزی شخصی ازان حضرت رضی الله تعالی عنه طریق پاک کردن شیر که نجس شده باشد سوال کرد حضرت ×
صاحب روائیت از در المختار تحریر نموده ویرا دادند و آن روائیت اینست ویطهر لبن وعسل و
دهن یغلی ثلثا ترجمه و پاک میشود شیر و شهد و دوشاب یعنی شیره انگور و شیره خرما و روغن
بجوشانیدن سه بار نقل ایضاً منه مد ظله که یکبار بخدمت شریف مشرف شده بودم مسله سماع از
آنحضرت رضی الله تعالی عنه میپرسیدم فرمودند که در لباس برهنه مرقوم است که در قالع البدعت
گفته تا آخر یعنی تمام مسله از کتاب قالع البدعت است ۱۲ بدانکه بر حرمت غنا دلیل قطعی چنانچه
در حق خمر و زنا وارد شده ثابت نگشته کما قال الشیخ فی شرح المشکوة و در مدارج النبوة ذیل بیان
۱ در المختار

عہ تحقیق مس یعنی مسح پر چند گاہ بنا گزیر ۱۲
عہ طریان بفتحتین جاری شدن حادث شدن و وارد شدن چیزی است ۱۲ غیاث

سماع قرآن روایات بسیار شیخ عبدالحق آورده و گفته که این روایات برای آن آوردم متعصب در
حق اولیا که سماع از وشان شده نسبت تکفیر و تفسیق نکنند زیرا نکه حرمتش ظنی بقول مجتهد ثابت
گشته و همچنین اباحت پس اولیا که از وشان سماع مروی گشته متحق چیزی از طعن نگفتند زیرا که در
ظهیری مینویسد اذا فعل فعلا مجتهدا فیه او قلد فی فعل مجتهد فیه فلا عار ولا شنار علیه لیکن مجالس که در
زمان ما پیدا گشته که مردم خواص و عوام که اکثر بهوائی نفس و اقتضائی شهوة می شنوند و این را بر محارم
فرودی آرند حرامی است بی شبه بخلاف اهل الله که برعایت زمان و مکان و اخوان می شنیدند بشرائط
مفقود اند بلکه برائی اشتهار و تسخیر و خلق اینچنین فعل را مرتکب میگردند فلا یعباب و لهذا علما حنفیه برائی
تشدید و حسم ماده فساد مینویسند که مطلق حرام است تا عوام درین ورطه هلاک نگردند و الا روایات از مذاهب
اربعه بر حرمت آورده همچنین روایات از مذاهب اربعه بر اباحت نقل نموده اند چنانچه شیخ امتناع فی
احکام السماع نقل نموده این قدر مجملا نوشته شده تا فارسی خوانان یقین نکنند که اولیا الله سابق که شنیده
محض فعل حرام نموده اند در باب التهی و هم از انحضرت رضی الله تعالی عنه مسئله ذبح پرسیدم که در ذبح علم عروق بنام
شرط است یا نه فرمودند شرط است چنانچه در شرح کنز الدقایق گفته و کذا حل ذبیحة صبی یعقل التسمیة
و شرائط الذبح من فری الاوداج و التسمیة و الا لا یحل ۱۲ عینی من عینه و هم روزی آنحضرت رضی الله
تعالی عنه ازین نیاز مند مسئله تسمیه داشتن اولیا وغیره بر نبر غالبه پرسیدند که حلال است یا حرام عرض
کردم که در دل من خلجان افتاده بود بخدمت میا نصاب قصور ولا عرض کرده بودم فرمودند که حلال است
زیرا که عند الذبح اسم الله شرط است چنانچه در تفسیر و متون است و شاه عبدالعزیز که آنها عند الذبح شرط
نکرده و گفته که حرام است خواه پیش ازین باسم اولیائی و یا غیره نامیده باشد و حال آنکه فی نفسه مردود
است که ایا نمی بینی بطرف بهائم مالا یوکل لحمه که عند الذبح باسم الله اگر ذبح کرده شود پاک و حلال برائی
نماز گزاردن شود و آنکه فی نفسه حلال است باسم الله عند الذبح چرا حلال نشود آنحضرت رضی الله تعالی عنه
فرمودند که حق گفته شد بعده خود در تحقیق مسئله مذکور شروع شدند چنانچه تفسیر حسینی و جلالین و بیضاوی
و مدارک و فتح القرآن دیدند درین همه عند الذبح قید نموده شده بود الحمد لله علی ذلک نقل در مجلس ملاقات

بیان لفظوں حضرت صاحب تونگیروی و حافظ صاحب لکھوی نوراللہ قدس اللہ سرهما ۱۲

ہردو صاحبان یعنی حضرت چراغ اللہ صاحب تونگیروی و حافظ محمد صاحب لکھو کیا نوالہ کہ حضرت میاں صاحب
مانیکے والہ بیمان روز بعینہ آن الفاظ را جمع کردہ و نوشتہ بود بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العلمین
والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین پس میگوید فقیر نور محمد ساکن موضع مانیکا چونکہ ذات شریف یعنی
مولوی صاحب تونگیروی مد ظلہ تعالیٰ در تاریخ سیوم ماہ شوال سنہ ۱۲۷۹ ہجری برائی تداوی قدوم فیض
لزوم در موضع حکیم حذاقت آئین غلام فرید صاحب آوردند حکیم مذکور بمعالجہ ذات شریف مشغول شد
بعدہ بتاریخ سیزدہم ماہ مذکور زبدۂ علماء و فقہاء عصر مولوی حافظ محمد ولد عمدۃ الاتقیاء مولوی بارک اللہ
غفر اللہ عنہ برائی مطلبی کہ لیہہ قدم رنجہ فرمودند از ذات شریف بہ پیغام اجازت ملاقات طلب
نمودند ذات شریف فرمود کہ این فقیر را برائی ملاقات حافظ صاحب بسیار اشتیاق است
لیکن طبع از سبب ضعف قطع اینقدر مسافت نتواند نمود و حافظ صاحب را نیز تکلیف
نتوانم گفت چون واقعہ بگوش حافظ صاحب رسید بمورخہ نوزدہم ماہ مسطور روز یکشنبہ بعد از
نماز ظہر بخدمت مردم قدم رنجہ برائی ملاقات کردند ذات شریف چند قدم برائی استقبال حافظ صاحب
پیش رفتند و معانقہ و مصافحہ کردند بیکجا نشستند شخصی لنگ مسمی بہستہ از ہمراہان حافظ صاحب
بزبان جرأت بیان آغاز نمود کہ من از طرف غربیہ ام وچہ میگوئید در حق مولوی نور محمد چورا کہ علماء غربیہ را
چنین و چنین گفتہ و چند گذشتگان را چون باہو و بہلہ دشنام بکفر نوشتہ ذات شریف فرمود کہ مرا
ملاقات بمولوی نور محمد عفی اللہ عنہ حاصل نشدہ و کتاب او بمطالعہ نیامدہ چہ او کرد و گفت بر او ست
بعدہ بر زبان مبارک ذات شریف این مصرعہ جاری شد «گشت بیدار آنکہ او رفت از جہان»
حافظ صاحب گفت کہ غرض سائل مسئلہ قائل وحدت وجود است ذات شریف فرمود قائل وحدت وجود
گناہ عظیم است **بل** صرح **بقتلہ** ای قائل وحدت وجود را و حال وحدت وجود جائز و واجب التسلیم
حافظ صاحب فرمود کہ وحدت وجود را مذہب قرار گفت ذات شریف فرمود مذہب نیست بل حال است
حافظ صاحب تسلیم کرد و گفت صاحب حال در حال خود معذور است باز ہمان سائل سوال کرد کہ علماء
غربیہ سرود میشنود و مارا ہم سرود شنیدن جائز است یا نی ذات شریف مد ظلہ تعالیٰ فرمودند کہ سرود

بمزامیر حرام است و بغیر مزامیر مختلف فیه است باز میمیان خدا بخش و الٰہی بخش که همراه حافظ صاحب
بودند که شما نیز میشنوید ذات شریف فرمودند که حد شرعی از کسے ساقط نشود حافظ صاحب فرمود که سرود
بغیر مزامیر مباح است ذات شریف فرمود که ما گاہی از درویشان رباعی و غزل بغیر مزامیر میشنویم
وگاہی درویشان بغیر مزامیر خود بخود میسرائیند بعده کسے از انمیان اسم مجلس پاکپٹن شریف برزبان
آورد حکیم غلام فرید صاحب گفت که خاموش که جواب باصواب گفته شد بعده حافظ صاحب گفت که
معنے اینقول الصوفی لامشرب له چیست ذات شریف فرمود که اینقول اینچنین نیست بلکه مارا
که سند از پیران خود رسید است اینست که الصوفی لامذہب له و حاصل معنے وی اینست که
صوفی از کمال اتقاء آنچه متفق مذاہب اربعه است بعمل می آرد و مقید بیک مذہب نشود
حافظ صاحب متبسم شده فرمودند که والد بزرگوار ما اینچنین میفرمودند بعده یکے طالب العلم مسمی
خدا بخش که همراه حافظ صاحب بود معنی مصراعے مذکور را سوال نمود ذات شریف فرمود که حاصل
معنے این مصراع اینست که ہر که از جہان دنیا رفت آنچه از ثواب و عقاب و سوال وغیره می شنید واقع
دریافت سائل گفت که مردگان از احوال زندگان خبری دارند و خواستن حاجت از دور و خواندن یا شیخ
عبد القادر جیلانی شیئاً لله درست است یا نی ذات شریف فرمود که ما در جائی خود از کسی شنیده بودیم
که در علماء شرق در گفتن یا شیخ الخ گفتگو است بعضے بکفر فتوی دہند و بعض روا گویند و
توجیہات و دلائل فریقین ما را معلوم نیست حافظ صاحب گفت آنانکه منع گفتن یا شیخ
الخ میفرمایند اعط شیئاً لله مقدر نمایند و آنانکه منع گفتن یا شیخ الخ جائز میدارند امدد نا شیئاً
الکرامة الله مقدر کنند و این خلاف قول خدا است و لایشرک فی حکمه احدا ذات شریف فرمود
تاویلی بایست که بدان کفر نباید حافظ صاحب فرمود که اولیا را علم غیب است یا نی
ذات شریف فرمود که یک مذہب بد از روافض است که دوازده امام را خدا گویند و حاضر و
ناظر دانند و نکاح بلا شہود جائز دارند این مذہب سراسر باطل و کفر است نعوذ بالله
منها و غیب خاصه خدا است و غیب آنرا گویند که از ندیده خبر گویند و اولیا الله را کشف

وکرامت است وآن باینطور میشود که سمع وبصر ودیگر حواس ظاهره و باطنه ایشان
وسیع میشود علی تفاوت درجاتهم همچون آئینه دوربین که باو اشیاء بعیده تحت
العین مینمائید پس حال پیر دستگیر را معلوم بائد کرد که غوث است یا قطب یا قطب مدار
وقطب مدار کسے را گوئیند که تصرف همه عالم بحکم خدا از دست او جامع میشود حافظ
صاحب فرمود که این را سند بائد ذات شریف فرمود که در علم تصوف موجود است حافظ صاحب
فرمود که ما را سند شرعی بائد ذات شریف فرمود که علم شریعت قال رسول است ع‍م واین سند
شرعی در همه کتب معتبره موجود است که کشف کرامت اولیا را ثابت است وچون ابتداء
انحطاط وانتهی آن در علم ظاهر یافته نشود پس لاچار رجوع بعلم تصوف بائد کرد که آن حال
رسول علیه السلام است کما قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم الشریعة اقوالی والطریقة افعالی
والحقیقة احوالی المعرفة راس مالی وما پیران پیر را قطب مدار و رئیس اولیا میدانیم حافظ صاحب
فرمود که همچنین میدانیم واستفتا یا شیخ الخ من نکرده ام بلکه پسر من کرده است بعده حکایت
در جنازه هلالخوران افتاد ذات شریف فرمود که ایشان در اکثر امور چون کلمه وختنه ونکاح
وغیره مقلد باهل اسلام اند وملا حامد لاهوری رضی الله تعالی عنه در رساله خود گفته که تفحص
حال ایشان بائد کرد اگر مردار را حرام دانسته بخورند ودرین امر خود را معیب وسلیم گوئیند جنازه
ایشان جائز است لیکن برای سبکی وخفت ایشان احدیکه معروف بعلم وتقوی نباشد
ادائی نمائید حافظ صاحب فرمود که والد بزرگوار ما یکی را از هلالخوران تکبیرات جنازه زائده تکبیرات جنازه
تعلیم میکردند تا ادائی جنازه ایشان باو سپردندی ذات شریف فرمود که اینطریق هم مناسب
است چون این سخن تمام شد حافظ صاحب رخصت طلبید ذات شریف فرمود که فاتحه خیر
بگوئید همه مجلس بفاتحه دست برداشتند ذات شریف آیت اهدنا الصراط المستقیم را چند
بار با آواز تکرار کردند بعد ازین برخاستند ذات شریف چند قدم همراه حافظ صاحب برای
اکرام رفتند وباز هر دو صاحب متوجه قبله شده بفاتحه خیر دست برداشتند ومصافحه کرده وداع شدند

الحمد علی ذلک کہ از دو صاحب چنین حقائق درست بظہور پیوست نقل ایضاً جناب میانصاحب مانکی والہ مدظلہ بیان فرمودہ وقتیکہ در سفر اولینہ مشرقیہ بدولت ہمرکابی انغیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ از موضع حکیم غلام فرید مراجعت نمودہ در موضع رکن پورہ وارد شدیم آنجا مقام کردیم مولوی عبد اللہ المعروف بمولوی بودل منجبر دار آن موضع از من پرسید کہ در موضع حکیم غلام فرید کہ با حضرت صاحب توگیروی ملاقات حافظ صاحب لکھوکیانوالہ بودہ است بسمع ما رسیدہ کہ فیمابین ہر دو صاحبان تکرار بعضے مسائل شدہ بچہ طور بود است من مسائل انجمن مذکور لفظ بلفظ بیان نمودم چون مسئلہ یا شیخ عبد القادر جیلانی بیان کردم مولوی عبد اللہ گفت آیا اولیا را ہر وقت کشف و کرامت بار گفتم ہرگاہ کہ خدائیتعالے عنایت فرماید میباشد گفت چون ہمہ وقت اولیا را کشف و کرامت مقرر نشد پس گوئیدہ یا شیخ الخ را چہ خبر است کہ شیخ این ساعت از حال من آگاہ است پس گفتن یا شیخ الخ چگونہ روا باشد گفتم قائل یا شیخ الخ را باید کہ ملاومت این ذکر نماید زیرا کہ اعتبار است کہ آنوقت شیخ را دریابد مولوی صاحب بحقارت گفت کہ امر اعتباری چیز نیست چونکہ انغیاض عالم رضی اللہ عنہ گفتگوئی ما از دور میشنودند بعدہ ہر دو برخاستہ بخدمت آنحضرت کہ خود بقیلہ دراز شدہ بودند آمدیم جناب حضرت صاحب برخاستند و بخطاب مولوی عبد اللہ فرمودند کہ ما کہ درملک مشرق آمدہ ایم احوال علماء اینملک دیدہ حیران شدہ ایم کہ مسائل دینیہ کہ دقیق و تحقیق فیہ است و در آن فوائد مترتب است دخل ندارند و در مسائل کہ ہیچ سود نیست بحث انداختہ اند و تکفیر یکدیگر میکنند عالم را باید کہ در مسائل کہ متعارض اند بتاویل تطبیق دہد و از ہر طرف اظہار ثبوت حق نماید و کسے را بابطلان منسوب نکند آنگاہ چہار مسئلہ از مولوی عبد اللہ سوال نمودند یکی آنکہ قول امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ انا مومن انشاء اللہ تعالے و قول امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ انا مومن حقاً است پس درمیان این ہر دو قول کہ متضاد اند بچہ تاویل تطبیق داد شود دوئم آنکہ امام ابو حنیفہ نعرف اللہ تعالے حق معرفتہ و امام شافعی ما عرفناک حق معرفتک فرمودہ پس درین ہر دو قول مختلف چگونہ توافق کردہ آید سیوم آنکہ ہنودان قائل تناسخ اند و اعتقاد بر تناسخ

کفر است و حال آنکه پیغمبر علیه السلام فرمایند که ارواح شہدا در پرندگان سبز داخل کرده شوند و
ازین ہم تناسخ ثابت میشود پس در اینجا چه تاویل کرده آید تا رفع تناقض شود چهارم آنکه اگر
گوئیم که بنده فاعل مختار است قدر ثابت شود و اگر گوئیم که بنده بے اختیار است جبر متحقق
گردد پس اندرینصورت چگونه تطابق داده شود چون حضرت ضیاء عالم رضی اللہ تعالے عنه این چهار سوال
پے در پے اظهار نمودند مولوی مشار الیه بالکل خاموش ماند و ہیچ جواب نگفت پس حضرت صاحب بعد از
قدرے تامل بجواب ہمه مسائل خود بخود شروع شدند و فرمودند جواب انا مومن انشا اللہ تعالے و انا مومن
حقًا آنست که ایمان دو قسم است یکی ایمان مرجی و آن اینچنین است که شخصے مومن است
اما خبر استقبال ندارد که خاتمه من با یمان خواهد شد یا نه بامید فضل الهی روا باشد که گوئید انا مومن
انشا اللہ تعالے و یکی ایمان منجی و آن اینست که شخصے ایمان آورد و از قتل و ایذا رسانیدن و ناحق
مال وی غصب نمودن و از ہمیشه در دوزخ ماندن خلاص شد و وی از حال خود خبر میدہد آنکه گوئید انا مومن حقًا
اما نعرف اللہ حق معرفته یعنی شناخته ایم خدا را حق شناختن او ای نه اعتبار کنه ذات او و احاطه
صفات او بلکه بحسب مقدور عبد و طاقت خود در جمیع حالات خود چنانچه وصف کرد او سبحانه نفس خود را
ای ذات خود را در کتاب خود مثل سورۃ اخلاص و مثل قوله تعالے لیس کمثله شیئ و ہو السمیع البصیر و تمام
آیات که دال اند بر تحقیق ذات و مراتب صفات او و شاید که این کلام از امام الهمام مبنی است
بر آنکه ایمان نه زیاده میکند و نه نقصان اندازد در حقیقت یقین و بدرستی ایمان اجمالی کافیست در
مقصود احسان پس روا است مومن را آنکه گوید شناخته ام او را حق شناختن او و اما قول آنکه گفت
ما عرفناک حق معرفتک یعنی نه شناخته ایم حق شناختن تو پس مبنی است بر آنکه ادراک ذات و
احاطه بکنه ذات صفات او بقدرت مخلوقات نیست برای قول او تعالے لا تدرکه الابصار و برای
قول او ولا یحیطون به علما پس اختلاف ہر دو قضیه بتفاوت حیثیت است و اما تناسخ پس ارواح
را در حواصل طیور خضر یا سیاه اگر چه تناسخ صورة می آید لیکن تناسخ را کفر بواسطهٔ ذات او ست
بلکه قائلان بوی قائل قدم عالم میگردند بواسطه ~~ذات او ست~~ بلکه آنکه از بدنے بر می آید و

ببود نے دیگر درمی آید و ہمیشہ ہمچنین بود خواہد رفت واگر قدم عالم را قائل نگردند باین کفر نیست کما صرح
بہ الچلپی فی حاشیۃ الخیالی و اما آنکہ اگر گوئیم کہ بندہ فاعل مختار است قدر ثابت شود واگر گوئیم کہ بندہ بے اختیار
است جبر متحقق گردد پس این مسئلہ بسیار غامض است ہرچند کہ علماء محققین درین پیچیدہ اند چنانچہ صاحب
توضیح و تلویح در مقدمات اربعہ بسیار تحقیق نمودہ آخر این قدر مقرر نمودہ اند کہ درمیان قدر و جبر امری اعتباری
است کہ اورا حال گویند و مدار شرع شریف بر آن نہادہ شدہ است واگر کسے سوال کند کہ مدار شرع
چرا بر امر اعتباری نہادہ شد بجواب وی گفتہ آید بقولہ تعالے لا یسئل عما یفعل وھم یسئلون چون حضرت
صاحب این فوائد تمام کرد مولوی حیران ماند و ہیچ نتوانست گفت زیرا کہ نزدیک این نیازمند بگفتار
گفتہ بود کہ امر اعتباری چیزی نیست و جناب حضرت رضی اللہ تعالے عنہ بکمال علم خود تمام مدار شرع شریف
بر امر اعتباری ثابت کرد پس تسلیم نمود و ہیچ نگفت نقل ایضا میان صاحب مانکیے والا مد ظلہ فرمود کہ سالے بر
عرس پاکپٹن شریف مولوی عبد النبی نقشبندی از من درخواست کیفیت جواز گفتن یا شیخ عبد القادر
جیلانی شیئاً للہ نمود من بخدمت حضرت ضیاء عالم رضی اللہ تعالے عنہ رفتہ عرضداشت مسئلہ
مذکور کردم و در آنوقت مولوی صاحب مولوی محمد غوث نقشبندی ڈھونی والہ صلم آنجا نشستہ بودند
حضرت صاحب بمولوی صاحب موصوف فرمود کہ جواب این مسئلہ فرمائید نزد ایشان ملفوظ اخبار الاخیار
من تصنیف مولینا محقق و مدقق شیخ عبد الحق دہلوی قدس سرہ موجود بود برکشادند و بنمودند کہ
در احوال پیر دستگیر شیخ محی الدین عبد القادر جیلانی قدس اللہ سرہ العزیز نوشتہ اینچنین بود کہ
نقلست کہ آنحضرت فرمود در زمان حسین بن منصور حلاج کسے نبود کہ اورا دستگیری کند واز
لغزشے کہ اورا شدہ بود باز دارد واگر من در زمان او میبودم اورا دستگیری میکردم تا کار او
بدینجا نمیکشید و من دستگیری میکنم ہر کرا از مریدان من مرکب بلغزد و از پای در آید تا
روز قیامت و فرمود مرا در ہر طویلہ فحلی است کہ مقاومت کردہ نشود و خیلی کہ مسابقت
کردہ نشود و مرا در ہر لشکر سلطانی است کہ مخالفت کردہ نشود و در ہر منصب خلیفہ
الیست کہ عزل کردہ نشود و فرمود ہر کہ از خدائیتعالی چیزی بخواہد بوسیلہ من خواہد تا

خواہش شما باجابت رسد و فرمود ہر کہ استعانت کند بمن در کربتی کشف کردہ شود وآن
کربت ازو و ہر کہ منادی کند بنام من در شدتے کشادہ شود آن شدت ازو و ہر کہ توسل
کند بمن بسوئی خدائیتعالی در حاجتی قضا کردہ شود آن حاجت مراورا و فرمود کسیکہ دو رکعت
نماز بگذارد بخواند در ہر رکعت بعد از فاتحہ سورۃ اخلاص یازدہ بار بعد ازان درود بر پیغمبر
خدائیتعالی صلی اللہ علیہ وسلم بعد از سلام فرستد و بخواند آن سرور را صلی اللہ علیہ وسلم بعد ازان
یازدہ گام بجانب عراق برود و نام مرا بگیرد و حاجت خود را از درگاہ خداوندی بخواہد
حق تعالی آن حاجت او قضا گرداند بمنہ و کرمہ انتہی پس حضرت فیاض عالم رضی اللہ عنہ
این نیاز مند را فرمود کہ این مسلہ را بنویس و با خود ہم بر ہمان زمان بنوشتم و از آنجا برخاستہ
مولوی عبد النبی را بنمودم ایشان از تحریر من نوشتہ با خود ببردند نقل ایضاً منہ مد ظلہ کہ روزے
حضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالے عنہ پیش نیاز مند بیان فرمودند کہ من از احوال و کتمان
کمال در فقر شیخ عنایت اللہ صاحب قادری قصوری ثم لاہوری قدس سرہ بسا متعجب
میبودم کہ با چنین شور عشق و اظہار اسرار رسید بہلہ شاہصاحب قصوری خلیفہ ایشان
کہ اشعار وی زبان زد ہر خاص و عام است احوال کمال خود را چنان پوشیدہ داشتہ اند کہ ہیچ
کتاب از تصنیفات خود بوئی فقر ہم ندادہ اند مگر روزی غائیۃ الحواشی حاشیہ شرح وقایہ
کہ تالیف نمودہ ایشان است مطالعہ میکردم از شرح دعا قولہ بمعقد الغرض عرشک کہ
مسلہ غامض است قدری بوی فقر ہم ایشان بمشام جان مے آید الکاہ غائیۃ الحواشی
طلب نمودہ ہمان مقام نیاز مند را بنمودند آنرا نوشتہ با خود آوردم چونکہ آن عبارت عربی بود
اینجا بعینہ ترجمہ آن کہ شیخ عنائیت اللہ صاحب خود در لباس برہنہ آوردہ است
نوشتہ می آید و آن اینست کہ گفتن در دعا بمقعد العزاو بمعقد العز من عرشک از ابو یوسف
آمدہ کہ بمعقد العز باک نیست و ماخوذ عقیدہ ابی اللیث اینست اما احتیاط آنست
یعنی کراہت در ہدایہ است زیرا کہ موہم است تعلق عز بعرش و عرش محدث است

و الله اعلم بجمیع صفات خود قدیم است وکذا فی المحیط و شرح الجامع الصغیر لفخر الاسلام و برین
بحث و اشکال است زیرانکه مقرر است در اصول که ظهور محدثات تمامی از عدم بسوئی دائره
وجود بحسب تعلق ارادة الله و قدرت او بآن محدثات است و حدوث در تعلقات است
نه در اصل صفات پس هیچ نقصان نیست در تعلق صفات بمحدثات پس همچنین حال
در صفت عز او تعالی پس گریز نمودن مجتهدان در صفت عز نه در صفات دیگر تحکم است
و سخن بی دلیل و جواب این اشکال صاحب تکمله فتح القدیر نوشته که گریختن این اساطین فقهاء
از ایهام مطلق تعلق عز او تعالی بمحدث نیست زیراکه ازین تعلق حدوث صفت نمی آید چنانچه
مقرر اصول است بلکه مراد ایشان گریختن از ایهام تعلق خاص عز او تعالی بمحدث و آن تعلق
استفاضه آن صفت از ان محدث است بحیثیتی که آن محدث منشأ باشد مر عز او را
چنانچه موهم است کلمه من در معقد العز من عرشک زیراکه در ظاهر و بادی رائی آنست که من برائی
ابتدائی غایة است و شک نیست که این ایهام تعلق خاص که عز او تعالی مستفیض باشد
از عرش در صفتی از صفات او تعالی روا نیست پس برائی این ایهام مکروه نوشته اند
نقل الحنا عنه مدظله که چون حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه بسفر اولین بموضع مانیکی آمدند جگا
نمبردار موضع مانیکا دو شخص چلا دهلا کحور برائی جاروب کشی مقام آنحضرت فرستاد و خاکروبی میکردند
و جناب حضرت بطرفی ازان مقام نشسته بودند و مردمان بسیار بخواستی حضور صفها بسته درانمیان
شخصی از ملک سوتر نشسته بود از حضرت صاحب سوال جنازه هلاک خوران نمود حضرت بی
جواب بمراقبه شدند و سائلی منتظر بود بعد از ساعتی یکی ازان هر دو هلاکخوران پیش حضرت
آمده مستغاثی شد که یا حضرت الغیاث ثابه بخت ما مردمان درین ملک تشریف فرما شدی برائی
خدا فریاد ما شنود بدعا روائی حاجت مانخواهی رفت که ما مردمان که حرام میخوریم و حرام را خدا
تعالی برائی ما گردانیده است که دیگر هیچ کسی نمیخورد اندرین قریه اگر کسی را حیوانی بمیرد
آنرا کشان می بریم و پوستش میکشیم و گوشت او میخوریم و مردمان این قریه پوست آن

مردار بما نمیدہیند ذات حضرت بمہربانی خود جگا مانیکار را فرمایند که از ایشان پوست مردار که

منحق آن ہستیم بما میدہند دہانند حضرت صاحب فرمودند ای میان سومتری جنازه این چنین

شخص که بکفر خود مقر میشود جائز نیست پس چون مردمان از کلام آن ہلالخور خندیدند و

بے شرمسار شد ہلالخور دیگر دوان آمد و گفت حضرتا این بیوقوف بیہوده میگوید بلکه ما

حرام از اغوائے شیطان و شامت نفس خود میخوریم و حرام را حرام و حلال را حلال میدانیم و ما مسلمان

ہستیم و چند شرایط اسلام ہمچون کلمه و ختنه و نکاح و طلب جنازه وغیره میکنیم ترا واسطه

خدا است که ما را از گروه مسلمانان خارج نکنی و بکفر بر ما فتوی ندہی باز حضرت صاحب

سومتری مذکور را فرمود که جنازه اینچنین شخص که باسلام خود مقر و بقصور خود معترف میشود

جائز است نیاز مند از ظہور تصرف کمال آنحضرت متحیر شد الحق حق گفته است آنکه گفته

بیت شیخ فعال است بے آلت چو حق ۔ با مریدان داد بے گفتن سبق ۔ پس بعد چند

مدت بتوجه آنحضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالے عنہ آن ہلالک فوران بجمعه خویش و تبار خود جمیع ترک

از حرام کردند و تائب شدند الحمد للہ علے ذلک بعده آنحضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالے عنہ

جگا مانیکاو را که بدزدی و بہادری نامزد بود پرسیدند که ای جگا نماز میخوانی عرض کرد حضور

گاہے میخوانم و گاہے ترک میشود فرمودند بنشین چنانکه من ترا تعلیم ادائے نماز میکنم ہمچنان

بگزاری امید که ترک نخواہد شد انشاء اللہ تعالے چون وی بنشست فرمودند اول بکوشش

تمام وضو کنی بعده چون برائے نماز ایستاده شوی در دل کنی که آخرت بطرف راست

من است و دنیا بطرف چپ من و بہشت بطرف راست و دوزخ بطرف چپ

من است و چون دست بتکبیر اولی تا بگوش برداری اراده کنی که دنیا و آخرت و دوزخ و بہشت

ہمه را پس پشت انداختم و بوقت فرود آوردن دست و بستن آن اراده کنی که خداوندا بسوئی

تو رجوع میکنم و بتو متوجه میشوم پس تحریمه باینطور بسته مشغول بنماز شوی جگا قبول

کرد و مطابق تعلیم آن حضرت ادائے نماز شروع کرد پس چنان نمازی شد که ہرگز ترک نمیداد

واز دزدی وحرامخوری چنان متنفر شد و ترک تمام نمود که بعد ازان او که بدزدی همسفر و یار او بودند بروی
طعن و تشنیع اغاز نهادند که این چه طریقهٔ فقیرانه گرفتی آخر باغوائی آنها تلقین حضرت را ترک داد
و بهمان طریقه دزدانه وحرامیانه باز مشغول گشت اما بهر جا که بیاران خود همراه شده یا خود بخود
بدزدی میرفت خالی می آمد و اگر چیزے آورد گوارا نمی بودش چهالکان آن چیز در پی سراغ آمده
مسروقه خود را میگرفتند الغرض باز بعد از مدتے پشیمان شده تائب گردید و بهمان معمول که تعلیم
آنحضرت بود بچنین حیات خود عمل مینمود و هم آن حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه جگارا
فرموده بودند که ترا علم و کشف هر احوال که شدنی باشد صحیح و بے نقصان خواهد شد پس ویرا کشف
احوال بنهایتے بود که هیچ معامله شدنی بروے نبود که وی قبل از ظهور آن خبر ندا ده باشد ؛ نقل
ایضاً منه مد ظله که روزے نیازمند بعد ادائی نماز مغرب و شغل و وظیفه آنحضرت فیاض عالم رضی
الله تعالی عنه بر در معبد حضرت ایشان ایستاده میدیدم که اندرون آن چراغ روشن است ؛
و میان شرف الدین حکیم پاکپٹنی بخدمت حضرت کتابے کشاده نشسته است چون دیدم که برخلاف
وقت چراغ روشن است ؛ و سائلے بخدمت نشسته قریب دروازه بمنظر حضرت ایستاده ماند
باشاره مرا اندرون طلبیدند چون بخدمت رفته بنشستم کتابے را که درمیان کشاده بودند عین گردانیدند
و فرمودند به بین چون دیدم آنجا بیان تسخیر ملوس و حکام نوشته بود در دل کردم که من بخدمت شریف
برائے طلب خدا می آیم این مطلب کجا و آن کجا - اما آنجا نشانی نهاده دفتین کتاب بگردانیدم
و از وے بناپسندی روئی گردانیده بنشستم فرمودند مولوی صاحب مطلب شما این نیست من
شما را این کتاب برائی آن بنموده ام که پنج کتاب اند که برائی ارباب حاجات مروج خواجگان اند
که چون این کس را خدای تعالی بعد از مرتبه فنا و بقا برائی هدایت خلق بر مصلائے مشیخت بنشاند
بکار آمدنی اند تا قضائی حاجت خلق بتوجه اینکس را مشغول نگرداند و سائل را بحسب
استعداد او وظیفه از یکے آنها تعلیم کند تا مطلب او بے تکلف اینکس شود و یکے از انها همین
است جواهر خمسه دوم مرقوم شریف سیوم سراج السالکین چهارم مائده الفوائد پنجم جفر جامعه

نقل ایضاً منه مدظله که وقتی که در خدمت حضرت غیاث عالم رضی الله عنه این نیازمند کشکول شریف میخواند
و مرا فرموده بودند که بوقتیکه از هجوم مردمان فراغت حاصل شود بشتابی آمده تکرار سبق کرده باشی یک
روزی آنحضرت رض بر چهارپائی نشسته بودند وقت فراغت یافته بتعجیل تمام دوان آمدم و حضور
مبارک بر زمین نشستم بجائیکه انگشتان یک پائی من بنعلین خود مانده بودند سبق
شروع کردم که ناگاه نظر مبارک آنحضرت بپای این نیازمند افتاد و فرمودند فاخلع نعلیک بجلدی
کفش از پای خود کشیدم بعده همان یک کفش بسرقه رفت چون دیگر بار خریدم آن هم دزدیده
شد و سیوم بار هم گم شد اما میدانستم که این شامت از ترک ادب همان روز است پس
مولوی صاحب غلام حیدر صاحب و دیگر عزیزان بخدمت حضرت شفاعت کردند تا باز کفش گم نشد

و هم دران ایام که بخدمت آنحضرت رض لوائح شریف جامی میخواندم فرمودند که مناجات الهی الهی خلصنا
عن الاشتغال بالملاهی وارنا حقایق الاشیاء کما هی الخ یاد نموده باید خواند و هم تاکید مطالعه لمعات
مصنفه شیخ عراقی قدس الله سره نمودند که صاحب السیر از میان صاحب نارووالہ قدس سرهم
تمام باسبق خوانده بود نقل ایضاً منه که آنحضرت غیاث عالم رضی الله تعالی عنه احوال شیخ فخر الدین
عراقی صاحب لمعات بیان فرمودند که وی در ابتدا در جماعت قلندران بسبب صحبت
جمال عاشق شد و همرنگ ایشان گشته همراه ایشان بهندوستان افتاد و در شهر
ملتان بصحبت شیخ بهاء الدین زکریا رسید شیخ چون عراقی را مستعد مقصود دید
قلندران را چند روز نزد خود بداشت و بانواع طعام خدمت آنها نمود و دل
عراقی را بجذب باطن بسوئی خود کشید و قلندران را رخصت کرده روانه نمود
و عراقی را در خلوت نشاندند چون چله وی باخر رسید روزی شیخ بر در خلوتخانه او
گذر کرد و شنید که عراقی این بیت مصنفه خود میسراید۔ بیت۔ چو خود کردند راز خویش را
فاش ۔ عراقی را چرا بدنام کردند ۔

محفی مباد که شیخ فخر الدین عراقی خواهرزاده شیخ شهاب الدین سهروردی است و شیخ بهاء الدین زکریا مرید و خلیفه شیخ شهاب الدین است پس رعایت کردن شیخ بهاء الدین شیخ فخر الدین را شاید که از همین سبب بوده باشد پس در آخر شیخ بهاء الدین شیخ فخر الدین را دختر خود نکاح کرده همراه
و بفرزندی و خلافت مشهور نموده و جای نشین خود گردانید ۱۲ نفحات الانس ۱۲

پس شیخ بهاءالدین در بازار فرستاد و گفت که بشنوید که در بازار چه میگویند درویشان
در بازار شدند و شنیدند که همان بیت مصنفه شیخ فخرالدین عراقی را مردمان میسرایند
بعده شیخ بهاءالدین باز در خلوتسرائی عراقی آمد و فرمود که ای فرزند از خلوت بیرون آی که کار
تو تمام شد نقل ایضاً منه مد ظله که حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه می فرمودند که شیخ
رکن الحق والدین ابو الفتح المشهور بشاه رکن عالم سهروردی ملتانی نبیره حضرت شیخ بهاءالدین زکریا
قدس سرهما یکبار برائی زیارت مزار پرانوار حضرت شیخ فریدالدین شکر بار رضی الله عنه در پاکپٹن شریف
تشریف آورد و با خواجه علاءالدین المشهور بموج دریا سجاده نشین و نبیره حضرت گنج شکر قدس
سرهما ملاقات کرد و فیمابین هردو صاحبان معانقه و مصافحه شد و باهم کلمه کلام در میان آوردند
چون شاه رکن عالم بعد زیارت باز پس روانه شد شیخ موج دریا جامهائی خود را شویانید و مصلاهم
پاک گردانید شخصی عرض داشت کرد که جامهائی حضور و مصلاهم نجس نبود از شویانیدن آن مقصود
چه بود فرمودند که من بر مصلا حضرت شیخ گنجشکر کرام که آن حضرت تارک الدنیا بودند و مرا با شاه رکن
عالم اتفاق معانقه افتاده است که وی با اهل دنیا مجالست دارد از ان سبب جامهائی
خود و مصلا شویانیدم بعده همین حکایت کسی بسمع شاه رکن عالم رسانید فرمودند که خوب
کرده اند و هم حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه میفرمودند که شیخ بهاءالدین زکریا را میخ و پاهنگ
اسپان وزرین میبودند نقل ایضاً منه مد ظله که جناب حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه
میفرمودند که شاه رکن عالم را با سلطان المشائخ نظام الدین بداؤنی قدس سرهما محبتی عظیم
بود و از ملتان رونق افزائی دهلی میشد و بارها فرمودی که از ملتان تا دهلی مرا محبت نظام
الدین اولیاء می آرد آورده اند که وقتی هردو بزرگوار جمع در دهلی شده بودند شخصی از حاضرین
بخدمت هردو حضرت عرض کرد که آیا چه حکمت الهی بود که حضرت رسول مقبول صلی الله علیه وسلم
از مکه الله بمدینه منوره هجرت کرد شاه رکن عالم فرمود که در خاطر ما این میگذرد که بعضی کمالات
باطنی حضرت شاه رسالت علیه الصلوة والتحیة موقوف بر هجرت بودند و مقدر بود

که چون از مکه هجرت کنند و بمدینه تشریف آورند تکمیل آن کمالات بحصول آنجا مد سلطان المشائخ
چون این تقریر بشنید فرمود که در خاطر بنده خلاف این تقریر خطور میکند که بعضے ناقصان اهل مدینه
بسبب نقصان ظاهری و باطنی خود استطاعت آن نداشتند که از مدینه در مکه رسیده حصول
سعادت نمایند خدائے جل شانه از راه کمال فضل و کرم خویش که مدام بحال بندگان خود مصروف دارد
آنحضرت صلی اللہ علیه و سلم را از مکه در مدینه فرستاد تا آن ناقصان بکمال رسند و دولت لازوال
مطلب و سوال بایشان رو نماید الغرض ازینچنین تقاریر غرض هر دو صاحب بلسان
مقال طلب فیض از صحبت یکدیگر بود نقل ایضاً منه مد ظله که آنحضرت چراغ اللہ رضی اللہ
تعالی عنه فرمود که بر مزار حضرت خواجه حمید الدین الصوفی السوالی الناگوری قدس سره بنائی و
گنبدے نبوده است مریدے آن حضرت بعمارت نمودن گنبد بر مزار مبارک ایشان مستعد
شد از قبر خود بگوش وے آواز این بیت رسانند بیت: قبهٔ آسمان و فرش زمین:
روضهٔ صوفیٔ حمید الدین: پس آن مرید از عمارت باز ماند و همچنان گذاشت: نقل ایضاً منه مد ظله که
آن حضرت ضیاء عالم رضی اللہ تعالی عنه فرمودند که چون حضرت مولانا فخر الدین دهلوی قدس سره بعد از
تشریف آوری در پاکپتن در دهلی شدند روزی در محفل حضرت ایشان تذکره فقیران پنجاب افتاده
بود فرمودند که در پنجاب دو فقیر هستند یکے بهلے شاه قصوری دوم محکم الدین سیرانی اما هر دو را دیگ
در جوش است و کسی سر پوش دهنده نیست شخصے از حاضرین عرض کرد که حضور تشریف فرما آن
ملک شده بودند طاقت سر پوش نهادن داشتند حضرت مولانا بزبان هندی سنائی خود فرمودند
کس کی بکری کون گهاس دے یعنی گوسپند کسے را بدون مالک کدام علف دهد: و هم آن ضیاء عالم
رضی اللہ تعالی عنه فرمودند که یکبار مولانا فخر الدین صاحب در مهار شریف تشریف آورده بودند
با حضرت قبلهٔ عالم مهاروی قدس سرهما مذاکره عملیات درمیان افتاده بود مولانا صاحب تعویذ
نوشت و از آن فتیله ساخت و چراغ افروزانید و زیر آن طشتے نهادند بعد از مردن چراغ نعل
در طشت افتاد: نقل ایضاً منه مد ظله العالی که آنفیاض عالم رضی اللہ عنه تعالی فرمودند که روزی فواید

پنجم دردہلی

خواجہ امیر خسرو دہلوی در جہاناباد بمسجد قاضی صاحب قاضی ضیاء الدین سنامی دہلوی بوقت نماز در...
آنجا کہ قاضی صاحب مردی متشرع و متورع بود امیر خسرو را ادای صلوة آن نہائت پسند آ...
بعد از مراجعت قصہ ادای نماز قاضی بخدمت حضرت سلطان المشائخ بیان کرد فرمودند قاضی صاحب
مردی خوب است اما افسوس کہ دست بیعت بکسے نداده امیر خسرو باز روزے باتفاق ملاقا...
قاضی صاحب نمود و از وے استفسار این معنے کرد قاضی گفت مرا عمرے بوده است کہ باین آرزو
بجستجویم اما لایق بیعت کسے نیافتہ ام روزی لاچار بہمیں اراده بخدمت حضرت سلطان المشا...
رفتہ بودم اما آنجا فرانش و غلیچہ ہائی دولتمند از و وفور دنیا بنظرم در آمد بدل اندیشیدم کہ این شخص
دنیادار است بدنیادار بیعت نمیکنم پس باز پس آمدم امیر خسرو بشنید و این سخن بسمع حضرت
سلطان المشائخ رسانید فرمودند ای امیر خسرو اینجا دنیا کجا است اما ہر کہ را خدای تعالے محروم
داشتہ باشد او را اینچنین بنماید: نقل جناب حضرت میان صاحب ما نیکے والہ مد ظلہ العالی بیان فرمود
کہ سالے آن حضرت چراغ العلم رضی اللہ تعالے عنہ معرکہ درویشان خود را بمطالعہ ملفوظ اسرار الاولیا
مصنفہ مولنا بدر الدین اسحاق پاکپٹنی قدس سرہ ارشاد فرمودند پس درویشان بمطالعہ آن مشغول
بودند بعده چون آنحضرت رض بعرس شریف پاکپٹن بمعہ درویشان خود تشریف آوردند بعد از فراغ عرس
درویشان از حصول فوائد زوائد از اعراس ماضیہ بخدمت حضرت مظہر شدند فرمودند کہ این ہمہ از برکت
مطالعہ کتاب اسرار الاولیا است: و ایضا منہ مد ظلہ آنکہ یا ضعالم رضی اللہ تعالے عنہ این نیازمند را
در ابتدای احوال فرمودند کہ از کتاب نفحات الانس احوال ہر کدام شیخ کہ دل تقاضا کند مطالعہ باید
کرد چہ احوال ہر شیخ کہ مطالعہ کرده آید گویا صحبت آن شیخ بحصول می پیوندد و از شہباز طریقت
جناب مولوی صاحب مولوی کرم الدین ساکن مارہای بھو سمجھو ہم اینچنین منقول است
و گفتہ کہ بعده این بیت بسیار بار تکرار فرمودند: بیت: یکزمانی صحبتے با اولیا:
بہتر از صد سال بودن در لقا: نقل ایضا منہ مد ظلہ العالی کہ یکبار بنابر زیارت آن فیاض عالم
رضی اللہ تعالے عنہ در راه بودم در موضع توبھا شخصے با من ملاقی شد و او بر بصرے صاحب جمال

عاشق بود بس حیران و پریشان پس همراه من روان شد و حکایات سوز عشق و نیاز خود و ناز و استغنا
~~استغنا~~ محبوب چندان بیان نمود که دو سه گروه همراه من میبود از وی پرسیدم که ترا این معامله
از کجا افتاد گفت که یکے از صاحبزادگان کامل حکیم صاحب رنگریز مرا وظیفه فرموده بود و بعد از
اشتغال بآن اینچنین طلسم رونمی نمود الغرض چون بخدمت حضرت صاحب مشرف شدم
عرض کردم که قبله امروز عاشقے با درد و سوز دلدوز که چنین چنین میگفت دیده ام و تمام قصه آن عاشق
بعرض رسانیدم فرمودند مولوی صاحب عشق از وظیفه نمے باشد بلکه از عنایت و فضل الٰہی است بعده
این مصرعه چند بار باذوق بر زبان مبارک میراندند مصرعه: فضل الٰہی جانے ویکھے اوڑی اوتے وسے: نقل ایضاً
مدظله که یکبار برای زیارت حضور گنجشکر رضی اللہ تعالیٰ عنه در پاکپٹن شریف رفته بودم حاجی صاحب را که در
پاکپٹن تقسیم لنگر میکرد بسیار غمگین یافتم استفسار احوال وی نمودم از غم هیچ نمیتوانست و تمام
شب در آه و اوه میبود چون باز باز از وی باعث آن پرسیدم آه سرد بر آورد و بیان کرد که دیروز حاجیان
از عرب شریف مے آئیم و در میان سلطان روم و ملک روس مقابله بوده است و نصارلی این ملک
بسلطان روم گفته که اگر ما را پادشاه مرتبه وزارت چنانکه در هندوستان است عهد کرده دهد روس را
مغلوب خواهیم نمود پس سلطان روم نصارلی را عهد وزارت نوشته داده است و ایشان بمقابله روس
را مغلوب نموده اند و تصرف وزارت خود چنانکه قانون ایشان است در ملک انداخته که کسی هیچ
کسی را بهر کدام مذهب که باشد هیچ نگوید و در جده شریف خنزیر کشی شروع نموده و اهل جده بمقابله
برخاستند که مردمان چند مجروح و مقتول هم بوده اند و بعد از آن استغاثه بجناب سلطان روم بردند
سلطان فرمود که اے مسلمانان صبر کنید که ما ایشان را عهد نوشته داده ایم چون حاجی صاحب این
حکایت تمام نقل کرد گفت چه باید کرد که ملک عرب که قطعۂ اسلام بود آنجا هم کفار غلبه یافتند چون
این احوال شنیدم من هم بسیار متفکر شدم پس از پاکپٹن بخدمت آنحضرت فیاض عالم در تونسه شریف
مشرف شدم حضرت صاحب در خلوت بودند اول بخدمت فیضدرجت قبلۂ حاجات کعبۂ مرادات
واقف اسرار ازلی محرم لایزلی قدوۂ عباد زبدۂ زهاد حاوی العلوم صوری و معنوی لطف آئین
... دو سال بوده است که

جناب حضرت مولوی صاحب مولوی نور الدین مد ظله العالی که خواهر زاده جناب حضرت فیاض عالم اند
ماجرا که از حاجی صاحب شنیده بودم عرض کردم ایشان هم بیهوش شدند آنگاه بعد فراغ بخدمت
حضرت آمده همین قصه عرض کردم بعد از قدری تامل عرض نمودند مولوی صاحب من از استاد خود مولوی صاحب
بهاولپوری شنیده ام که در حدیث آمده که صلح سلطان روم و نصارٰی یکے از علامات قیامت است
پس دیرانه فرمودند مولوی صاحب هنوز این معامله دور است بعدهٗ دو سه روز نگذشته بود که یکے
حاجی بخدمت آنحضرت آمد از وی استفسار این معنی نمودیم حاجی گفت که مرا دو سه ماه بوده است
که از مکه معظمه می آیم آنجا این چنین واقعه نشده است و این محض کذب است و آن مقابله که در
جده شریف بوده است فیمابین سوداگران از مطلبے دیگر بوده است پس جمعیت حاصل شد
الحمد علی ذالک نقل ایضاً منه مد ظله که روزی آنحضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه در دیره جناب
مولوی غلام فخر الدین صاحب نبیره حضرت قبله عالم مهاروی رض نشسته بودند و مولوی صاحب مولوی
امام الدین ابهوهری بخدمت حاضر بود و مسائل میکرد حضرت صاحب بزبان مبارک راندند که اگر
کسی مولنا جامی صاحب را ندیده باشد مولوی امام الدین صاحب را ببیند حاضرین همه حیران بودند که
آیا مولوی امام الدین صاحب را بمولنا جامی صاحب چه نسبت و مشابهت بوده باشد کسے در
مشابهت از نابودن محاسن این هر دو بزرگواران تعبیر میکرد و کسے خاموش بود اما نیازمند این نکته را در
دل میداشت چون مولوی صاحب امام الدین بجوار رحمت حق پیوست احوال انتقال ایشان از پسر ایشان
مولوی احمد الدین پرسیدم وے بیان نمود که در سجده نماز فوت شده اند و پیشتر که احوال وصال مولنا
جامی صاحب این نیازمند در حاشیه نفحات الانس از ملا عبد الغفور رحمة الله نوشته دیده بود
که آن حضرت هم در سجده نماز فوت شده بودند آنگاه معلوم کردم که در لفظ مبارک حضرت فیاض
عالم رض همین معنی بود که بظهور پیوست و کاتب حروف نیز روزی همراه در میان آستانه حضرت
قبله عالم رض و خانقاه شیخ تاج الدین المعروف بتاج سرور از زبان درفشان حضرت فیاض عالم
همین لفظ بهمین طور شنیده بود چه آنروز مولوی امام الدین صاحب هم همراه بودند و بنده شهاب
الدین عفی عنه

نقل ایضاً منه مدظله که روزی حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه فرمودند که بزرگی از غایت زهد و
ریاضت تا چهل سال خواب نکرد شبی نا امید شده بالین بزیر سر کرده بخواب رحمت خدای عز وجل را
در خواب دید چون بیدار شد گفت آنچه من در بیداری میجستم در خواب یافتم پس ازان روز هر شب
بخواب رفتی و هر کجا که برفتی بهمان طور بخواب شدی تا چند ماه خواب کرد چون باز آن دولت
بخت بیدار بخوابش نیامد دل تنگ شد تا که شبی از غیب ندا شنید که ای فلان خوابی که دیده بودی
آن ثمره بیداری چهل ساله تو بود نه که این خواب هر روزه موجب بخت بیداری تست نقل ایضاً منه
مدظله که سالی بر عرس پاکپٹن شریف حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه تشریف فرما شده
بودند و نیازمند و دیگر عزیزان هم بخدمت بودند و مولوی صاحب مولوی محمد غوث ڈھکر نے والہ همراه چند مردمان
هم تشریف آوردند و اتفاق ملاقات از جانبین افتاد ازانجا که فیما بین هر دو صاحب معرفت سابقه
بود بیگوشه رفتند و مولوی صاحب موصوف از خدمت حضرت استفسار انکشاف لطائف قلبیه
و حصول توجه و مراقبه کرد حضرت صاحب اغماض نموده فرمودند که مولوی صاحب از احوال خود بیان فرمائید
ایشان سخنان چند در دعوی حصول لطائف قلبی و توجه بر زبان آوردند ازانجا که حضرت صاحب
اسرار خود هیچ بیرون نیاورد ایشان حضرت صاحب را بزعم خود معرا دانسته بر حضرت صاحب توجه انداختند
چون هیچ موثر نشد پرسیدند که اثری رسید یا فرمودند نے گفتند رفته رفته فواید شد الحاصل
بعد از فراغ عرس مولوی صاحب محمد غوث عزم روانگی نمودند حضرت صاحب چند قدم بیرون از شهر
همراه ایشان رفتند چون از همدیگر وداع شدند همراه ایشان جوانی با جمال بود باز پس گردیده
گریه کنان بقدم گاه حضرت صاحب افتاد و رخصت شد باز چون در پی همراهیان خود رسید
باز گردید و گریه کنان و نعره زنان بخدمت حضرت آمد و باز رفت و بار سیوم باز همچنان کرد چون
مسافت زیاده شد مولوی صاحب به همراهیان خود ایستاده واپس نگران در انتظار وی بودند
پس رخصت شد و برفت نیازمند از خدمت حضرت باعث و حکمت این امر عرض داشت کرد
فرمودند این جوان مرا پسند آمده بود نیازمند دانست که مولوی محمد غوث صاحب را

نمائیش کمالات و توجه خود معائنه فرموده اند وهم جناب حضرت صاحب رضی حکایت میفرمودند که این
که این فقیر و مولوی محمد غوث صاحب در دهلی از یک استاد میخواندیم و در یک حجره میماندیم و مولوی
صاحب موصوف چنان نیکبخت بودند که پشت خود بقبله شریف کرده نمی نشستند و گاه گاهی بروز
فراغت جمعه وغیره هردو بخدمت جناب حضرت شیخ غلام علی شاه صاحب نقشبندی دهلوی بزیارت
میرفتیم و طلب دعای نمودیم مولوی صاحب دعا سلامتی ایمان طلب مینمود و این فقیر دعا علم بعمل
درخواست میکرد روزی شاه صاحب موصوف بجلال آمدند و مولوی صاحب را فرمودند که ای درویش تو
دعاء هر روز میخواهی یکی ایمان را گرفتی و بس ببین که این درویش چه دعا جامع می طلبد و این اشارة
بمن کردند بعدهٗ مولوی محمد غوث صاحب بخدمت شاه صاحب بیعت کرد و بعد تحصیل علم هردو
بخانهای خود آمدیم ؛ نقل مولنا صاحب ما نیکی دام ظله فرمود که در ایام عرس حضرت بابا گنجشکر صاحب
رضی الله تعالی عنه کفش پائی میان قائم الدین مرحوم نیکو کار مرید آنحضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه
گم شد بخدمت حضرت عرض نمود فرمودند کفش تو داخل لنگر شد قائم الدین خاموش ماند که شاید
درین رمزی بوده باشد بعدهٗ بعد چند روز همان کفش خود در پائی خادمی از خادمان قطب الاقطاب
حضرت خواجه قطب الدین بختیار کاکی قدس سرهٗ دریافت و ویرا گفت که این کفش من است وی گفت
من دزدی نکرده ام بلکه دیده دانسته کفش تو ضبط کردم میان قائم الدین بحل کرد و دانست که در
لفظ مبارک آنحضرت رضی همین رمز بود که فرموده بودند که کفش تو داخل لنگر شد نقل است
که در آستانه مبارک آنحضرت چراغ الله رضی شخصی مسمی محمد مراد درس طفلان قرآن خوان میکرد و
طفلان بسیار از مواضع حوالی تونگره شریف میخواندند طفلی مسمی الله دتا ولد میان موسی قوم دنگر
از موضع ماڑی قبله عالم رضی همدران درس میبرد حضرت صاحب بجوش طبعی آن طفل را اکثر
بنام چاچا موسی که پدرش بود میخواندند و آن رمز کسی را معلوم نمیبود آخر الامر چون خود
از دار الفنا بدار البقا رحلت فرمودند برادر خورد حضرت ایشان اعنی جناب خواجه نور الله
صاحب که سجاده نشین و قائم مقام آنحضرت شدند بخانه همان میان موسی کنجدائی

فرمودند میاں موسے لا چاچا موسے میخواندند انگاه هر کسے را آں رمز واضح شد که همیں
سبب بود که حضرت صاحب آنوقت بمکاشفه خود دانسته بود که بعد از من برادر حقیقی و سجاده
نشین من بخانه میاں موسے کتخدائی خود خواهد نمود و میاں موسے لا چاچا موسے خواهد خواند ازیں
سبب پسر میاں موسے را بخوش طباعی باین نام میخواندند ~~ازیں سبب~~ وحال آنکه بحین
حیات آنحضرت خیال این مقال هرگز کسی را نبوده فهم من فهم نقل ایضاً منه مد ظله که زنی بیوه
قوم گجری در موضع توگیر یاں بود روزے بخدمت آنحضرت یک غرئتے دوغ و توده مسکه
آورد و او را دعا فرمودند که الله تعالی ترا شیر و پسران بسیار عطا فرماید زن گفت صاحبا این چه
دعا کرده اید من زنی بیوه ام فرمودند مرا خبر نبود که تو بیوه هستی خیر شد آنچه شد الحاصل آن بیوه
گجری را یکی همشیره منکوحه مسمی پهولا گجر ساکن موضع بهادر مانیکا بود بعد از مدتے منکوحه
پهولا بمرد و همان زن بتعزیت همشیره خود آنجا رفت چون چند ایام در آنجا بماند پهولا مذکور ویرا
بنکاح خود در آورد و از وے چند پسران ببر آورد و شیر و دوغ نیز بسیار یافت چنانچه کاتب حروف
هم آن گجری را در موضع بهادر کا معه پسرانش دیده است و دوغ هم از خانه ایشان نوشیده
مولانا روم فرماید بیت ؂ گفته او گفته الله بود ؂ گرچه از حلقوم عبدالله بود ؂ نقل جناب مولانا
صاحب مانیکے واله مد ظله العالی فرموده که قصه مجذوب شدن میاں قطب الدین صاحب ساکن
غوث پوره مرید آنحضرت رضـ و حیدر شاه صاحب ساکن چمن شاه مرید میاں صاحب چیلا وهنی
باینطور است که وقتیکه اینجانب در موضع چهینی بخدمت جناب مولوی صاحب مولوی غلام نبی
رحمة الله علیه تعلیم علم میکردم این هر دو صاحبان موصوف وغیره چند طالب العلمان بخدمت
حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه در توگیره شریف علم میخواندند و سید حیدر شاه آواز خوش
داشت و حضرت صاحب از وی سماع غزلیات وغیره میکردند (شنیدن را) و خوشوقت میشدند طالب العلمان
بیکدیگر مشوره کردند که بسبب سماع حیدر شاه سبق مایاں بخوبی میسر نمی شود چه حضرت صاحب
اکثر مشغول با آں میباشند شاید که آنرا بحیلتے بیرون از درس گاه نمائیم تا سبق به فراغت

میسر شود باتفاق میاں قطب الدین را برائی این امر مهیا ساختند قطب الدین حیدر شاه را در
غلانید تشریف درسگاه مولوی غلام نبی صاحب زائد از حد نموده از انجا بموضع چھینے بیاورد
ایشانرا دیدم هر دو اوائل عمر بجوانی بودند بلند بالا قوی اندام روشن رخساره خوش کلام لباس نادرکار
مزاج عاشقانه چنانچه لنگی ریشمین بزیر پاشنه های پائی خود داشته و چادر از بر گذرانیده برو
رسانیده از دامن قبائی فروگذاشته و دستار پیچدار بموئی مرغوله بسر بر نهاده و داد زندگانی جوانی
حیوانی چنانکه باشد داده بودند چون چندروز شدند روزی میاں قطب الدین را بخواب گریه مستولی
گشت و باواز بلند بهائی بهائی میگریست از ان حالت متعجب شدیم استاذیم مولانا مولوی
غلام نبی صاحب نزدیک وی شده از حالش پرسیدند وی قصه سماع حیدر شاه و استماع
حضرت صاحب و حیلت درویشاں و فریب خود بتمام بیان نمود و گفت الحال چه میبینم که در
آستانه حضور رسیده ام و آں حضرت چراغ الله رض بغضب شده عصائے در دست مبارک
گرفته اند و بر پشت من چناں سخت کوفته اند که الحال هم درد شدید است و میگویند که
حیدر شاه را از نزد من چرا دور کرده پس از ضربت عصاء و جلال آں حضرت مرا هیبت کمال
و گریه لاحق حال شده است استاذیم صاحب چون اینواقعه شنید فرمود بد کردی که از خدمت
اینچنین بزرگ منصرف شخصے را که وقت شاں بسماع خوش میکرد جدا نمودی و خود را
در ورطۂ هلاک انداختی برگیرد و عفو تقصیر را باز بخدمت حاضر شو پس همان زمان هر دو
روانه واپس شدند اما آنچه از شومئ ادب پیر بر ناصیه نصیب ایشان از دبیر تقدیر تحریر
شده بود همان بظهور آمد که هر دو مجذوب و بنگ نوش شدند اما بفرق آنکه قطب الدین
کل اللسان و حیدر شاه طال اللسان شد القصه چون بعد از مدت بسیار این نیاز مند
از بخت بیدار بحلقه زمره غلاماں آں شاه سوار میدان عشق چراغ الله فیاض عالم رضی الله
تعالی عنه در آمد و بار اول که در آستانه شریف حضور مشرف شدم شبی در حجره بخواب بودم
اندرون حجره دیگر که متصل آں بود شخصی

اگر آن سنگ را معلوم گشتے ۔ ز سوزش نرم ہمچوں موم گشتے ۔ میکرد و میگفت ای مسلمانان
کسے ہست کہ بر من کہ از سردی بیتاب شدہ افتادہ ام جامہ اندازد برخاستم و جامہ کہ بر خود
داشتم بروے انداختہ باز پس آمدم چوں فجر شد درویشے دیدم زرد روئی ژولیدہ موئی نرم گوی
دیوانہ خوئی باجامہائے پارہ پارہ و چرکین تمام اندوہگین بشناختم کہ ہماں قطب الدین است
گفتم حال چیست گفت ازاں روز کہ روبروئی شما آں واقعہ دیدہ بودم بایں حال مبتلا
گشتم بمشاہدہ حال او متعجب شدم و دانستم کہ این ہمہ از شامت بے ادبی است پس
روزے حضرت صاحب رضی اللہ عنہ در موضع غوث پور تشریف آوردند و نیازمند ہم حاضر بود
میاں قطب الدین سخنان موحدانہ عجز و نیاز آمیز بخدمت حضرت بیان کرد بخطاب این
نیازمند در حق وے این لفظ بر زبان مبارک راندند کہ مولوی صاحب بہ بینید کہ لعل در بھورا است
بعدہ میاں حیدر شاہ صاحب نیز روزے در آستانہ حضرت گنجشکر رضی اللہ عنہ بنظرم در آمد
کہ سر برہنہ مستانہ دیوانہ میگردید و آبیات شطحیات از دیوانہائی عاشقان دہن دریدہ بر زبان
می آورید و کف بدہان آوردہ وانمودہ ہہائی ہوئی میخراشید و میخروشید پرسیدم کہ این شخص کیست
و از کجا است گفتند ہمین است حیدر شاہ ساکن چمن شاہ کہ سبوہائی پر از بنگ مینوشید و سیر
نمیشود و میخروشد و دراں وقت شنیدم کہ این بیت باواز بلند میسرائید و میرقصید ۔ سو ۔
۔ من و مستی و ذوق مے پرستی ۔ چہ کار آید مرا کشف و کرامات ۔ و دراں روز فقیر کاتب حروف
ہمیں روش حیدر شاہ را ہم دیدہ است نقل ایضاً منہ فرمودہ کہ شیخ ننھو مجذوب کہ از مریدان
آنفیاض عالم رضی اللہ عنہ بود و عادت وے آن بود کہ چوں بخدمت آنحضرت رفتے سلام
نکردے و نہ قدمبوس شدی و نہ در مجلس آنحضرت نشستے و اکثر بے ادبانہ میماند و بایں
نیازمند عناد میداشت و چنیں و چنیں بلکہ گاہ گاہ دشنام ہم میداد یکمرتبہ در توگیرہ شریف
عرس حضرت خواجہ حافظ عظمت اللہ سائیں رضی اللہ عنہ بود و مجلس سماع بر دروازہ خانقاہ گرم بود و نیازمند
و جمع عزیزاں داخل مجلس بودیم و از بیرون مجلس شیخ ننھو مذکور یکبارگی نمبردار موضع مانیکا را
عرف مراد میاں صاحب مانیکے والا است

گفت که حضرت صاحب شمار اگاهی سلام نکرده ام و تقدمبوس هم نشده ام و حضرت صاحب شما فرا ... که مرا سلام کند اما من اورا چه دانم جنگا اورا دیوانه دانسته هیچ نه گفت بعده ر ... میان غلام محمد قوم بوگیره که یکی از شاگردان این نیازمند بود در حق نیازمند دشنام دادن گرفت ازانجا که میان غلام محمد شخصے کم قدرة به نسبت شیخ منتهو بود باوی بمقابله خود را برابر نمے دانست درگریستن درین اثنا مولوی غلام حیدر صاحب که مردی از خود رسته بحق پیوسته از مریدان جناب ضیا ضعالم رض و شاگرد نیازمند است در رسید چون اینچنین فواحش بشنید لختی متوجه به حضور خواجه حافظ محمد عظمت الله رض گردید انگاه بغضب درآمد و چوبی مضبوط بدست او افتاد چند چوب بزور تمام برپشت شیخ منتهو چنان فروکوفت که مجروح شد و خونش برمیچکید و شور و غوغا بلند شد بهائهای گریان و نعره زنان دوان در قدم گاه حضرت سرنگون افتاد و پناه میگرفت و میگریست و این شیخ منتهو مردی جوان بلند بالا قوی اندام بود و میان غلام حیدر صاحب لاغر وجود و نحیف بنهایتے که بجز پوست و استخوان هیچ نمیداشت اما بتصرف آنحضرت گویا کاه برکوه غالب آمده زبون و سرنگون ساخته بمحراب پائگاه آنقبله فیاض عالم رض بسجده آورد و ذلیل ساخت چون ازین غوغا مجلس سماع بشکسته و مردمان درهم و برهم شده بودند انگاه باز از زبان قوالان از سرنو این غزل برمی آمد بیت ؛ زهی جمال کمالیکه یار ما دارد ؛ هزار غمزه و ناز و کرشمها دارد ؛ الخ گویا ازین معنے این غزل بلسان اشارة بیان تصرف کمال آنحضرت مینمودند که متکبران درگاه خود را بے گفته زبان موئ کشان بمیان قدمان فرد بصد عجز و نیاز مے آرد چنانچه مولنا روم فرماید بیت ؛ شیخ فعّال است بے آلت چو حق ؛ با مریدان داده بے گفتن سبق ؛ و هم حافظ شیرازی فرموده ؛ فرد ؛ بزیر دلق مرقعه کمندها دارند ؛ دراز دستئے این کوته آستینان بین ؛ و بنده کاتب حروف هم دران روز عرس داخل مجلس سماع و حاضر درین معامله بود نقل میان صاحب مدظله فرموده که شخصے ملان مسجد یک قریه بود چونکه آنحضرت ضیا ضعالم را رضی الله تعالی عنه اتفاق مقام بموضع که بمسافت یک میل ازان قریه بود اختیار مستوره ملان بخدمت آنحضرت رض اراده بیعت کرد و از شوهر اجازت طلبید ملان بغیرت جاهلانه و فکرت حاسدانه انکار کرد و رخصت ... ملان ... ملان و زن ... خوان الشاء ...

نداد و بهانه آورد که مناسب و موافق شریعت نبود که زن مستوره مرید مرد بیگانه شود
زنش هرچند چاره کرد پیش نرفت آخر بیچاره دلریش بخدمت حضرت گفته عزیز استاد حضرت صاحب
رومال خود فرستادند که باین جامه دست زند و بیعت کرده همچنان کرد عاقبة الامر ملا آنرا از
شومیٔ غیرت موهومی خود از ملالت حضرت چنان حادثه در پیش آمد که بعد از رسوائی و بیحیائی
تمام بمعه زن خود خود بخود بخدمت آنفیاض عالم رضه در لوگیره شریف حاضر شد و آن قصه این چنین بود
که شخصی بیگانه که شاگرد آن ملان بود اندرون خانه او آمد و رفت داشت که آن ملان وی را
منع نمیکرد بر زن وی فریفته و زن هم شیفته آن شد چون تهمت شد ملان چاره کرد که
شاگرد را براند زنش گفت اگر او را خواهی براند من اینجا نخواهم ماند و همراه وی
خواهم برفت و بر هر دو زجر و توبیخ آغاز نهاد چنانکه از آنجا گریختند و بجای رفتند چون باز
بیاوردند چاره ملان نبود که آنها را از یکدیگر جدا گرداند از انجا که امام مسجد بود خلق او را بدیوثی
منسوب نموده پس او نماز نمیکردند و چنان شهره آفاق شد که محل ضرب المثل عالم گشت و آن
هر دو بهمدیگر گرفتار و بیقرار دعوی صدق عشق مینمودند و ملان هم از جهت بیچارگی و مغلوبی
بزن خود که داشت لاچار بر صدق دعوائے ایشان گواهی میداد و در آن ایام درویشے از دور آمده
بود ملانرا سرزنش نمود که ای احمق فسق ظاهر را بصورت صدق پنداشته شرع شریف را
پس پشت انداخته اگر فی نفس الامر براستے باشد مردان غیور مرد بیگانه بلکه مگس خانه را
پروانه تصور کرده بشمع جمال زن خود نشستن نه پسندند یا دعوی خود را بخدمت کسے عالم بزرگ
صاحب بصیرت که مرجع خلائق خاص و عام باشد تصدیق نما ورنه زن خود را مطلق کن ملان
بشنیدن این سرزنش با وی احوال مغلوبی و لاچاری کمال خود اظهار نموده گفت که اگر مرا از تیغ
زبان مردمان خلاص کنی من هم یار تو شده هر کجا که خواهی همراه تو خواهم شد بنابرین آن درویش
و ملان لاچار بمعه آن هر دو گرفتار و چند مردمان دیگر همه بخدمت آنفیاض عالم رضه در لوگیره شریف
حاضر شدند که در آنوقت کاتب حروف هم بخدمت حضرت میبود چند روز گفتگو فریقین در میان م
آمده بود ۴

چون حضرت صاحب ہیچ بصراحت نفرمودند آخر قرار داد آنہا از جانبین خود بخود براں شد کہ اگر حضرت صاحب این ہر دو فریقہ را ازینجا رخصت نموده بہم روانہ نمایند گواہی صدق دعوی آنہا خواہد شد والا معلوم خواہد شد کہ فاسق وکاذب اند وآن حضرت از معاملہ ایشان بہ تنگ آمده بودند چہ آن زن دعا عاشقش میگفت کہ اگر آن قبلہ مارا از آستانہ خود جدا ازیکدیگر نموده روانہ نمائند ہم درین جا باین درخت رسن در گردن انداختہ خواہیم مرد ازین سبب جناب حضرت در حیرت بودند روزی این نیازمند را فرمودند کہ مولوی صاحب من ازین مردمان نہایت تنگ آمده ام زیرا کہ اگر ایشان را بہم روانہ نمایم پاس شریعت فوت شود واگر نہ رنجیده خاطر خواہند شد واین امر ہم مرا پسند نیست عرض داشت کردم اگر ذات شریف آنہا را باین نیازمند سپرده روانہ نمایند چونکہ باشد فیصلہ در ملک خود خواہیم نمود ذات حضرت چرا بتفکر آمده است ازین سخن نہایت خوش شدند وآنہا را فرمودند کہ شمارا حوالہ مولوی صاحب ما نیکے والہ نموده ہمراہ ایشان روانہ خواہم ساخت کہ در آنجا فیصلہ شما خواہند کرد ایشان ازین حرف بسیار خوش شدند چون روز دوم شد بخدمت حضرت آمده خواستند کہ مارا ہمراہ مولوی صاحب روانہ نمائید حضرت صاحب اول عاشق آن زن را روانہ نموده وفرمودند کہ برو براه بنشین چون آن روانہ شد انگاه بطرف این نیازمند دیدند و فرمودند کہ مولوی صاحب دلم نمیخواہد کہ ترا باینچنین معاملہ داخل نمایم چون آن زن کہ مبتلا از حد بود ازین لفظ حضرت نومید شده اندرون خانقاه حضرت خواجہ حافظ محمد عظمت اللہ رضی اللہ تعالے عنہ رفتہ باواز بلند ہائے ہائے گریستن گرفت وشور عظیم برپا کرد درین اثنا یکے مولوی صاحب کہ مشہور ترین علماء واصفیاء وقت خود بودند بخدمت حضرت آمده ملاقات نموده بنشستند چون آواز گریہ شنیدند پرسیدند کہ در خانقاه مبارک کدام کس باین درد وسوز دلسوز گریہ میکند حضرت صاحب بغیر نام ونشان آنہا بطریق اجمال قصہ آن بیان فرمودند ومدعا ایشان وحال خود وانمودند مولوی صاحب معزالیہ حضرت صاحب را سرگرم شده گفتند

که این هیچ وقت نیست این بیچاره که با دل صد پاره و صد چاک این چنین گریه غمناک میکند عشق این بیشک صادق خواهد بود و در عرفانی شرح سلطانی آمده که اگر محبے بغلبه عشق و بیخودی به پیشانی محبوب خود بوسه زند بزهکار نمیباشد چون آن مولوی صاحب اینچنین سخنان سر مجلس گفتن گرفت ایشان شنیده خوش شدند و بزعم آنکه اثبات راستی با سمع هر کسے رسیده و دران ملک نیز هیچ کسے مارا بد نخواهد گفت و از یکدیگر بند نخواهد کرد رخصت شدند بعد از روانگی آنها چون ساعتے گذشت باز مولوی صاحب موصوف پرسید که قبله این عاشق و معشوق از کجا بودند حضرت صاحب نام و نشان آنها بیان فرمود مولوی صاحب گفت که مرا پیشتر چرا نگفته بودید که از فلان قریه اند من این زن را از ابتدا میدانم که مشهود بفسق و فجور است عاشق صادق کے تواند بود و چنین و چنین گفتن گرفت حضرت صاحب متبسم شده فرمودند اگر شما نام و نشان آنها آنزمان پرسیدے البته گفته شدے مولوی صاحب متاسف شدند که چرا این دقائق نفیس بحق آن مردمان خبیث بناداتی خود در بیان آوردم این نیازمند از تصرف و کرامت کمال آنحضرت حیران بماند که مرا نیز از کمشاکش آنها خلاص نمودند و خود هم از زبان در فشان کلامی در حق ایشان نفرمودند و بخوشدلی ایشان رخصت فرموده روانه نمودند چنانچه مولانا روم فرماید بیت ؎ شیخ فعال است بے آلت چون حق ؛ با مریدان داد بے گفتن سبق ؛ القصه بعد از چندین مدت ملان مذکور که شوهر آن زن بود بمرد و زن وی بشخصے که بخدمت آنحضرت رضه بنا بر طلب بیعت گفته فرستاده بود منکوحه مستوره شد نقل ایضا منه مدظله که وقتیکه مولوی معنوی میان غلام حیدر را در بونگه حیاتیت جذبه وارد شد در عین حالت جذبه در حق میان گاماں کوڈیانوالہ که خلق جهلاء قدر او بسیار میدانستند بار بار لفظ شیطان بر زبان آورد بعده مردمان از نیازمند احوال میان گاماں استفسار مینمودند بخدمت آنحضرت رض معروف شده عرض کردم که غریب نوازا میان غلام حیدر صاحب در وقت جذبه در باب میان گاماں کوڈیانوالہ چنین و چنین گفته و خلق از احوال میان گاماں از نیازمند می پرسند

در جواب آنها چه گفته شود از زبان گوهر افشان فرمودند که مولوی صاحب تو کسے را هیچ مگو و بکار
که ترا خدای تعالی آفریده و پسندیده است مشغول باش نقل است ایضاً منه مد ظله که شخصے پیرزاده از
اولاد حضرت گنجشکر رضی الله عنه بخدمت حضرت ضیاء عالم رضی الله عنه آمده بود از وی پرسیدند شیخ
صاحب چند مدت بخدمت حضرت شاه سلیمان تونسوی صاحب مانده اید گفت هفت سال
فرمودند گاهے حضرت ایشان را حالت و وجد هم دیده بودید گفت آری روزی من موجب عادت
قدیمه خود حضرت ایشان را بوقت شب عمر دو قریبی مالش اعضا میکردم و غزل دیوان حافظ میگفتم و حضرت
ایشان تا دیر در وجد بودند و گاهے بر میخاستند و گاهے می نشستند و غزل این بود غزل :
" مستم از باده شبانه هنوز " ساقی بمانده رفت خانه هنوز " میکشی و بعشوه مے گوئی " توبه کردی ز عشق ما نه هنوز "
" چشم مستت ز غمزه جادو " میزند تیر بر نشانه هنوز " دُر دریای عشق میطلبی " جان نیاورده در میانه هنوز "
" هست مجلس بر آن قرار که بود " هست مطرب بر آن ترانه هنوز " حافظ خسته در میان آمد " میکند یار از و کرانه هنوز "
درین اثناء درویشے که از مریدان آنحضرت ضیاء عالم رضی بود عرض کرد که قبله این غزل خوب است بتفرج
فرمودند ترا نوشته دهم گفت عنایت باشد چون وی را نوشته دادند این نیازمند را فرمودند مولوی صاحب در
هر غزل یک بیت بمنزله روح آن مے باشد درین غزل آن بیت کدام است نیازمند برین بیت انگشت
نهاد که " در دریای عشق میطلبی : جان نیاورده در میانه هنوز " و عرض کردم که قبله مرا این بیت معلوم
میشود که روح است پس پسند نمودند و خوش شدند آنگاه باز درویش مذکور عرض نمود که اگر ذات
حضرت التفات بما نیازمندان میباشد خندان و فرحان سر بآسمان میسائیم و الا افسرده و پژمرده همچو
خاک مرده میشویم فرمودند آن وقت هم میباشد که معاذ الله مرا بدرویشان التفاتے نباشد و گاهے
دران ایام که ذات شریف بر عرس حضرت گنجشکر رضی الله تعالی عنه بخدمت حضرت صاحب سنگڑ والے رفتند
و از انجا تناول میفرمودند طعام لنگر کے نمے پخت ما گرسنه میماندیم حضرت صاحب را که بتفرج نشسته
بودند تغیر بچهره مبارک آمد و فرمودند ای درویش من شما را اجازت داده بودم که نقد از لانگری
گرفته آرد و غیره خریده طعام پزیده میخورده باشید و از من همین قصور شده که ببازار رفته آرد خرید

نکردم و طعام پر بریده در پیش شمانه نهادم ام سبحان الله که بے نفسی آنحضرت چراغ الله رضی الله عنه
بجائے بود که از قصوری یکه از درویشان و مریدان خود میدیدند نمے رنجیدند بلکه خود را بآن قصور منسوب میکردند

نقل ایضاً منه مدظله در بیان سماع آنحضرت ضیاصنعالم رضی الله عنه که سالے بعرس پاکپتن
شریف رونق افزا شده بودند و برای ملاقات جامع الکمالات فخر العاشقین جناب صاحبزاده
مولوی علام فخر الدین صاحب نبیره حضرت قبله عالم مهاروی رضی الله عنه بمقام شان تشریف
فرما شدند و نیازمند هم حاضر بود و جناب صاحبزاده صاحب موصوف را در قانون سماع مهارتی
تمام بود و از معتاد ایشان آن بود که هرگاه که آنحضرت ضیاصن عالم رض ملاقات بایشان مینمودند
ایشان خود بخود بسماع شروع میشدند بعد از ملاقات جناب ایشان آنحضرت را بر
چهار پائی خود منشانیدند و باین کافی سید بُلّه شاه صاحب سماع فرمودند کافی :

جهد بُهه کیهاں جی جلا هے، سچ اکهیاں بهانبهڑ مچلا هے، دل دوهاں گلاں تهیں جیدا هے، جچ جچ کے جیبک کهندی هے،
موهه آئی بات نه رهندی هے، جد میدا هوئے منجور هورین، سولی پکڑ دتے منصور هورین، اڈ گئے پهار کوه طور هورین
اوتهے شیخ پیش نجاندی هے، منهه موهنه آئی بات نه رهندی هے، یک ایسی شرط عربدی هے، سچ اکهیں ترک ادبدی هے،
هر شے وچ قدرت ربدی هے، کتے ظاهر هو چهپ جاندی هے، منهه آئی بات نه رهندی هے، یک تللکن بازی ویهڑا هے،
اوتهے ٹهم ٹهم کردا کیهڑا هے، اندر وڑا ڈهم ٹهاشه میرا هے، باهر کهیتن کوڑ بکاندی هے، منهه آئی بات نه رهندی هے،
اساں پڑهیا علم تحقیقی هے، اوه یکو حرف تحقیقی هے، دوبیا ایویں ودهڑ ودهیکی هے، جرائی سو کسر سهندی هے،
منهه آئی بات نه رهندی هے، کدی نازک هو دکهلائیدا، کدی عاشق بن بن آئیدا، کدی هو کر رسول ملائیدا،
کدی جان جدائیاں سهندی هے، منهه آئی بات نه رهندی هے، جو ڈهونڈهے گمشت قلندر دا،
ره کهوے اپنے اندر دا، سو بهسن هو سکهه مندر دا، اوتهے سار نه چڑهدی لهندی هے، منه آئی بات نه رهندی هے

حضرت غیاض عالم را بمجرد سماع این کافی حالت شوق و ذوق روئے داد و سمندا قوال که همراه صاحبزاده
صاحب بود بانصاحب هم آواز شده میسرائیدند و حضرت صاحب در حالت جذب و بیخودی و
استغراق تمام تا بدیر میبودند بعد از فراغت چون بمقام خود آمدند سمندا قوال را طلبیدند و این

کمافی از زبان وی از درویشی لنویسانند، نقل ایضاً منه مدظله که یکبار آنحضرت ضیاء عالم رضی الله تعالی
عنه در پاکپتن شریف برعرس آمده بودند و از مقام خود برخاسته برای زیارت خانقاه حضرت گنجشکر رضی
الله عنه برفتند و نیازمند حاضر بود شخصے از همراهیان میان فضل شاه بازانواله ساکن رانخل پنڈی
مقابل روضه حضرت گنجشکر رمز غزل نواب غازی الدین خان المتخلص بنظام می سرائید بشنیدند و همانجا
نشستند بحالت سکر و بیخودی حظ کمال برداشتند چون بعد از فراغت برخاستند نیازمند را فرمودند که برو
این غزل را نوشته بیار نیازمند در حجره میان فضلشاه برفت مجلس سماع شده بود و قوالان همان غزل
میسرائیدند و میان فضلشاه را حالت بیخودی طاری شده بود من هم نشستم چون فارغ شدند قوالان
را گفتم که برای نوشتن این غزل آمده ام قوالان اباکردند که مفت نخواهیم نویسانید میان فضلشاه که هنوز از حالت
خود بالکلیه فارغ نشده بود بشنید و مردمان خود را بگفت که بیاض بخدمت مولویصاحب حاضر کنید این غزل
همدران درج است و دیگر هم هرچه از آن خواهند بنویسند ایشان بیاض پیش من نهادند و این غزل از آن
نوشته بخدمت حضرت آوردم غزل اینست غزل: دل مونس محفل رنج و عنا، داریم عسی ان ینفعنا،
، در منزل عشق زدیم قدم، والله مبلغنا معنا، متعدی گشت چو نسبت حق، فیکون بنا ما کان لنا،
، از مرتبه احمد عین احد، ادنا است مثابه ثم ادنا، اندیشه نباشد شرط عمل، فمن اقترب الحضرات جنا،
، جان مائل گشت بشیفتگی، والقلب کذلک حدثنا، گشتیم گم اندر هستی او، رسیدیم زمقام بقا و فنا،
، دل گفت شنید چو نکته من، احسنت ضیا قولاً حسنا، یک نکته بگوی و بوسه بده، شیرین دهنا سیمین ذقنا،
، این بنده کجا و حقیقت تو، یارب ظلمنا انفسنا، رمزی گویم شرحی خوانم، در عشق و فا با حمد ثنا،
، جان فخر جهان نظام تنش، تننا تننا تننا تننا، نقل ایضاً منه مدظله که روزی نیازمند در تونگیره شریف
بحضور خدمت ضیاء عالم رضی الله تعالی عنه مشرف شده تحمد مبوس شد و حالت قبض بر نیازمند وارد بود
آن زمان مولویصاحب فاضل بالتمکین عاشق و امین شهباز طریقت مولوی کرم الدین صاحب حاضر بود که
سماع نهایت دردمندانه و حزین میکرد فرمودند که چیزی بگوی این غزل احمد جام سرائید غزل
بردار پرده از رخ در استتار تاکی، بنما جمال معنی نقش و نگار تاکی، شاهد یکے است پنهان در پرده معا

صورت

ہر سوی عاشقانش در انتظار تاکی ، عکس جمال رویش در آئینہ است پیدا ، چون تو نظر نداری در اضطرار تاکی ،
جز تاب آفتابت چون نیست ہیچ تابی ، فاش تیز چشم ہر کس زین نور نار تاکی ، معنے چو نیست ممکن دیدن بغیر صورت ،
پس ہر چشم احول گردد غبار تاکی ، دریائی موج ہر دو آمد یکی بہ معنے ، زین معنے دقائق از ما کنار تاکی ،
احمد زسوز باطن یک شعلہ داد بیرون ، زین آتش نہانی در دل شرار تاکی ، نیازمند را حالت قبض
بہ بسط مبدل شد و آنحضرت ہم در استغراق شدند و حظ بے نہایت برداشتند و ہم روزی جناب
حضرت رضی اللہ تعالے عنہ در موضع مہار شریف بصحن مسجد تاریصاحب زیر درخت شیشم
از قوالان پاکپتنی غزل شمس تبریز شنیدند و در رفتار بردہ حظے بری داشتند و غزل این بود غزل
ہیجان شدہ ام صد رہ تا جان خراباتم ، چون جان خراباتم جانان خراباتم ،
من خرقۂ ہستی را در میکدۂ وحدت ، صد بار گرو کردم عریان خراباتم ، ای مطرب زیبا رو دستی بزن و برگو ،
تو زان مناجاتی من زان خراباتم ، خواہی کہ مرا بینی ای بستۂ نفس و تن ، جانرا نتوان دیدن من جان خراباتم ،
با عشق درین ہستی کردم طرف و مستی ، گفتا چہ کسی گفتم سلطان خراباتم ، ہر جا کہ ہمی باشم ہمسایۂ آن شاہم ،
ہر گوشہ کہ میگردم گردان خراباتم ، گفتند درین میدان افگند ترا شیطان ، خوئی ملکی دارم حسان خراباتم ،
ای خواجہ تبریزی از من چہ کنی حاصل ، من بے سر و سامانم زندان خراباتم ، نقل برگزیدہ صمد
میان شیخ محمد صاحب زادہ اللہ تعالے برہ و احسانہ ولد جناب حضرت میانصاحب مانیکے والہ
مد ظلہ العالی پیش فقیر کاتب حروف بیان کرد کہ چون آنحضرت قبلہ عالم رضی اللہ عنہ در سفر ثانی ملک
مشرق در موضع مانیکے تشریف فرما شدند بوقت روانگی خود اندرون پردہ سرائی ما برائی وداع قدم
مبارک انداختند و درمیان حویلی مستقبل قبلہ شریف مربع نشین بر زمین شدند مائیصاحبہ من
و غیرہا ہمہ در حیرت آمدند و بتعجیل تمام چہار پائی آوردند فرمودند کہ اینوقت نشستن بر چہار پائی
نیست وقت ادعیات ماست بشنوید کہ من شما را دعاہائی میکنم اما باید کہ اول آرد سرشتہ شدہ
بیارید کہ شما را مقدار نان لنگر بنمایم ہمانزمان مائیصاحبہ من آرد بسرشت و حاضر کرد پس قلولہ آرد کہ مقدار
نان میانہ باشد بدست مبارک گرفتند و فرمودند مائی این قدر نان خواہی داد کہ خدا تعالی شما را صاحب لنگر ،

ذکر بیان دعا فرمودن حضرت صاحب و لنگر دادن در حق میان صاحب مانیکے والہ مد ظلہ العالی

وصاحب منصب خواهد کرد و تر اخدمتگاران باشند و چاه شما جاری است اگرچه بخاک اگنده باشد و شما
را پروا نیست هیچ کسے نماند و جهانی مطیع شما شود و پسر تو یکے امیر و دیگر فقیر خواهد شد آنگاه فرمودند جملگی
مردمان شما را خدا تعالی خیر کند و مال شما را هم خیر شود و چنین و چنین بسیار دعا ها فرمودند و برکت
را از اندرون پرده سرای رخصت نمودند و بیرون آمدند انتهی کلامه بعد ازین میگوید کاتب حروف که هیچ
که آن حضرت رضی اللہ تعالی عنہ فرموده بودند آن همه امور الحال بظهور آمده اند که چنانکه دستور لنگر
باستانه آن حضور رح بود هم چنان بمکان حضرت میانصاحب بتوکل الهی جریان چاه وغیره جاری است
و هزارها خلق خدا آمده مرید میشوند و هدایت اکثر میپابند و آوازهٔ شهرت ایشان بدور تر رفته است
و از خدای تعالی چنان عزت و منصب یافته اند که خلق جهان بسیار مطیع فرمان ایشان بوده و پسر کلان
میان صاحب مدظله میان شیخ محمد که تخمیناً بعمر بیست و پنجساله باشد اهل علم و حلم و هوشیار بکار بار دین
و دنیا و مودب و فقیر دوست است اما میلان دل بامارت دارد و دوم مولوی علی محمد صاحب که بعمر بیست
دوساله باشد مطول میخواند نهایت فصیح و ذکی الطبع که همدرس او کسے نتواند که بروی مسابقت
بگفتگو کند اهل دل و دانش است و اوصاف ملکی دارد و سه پسر میان صاحب مدظله بعد از وصال آن
فیاض عالم رض تولد شده اند میان ولی محمد و میان عبدالحی نیاز احمد و میان سلطان احمد طال عمرهم بالعمل الصالح
پس تقریباً ذکر حضرت میانصاحب مدظله العالی بعضے کلمات که آنحضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی
عنہ در حق ایشان فرموده اند نوشته می آیند چنانچه مائی امیر خاتون زوجه میان حیایت کهرل ساکن ...
مرید آنحضرت رض پیش فقیر کاتب حروف گفته که ولیه زمان حضرت مائی صاحبه اهلیه کلان آنحضرت رح مرا
فرموده است که وقتیکه حضرت صاحب از ملک مشرق مراجعت فرموده بدولت سرای خود تشریف آوردند
هر روز تعریف میان صاحب ما یکے والا هی فرمودند روزی گفتم که فیاض خدا آن مولوی صاحب که تعریف آن
اکثر می فرمائید قوم چه دارد فرمودند که قوم آن بس بلند است روز دوم مدح ایشان کردند باز گفتم یا حضرت
قوم چه دارند همچنان فرمودند چون سیوم روز بعد از ذکر مولوی صاحب باز از قوم ایشان پرسیدم فرمودند

بیان کلمات تعریف میانصاحب مایکے والا که از زبان مبارک حضرت چراغ اللہ صلی ... فرمود ...

قوم ایشان همه جهان را پیر است و میاں محمد بخش که از خویشاوندان فقیر کاتب حروف است بیان
کرده که بخدمت آنحضرة مشرف بودم و جگا نمبردار موضع ما نیکی که حضرة میاں صاحب ساکن آن موضع اند
هم حاضر بود عرض بخدمت نمود که فیا فیا قریه ما سوای یک کتب خانه میاں صاحب تمام بآتش سوخته
و خاکستر شده است بزبان هندی فرمودند که سڑی سو جلی یعنی آنکه سوختند همان سبز شدند و
غم مخور که خدا تعالے قریه شما را چنان سرسبز و معمور گرداند که خواهی دید پس اگر چه اشارة لفظ مبارک
آنحضرت بفیض رسانی حضرة میاں صاحب بخلق خدا و هدایت بود اما ایضاً آن سال چندان
بارش باران و سیلاب دریا شد که زراعت گندم وغیره از همه سالها ماضیه نهایت فراوان
پخته شد که مردمان آن موضع بغایت خرم و خوش گشتند باز جگا مذکور عرض کرد که قبلہ مال
مویشی قریه ما را مرض وبا شده بود برای علاج آن بخدمت میاں صاحب عرض کردیم هیچ بسمع قبول
نشنیدند حضرت صاحب متبسم شده فرمودند که مولوی صاحب همچو پروانه اند و بکسے پروا ندارند و کسے را
دست بجسم خود داشتن نمیدهند و این کلمه دو سه بار تکرار فرمودند که مولوی صاحب را خدا تعالے چه مرد
عالی همت پیدا کرده است و شخصے دیگر گفته که فرمودند که از هر دو جهان گذشته اند چه میاں صاحب
آنزمان در مرتبه محویت و عناء الفنا بودند بعده فرمودند ای جگا دل من همیشه بقریه شما بطرف مولوی
صاحب میماند و میخواهم که همانجا باشم و مولوی غلام حیدر صاحب فرموده که روزی بخدمت آنحضرت
فیاض عالم رضا نشسته بودم و میاں صاحب هم حاضر بودند و در وجود من آنزمان جوش و خروش غالب
بود حضرت صاحب بمن مخاطب گشته فرمودند که به بین بطرف مولوی صاحب که دریا نوشیده خشک
لب نشسته اند و برادر کلان فقیر کاتب حروف میاں محمد سلیم گفته که وقتے بیرون از شهر پاکپٹن شریف
حضرت فیاض عالم رضی الله تعالے عنه هنگام وداع میاں صاحب را میفرمودند و من هی شنیدم که بر این
فقیر مهربانی نموده همیشه بتوجه قلبی یاد فرموده باشند و ایضاً روزی کاتب حروف بخدمت آنحضرت
از پاکپٹن شریف رخصت شدم فرمودند که بخدمت مولوی صاحب بروی و نیاز و نذر گیاہ من
قرآن رسانی در حیرت شدم که این سخن از عالم دیگر است و دیگر آنکه بوقت تشریف آوری

جناب حضرت صاحب بملک مشرق چون میان صاحب یکایک سه چار ماه بخدمت حضرت همراه بودند واز
موضع جموں و چهل که مسکن این فقیر است رخصت طلبیده بخانه خود روانه شدند حضرت مولوی
مولوی قمر الدین بونگوی و مولوی شهسوار ڈھلکو و دیگر اکثر عزیزاں و بنده کاتب حروف هم حاضر بود
که جناب حضرت صاحب را بوقت وداع میانصاحب چناں گریه غلبه کرد که قطرات اشک همچو مروارید
از چشمان مبارک عقد گوهر میگسست و شبنم وار بر گل رخسار میریخت و اشکها از عذار خود بار بار
بهر دو دست صاف مینمودند و هرچه از قسم شیرینی و روغن وغیره آنجا مفتوح شده بود به همراهیان میان
صاحب عطا نموده تاکید میفرمودند که مولویصاحب را در راه مالش روغن بکنید و شربت بنوشانید تا از
خشکی دگری باسانی در خانه رسند و میانصاحب آنوقت در عالم تحیر بودند و عزیزان همه متعجب
چون حضرت صاحب از انجا روانه شده بموضع سجوار سدھار کا نزول اجلال فرمودند بر زبان مبارک
راندند که امروز مولویصاحب مرا در گریه آورده است و نیز فقیر کاتب حروف از زبان حضرت
میان صاحب مد ظله شنیده که جناب حضرت صاحب رض که مرا مدح بسیار میکردند و من شرمسار میبودم
یکبار بخدمت عرض داشت کردم که قبله نیازمند از شنیدن مدح خود از زبان حضور مبارک ذات شریف
نهایت شرمنده است بعذر آمده فرمودند مولویصاحب اگر شمارا مدح نگوییم کرا گوییم پس خاموش شدم
الغرض اینچنین کلمات از ذات بابرکات آنحضرت رضی الله تعالی عنه که اکثری از حواشی نشینان
آنقبله می شنیدند ظاهراً دال بر محبت قلبی و توجه دلی و رضای کمال آنحضرت رضی الله تعالی عنه بر جناب
میانصاحب و نشان کمالیت و قبولیت ایشان است مد ظله العالی چنانچه در مکتوبی از مکتوبات خود
آنحضرت رضی الله عنه بطرف میانصاحب نوشته اند که الحمد لله علی ذلك الشهرة لله تبارك و تعالی
چنین مرد کامل الفقیر ملاقی کرد و بر حسن مدارج او چه شکرانه پیش آن جناب باری خواهم نمود ادا نمیشود
الحمد لله الحمد لله الحمد لله مأته الف الف الف الف مرة پس فقیر کاتب حروف این چند کلمات
از زبان مبارک آنحضرت رض در تعریف میانصاحب مانیکے واله برای آن نوشته که چون اکثر منقول
این ملفوظ شریف از زبان صحیح بیان ایشان اند تا خوانندگان دانند که چون از زبان اینچنین

مخلص الله بیشک از غائله کذب و شائبه تزاید و نقصان مصئون و مامون اند و ایفاء مذکور نمودن
ملفوظات آنحضرت رضی الله تعالی عنه مطلوب و مقصود بالقصد بود بتوفیقه والمنة عز و جل
نقل بدان ایها العزیز اگرچه مکتوبات و شریفات آنحضرت فیاض عالم چراغ الله رضی الله تعالی عنه
بطرف یاران خود بسیار اند و بیشتر فقیر کاتب حروف از انچه میسر شده بود مجموعه علیحده
ساخته است اما از انجمله دوازده شریفات آنحضرت رض که بجناب میان صاحب مانیکی واله
فرستاده اند و سه از انکه بطرف مولوی صاحب مولوی قمر الدین صاحب بونگوی و سه بمیان عبدالرحیم
ساکن نظام دین و دو بمولوی غلام حیدر صاحب پرتو ورد و فرموده بودند نوشته میے آیند و این جمله
بیست شریفه اند شریفه اول از فقیر غلام رسول غفر الله تعالی ذنوبه و ذنوب المومنین بعد از
سلام علیکم آنکه بمولوی معنوی نور محمد سوا فیح باد آنکه ای عزیز سرکرا اسپ نفس سرکشی و بدلگامی
کند باید که دانه کلمه طیب و قائده روزه اورا دور نکند و بر سن اعتقاد و بمیخ شغل در طویله
مسجد مه بندد و بجز خره ذکر و بتیمار فکر پاک و صاف نموده در میدان وحدت بجهانند لیکن بوئی مادیان
در دماغ وی نرسد این چنین توسن هر جا که بتازد مظفر و منصور باز آید مکذا وصیت سینه بسینه
از حضرت خواجه فریدالدین مسعود گنجشکر اجودهنی رضی الله تعالی عنه رسیده و آمده دیگر آنکه اگر در خانه
خود خلوتخانه کماهو حقه بدست آید زهے سعادت و مطالب و اگر بکمال عسر و تنگی بدست و دل را
کماینبغی فرحت دست ندهد آنجا ماندن حرام داند زیاده والسلام و بعد از فراغت از شغل فقط
بمطالعه فقرات پردازد پس بس بود اعما در بغل باشد اللهم ارزقنا ذوقا شوقا کاملا ۔ شعر
ذکر گو ذکر تا ترا جان است ॥ زندگی دل ز ذکر یزدان است ॥ هر آنکه غافل ازوی یکزمان است ॥
در آن دم کافر است اما نهان است ॥ کفر باشد از خدا غافل شدن ॥ بر لباس دینوی مائل بدن ॥
شریفه دوم فضائل و کمالات مرتبت فصاحت و بلاغت منزلت عارف کامل آگاه دل دوست
خاص با اخلاص مولوی صاحب مولوی نور محمد عفی الله تعالی عنه سیاته و ضاعف الله تعالی اشواقه
بالله جل جلاله ای طالب دست از طلب مدار و همه را فانی شمار و روی خود بباقی آر و خود را

کامل

بدو سپار تا روزی روی خود بنماید ت یار و همه یاران ما ازیں فقیر سلام برسانند و بدست میاں بدھن باغبان اطریفل اگر تیار باشد خواہند داد و عبد السبحان را سلام دیگر آنکہ تابع مولوی صاحب شوند فقط

نقل نوشتہ سیوم بجناب فیضمآب برخوردار نور الابصار راحت دیدہ دل و جان نور چشم بصیرت قلب و نفس روح و روان عارف کامل آگاہ معارف واقف رموز دقائق حضرت مولوی صاحب مولوی نور محمد جی سلمہ اللہ تعالے الی یوم الدین از خاکراہ دردمندان مشتاق لقائی باری عز اسمہ آنکہ یک جرعہ چشا شربت شوق ہستی موہوم رود از قاف باقی شود بہ بقا باللہ دائم مستغرق و متلاشی و مضمحل نحو حباب از بحر سر زدہ غلغلہ ہو اللہ الحق قلم لنگ و زبان بند سخنے بگویم صادر دیگر میشود ہی نویسم دیگر نوشتہ شود دریں بارادہ رمزی بود نوشتہ نشد دیگر شد آنچہ شد یا جامع الناس لیوم لاریب فیہ اجمع علی ضالتی بعد از نماز عشاء یکہزار بخواند و بیست و یکبار دعا کلا کہ مسروقہ حاضر گردد و بخانہ خود باز آید و حیائیت و محمد مراد را دانند نقل نوشتہ چہارم از فقیر غلام رسول بعد از السلام علیکم مکتوب بے رسید حقیقت معلوم گشت دیگر آنکہ حضرت شاہ کلیم اللہ رضی اللہ تعالے عنہ نوشتہ اند ما و شما را کار فراہم آوردن تنکہ و نقد و جنس نیست فراہم آوردن دلہا مطلوب نادلہائی عاشقانِ صادق از اطراف و اکناف عالم جمع آریم و آنچہ در نظرہا جلوہ دارد بندی در کام جان ایشاں بریزیم و ہزار در ہزار کس فراہم می آریم کہ یکے بر عنائی و زیبائی عالم گیر شود و ہر یک گل منت صد خار میباید کشید تقسیم اوقات کہ نوشتہ بودند ہمہ بر نہج صواب دارند آنقدر یقین دانید کہ نیت نیک در ہر کار لازم است کہ عبادت متعدی است در ہمہ حرکات باید داشت و آنچہ قیمت دارد از اعمال آن عمل است کہ دائم باشد ہر چہ باشد گاہ کردن و گاہ نکردن از نہج صواب بعید است تلون از آثار بدائیت است و یکرنگی از آثار نہائیت است و یکرنگی تمام مقصود ایں سفر تا ممکن باشد یکرنگ باید بود تزئین مجالس و تربیت خلفاء از عالم ارشاد است و بیخود بودن در ہمہ اوقات از عالم دیگر رزقنا اللہ دایاکم

بہذا المقام علی الدوام و اسپ مادہ مراد و حیائیت نیست اسپ مادہ فقیر است و کتاب

گنج الاسرار بخدمت شریف فرستاده مقابله کرده زود ارسال خواهند داشت شریفه پنجم بخدمت حضرت فیاضا آگاه دلا واضح باد از خاکراه دردمندان مشتاق لقائی باذئی عزاسمه ہر سکرب که باشد از دل دور و بخدا بجز غرق بحر شہود و بقا بذات منظور بطمس الرسوم دائما نصیب بجال شان باد از مدت مدت مدیدہ پیغام و سلام رسید آزاں دل فقیر در کرب و تعب مانده الہی موانعش بخیر باد اگر بسبب اشتغال باطنی بمعہ شغل تدریسی باشد عین صواب و مراد فقیر است دیگر آنکه غلام حسن و لعل در و دگر و شیخ عبداللہ و میاں صاحب ابراھیم ہر ہمہ را از توجه باطنی مشرف خواہند ساخت تمام مو کہ آنجا را زیادہ سلام برسانند شریفہ ششم الحمد للہ رب العلمین که بوی لوید از بوستان غیب بمشام ایں پر عیب رسید و خبر صحت و تندرستی آن برخوردار نور الابصار راحت جان بجان این بے ہیچ از سر نو حیات و تازگی بخشید شکرت شکرا علی ہذه النعمۃ العظمی و استغسار حال آن نور چشم از ہر فرد پیش ازیں مینمود و خلق خود را بایں پرسش عزو مینمود ناگہان باد صبا و زید و خلق را عزو نشانید دیگر آنکه الغرض من الغشی غشیات از ترقی مراتب بود ندنه آنکه از کوائف عارضه بود ند اگر از مقدمه بیخودی یا از خود بیخودی بود الحمد للہ و اگر از عوارض بود نیز خوشی حاصل گشت که نتیجه تندرستی حاصل شد خلاصه آنکه استغسار فقیر از ترقی مراتب بود نه از مکاشفات چه مکاشفات سراسر نقصان و وبال زیرا نکه از دو شق خالی نیستند یا اطلاع علی عیوب الخلائق بخشند یا تعلق خواطر مشتت سازند و از توجه از بخود احد باز دارند نعوذ باللہ خلاصه فقیر آنست که غشیات سابقه از ذوائق و لذائذ بودند که مقدمه بقا باللہ و فناء فنا است که در کمال مطالعه بیرنگی محض میباشد که دافع تعلقات سابقه باشد و اضمحلال و طمس ہستی موہوم حتی آنکه تا محض بیرنگ ماند تا مرتبه سبحانی ما اعظم شانی حاصل شود حاصل شد یا نشد احقلی غرض از استغسار غشی و بیہوشی ایں بود خدائی تعالی نصیب حال آن برخوردار و ایں فقیر سازد بمنه و کماله کرمه شریفه ہفتم ہمه اہتمامات خود بحو مطلق بے کیف مصروف باید ساخت و تشکلات مرئیه از سیاہی و سپیدی خواه لطیف

خواہ کثیف کہ حباب وار بر دریائے بے پایان نمایان گردد آن ہمہ را مطلق نہ پندارند بلکہ از مظاہر
ہمہ را لمعہ ہذا در دریائی بے کیف سازند بر تصور کہ پیشِ چشم مقرر گردد تقریر نباید ساخت
انسان گذر فرض است سہ مانفذ الشراب و مارویت شیر لیغہ ہشتم درجواب این دو بیت
کہ حضرت میانصاحب مدظلہ بطریق عریضہ بجناب حضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ
فرستادہ بودند بیت کشتی شکستگانیم ای باد شرط برخیز، باشد کہ باز بینم آن یار آشنا را
دہ روز مہر گردون افسانہ ایست افسون، نیکی بجائی یاران فرصت شمار یارا بیت
شتر لیغہ اینست: آکھنان آہا سو آکھ نہ سنگیا نکل گیا کجھ ہور، واگ مہاری ہاتھ سجن دے چھکدا
میری ڈور، نور دیدہ چشم دل در یدہ روح روح قلب رمیدہ عارف ربانی مالک روحانی
اعنی مولوی نور محمد جانی سلمہ اللہ تعالی سو بادِ صبا زکوی یار مشک فشان رسیدہ، جان ببدن
دمیدہ راحت جان رسیدہ، نور نظر لقائی تو زندگی از سہ ای تو، جان و تنم فدائی تو جلوہ کنان
رسیدہ، بکار تو جای مرحبا آمدہ است بمدعا، کز سوئی یار دلبری مژدہ رسان رسیدہ،
از غم دل کشیدہ، بر خد رخ خوکندہ ئی، سوئی نظام فود فو ستی فخر جہان رسیدہ، یکدم سوز
ماہیدے کولون نہیں میری دل واندی لگی ہاندی، باہجھ جمال پیارے بخشنا ہرگز نیند نہ آندی
سیج سولاندی، سو کشتی شکستگانیم ای باد شرط برخیز، باشد کہ باز بینم دیدار آشنا را
سہ جای از فضل خداوند تو نومید مشو، کہ شفیع تو بکونین شدہ پاک نبی، سہ دہ روز مہر گردون
افسانہ ایست افسون، نیکی بجائی یاران فرصت شمار یارا، سہ سحر بلبل حکایت با صبا
کرد، کہ عشق گل بما دیدی چہا کرد، غلام ہمتِ آن نازنینم، کہ کار خیر بی روی ریا کرد،
خوشنش باد انسیم صبحگاہی، کہ دردِ شب نشینا نرا دوا کرد، من از بیگانگان ہرگز ننالم،
کہ با من ہرچہ کرد آن آشنا کرد، سو لولا آدم فی الکونین ولا ابلیس لا ملک سلیمان ولا بلقیس
فالکل عبارة وانت المعنی، یا من ہو للقلوب مقناطیس، سہ بشارت بر بکوئی
مے فروشان، کہ حافظ توبہ از زہد و ریا کرد، سہ مستم از بادۂ شبانہ ہنوز، ساقی مانند

خانہ ہنوز ہمیکشی وبعشوہ میگوئی، توبہ کردی زعشق مانہ ہنوز، چشم مست غمزہ جادو،
میزند تیر برنشانہ ہنوز، ہست مجلس بران قرار کہ بود، ہست مطرب بران ترانہ ہنوز،
حافظ خستہ درمیان آمد، میکند یار از وکرانہ ہنوز، اکھناں ہاسو اکھولنسنگیا نکل گیا تجھ ہنوز،
داگ مہاری ہاتھ سجنا رے جھکلا امیری ڈھور شریف دہم سو مرد باید کہ ہراساں نہ شود،
مشکلی نیست کہ آسان نشود، سوجھیکھ بھرو سے رام کے کھٹ پیر ہیئے سو، ان ہوئی ہوئی نہیں
ہونی ہوسو ہو، سو حضوری گر ہمیخواہی ازو غائب مشو حافظ، شریف دہم نور محمد دل آگاہ،
رمز خفی سر الاہ، مظہر کامل نسخہ جامع، سر عمائی ہو یالامع، از فقیر مشتاق لقائی باری
عزاسمہ غلام رسول عفی اللہ تعالے عنہ ذنوبہ از اقسام لوازم بندگیہات برسانند وجمیع فقراء
معرکہ را واندرون وبیرون دائما فقیر را مشتاق ستنا سند کمال ملتمس آنکہ اللہ تبارک وتعالے
این گدارا وآنصاحب را دائما بتجلیات ذاتی خصوصا بہ تجلی برقی لمعی سرفراز وممتاز سازاد وداراد
ثالب گور افزون درافزون باد، شریف یازدہم غائرہ جلیلہ وصیت نامہ از پیران چشت اہل
بہشت رضوان اللہ علیہم اجمعین، سو مردان باشند کہ باشند شناس، ستہ را بشناسند
اندر سر لباس، در ہران وہر لمحہ درین مطالعہ کوشند وہوش را درو پوشند این را جہاد اکبر خوانند و
فرمودہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم رجعنا من جہاد الاصغر الی جہاد الاکبر کہ اشارت بدین شغل
است وفقر نام استقامت تام علی ہذا سا خوانند حتی آنکہ غالب چنان گردد کہ در کوچہا وبازارہا
آنرا آرام نباشد ودائما درانہا بگردد ومطالعہ صورہا محسوسہ ومعقولہ رانماید چنانچہ شاعرے بدین
اشارت کردہ سو ہر گز نشوی بیابان حقیقت تا سنگ شدہ درکوچہ وبازار نگردی سو
نظر کن باز در خوبان نظر کن، وزایشان بین عیان حسن رخ دوست، چو خوبان مظہر روئی نگارند،
درایشان معرفی حیران ازان روست، ہران جوئی کہ از دریا روان شد، چو از دریا ست آن دریا ست
نے جوست، اگر سیر سالک را تا بعرش وفرش میسر است واز مطالعہ سابق غافل عابد
بت پرست است نہ عارف، واگر بہر دو دارد پس اگر نظر ومطالعہ او محض بر واحد است

واز کشف غافل است چنانچه در روز روشن زید میرود و در کار صعب مشغول است نظر زید بر
کار خود باشد و غافل باشد ازین که ضیاء شمس را میبینم و دران میروم اگرچه آن ضیا بزید متصل است
جدا ازو نیست آن عارف است واگر مائل بکشف است کاشف است نه عارف اگر سالک
محض مطالعه واحد دارد بر وجهے که مذکور شد اگرچه کشف کشوف نباشد بلکه اگر کشف شود کشف حقیقی
شود و کشف حقیقی مغز این باشد که در مطالعه وجه ذات مطلق ملحوظ باشد و در هرچه نظر کند مطلق نماید
نه غیر اگر این معنی ملحوظ نباشد آنرا کشف نخواهیم گفت عندنا اگر ازین ترقی خواهد و فنا و بقا خواهد
که حاصل شود در مطالعه اول کوشد و نظر بر عنایت و فیضان الهی دارد بعنایت و بیمن حسن
عقیدت به پیران چشت اهل بهشت از راه اول دست دهد سَبَب شریفه دوازدهم لاملجأ
لامنجأ منه الا الیه ضیاءِ عالم دو عالمیان دام فیضهم و برکاتهم الی یوم الدین بعد از اشتیاق کمال
السلام علیکم و علی من لدیکم واضح باد: صحیح است که مظهر هادی و مظهر مضل باید دانست و باید
گفت هادی حقیقی و مضل حقیقی مظهر را نباید گفت ظل را با ذی ظل و عکس را با ذی عکس چه
یارا هرچه کند و نماید بران راضی باید بود در طبیعت فقیر قدری نزول بود چون خدای تعالی شفاء
عاجله بخشید حال مساز د جواب باصواب بتفصیل مقام گفته آید همه یاران را سلام مالا
کلام مطالعه باد این بود دوازده شریفه که از جناب حضرت ضیاء عالم چراغ الله رضه بطرف میان
صاحب مدظله شرف صدور یافتند و اکنون سه از ان شریفه که بسرفرازی مولوی صاحب مولوی
قمر الدین سونگوی عنایت شده بودند شریفه سیزدهم از فقیر غلام رسول بعد سلام آنکه سه
کل ما فی الکون وهم او خیال ، او عکوس فی مرایا او ظلال ، کیست آدم عکس نور لم یزل ،
چیست عالم موج بحر لایزال ، عکس را کی باشد از نور انقطاع ، موج را چون باشد از بحر انفصال
عین نور و بحر دان این عکس و موج ، پس دوئی اینجا محال آمد محال ، گفتگو تا چند جامی لب ببند
حال میباید چه سود از قیل و قال ، دیگر همه معرکه فقرا را سلام خصوصاً لاهور را و هریک را
سلام برسانند و هدایت کلال ساکن موضع منشی عرض خواهد داشت قبول خواهند نمود ؛
بنده شهاب الدین عفی عنه فی الحال مودی دهلی ... ١٩/١٠/١٧١ ...

شریفہ چہاردہم درویشی تصحیح خیال است چون حجاب جز خیال غیر نیست رفع خیال غیر بخیال
ذکر و فکر ذات باید کرد شب و روز در خیال ذات وحدت گم باید شد تا عند اللہ و عند الرسول مقبول
خواہی شد فقر ہمین است دیگر نام و ناموس شریفہ پانزدھم وصیت نامہ پیران چشت
اہل بہشت رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین دوام استقامت شریعت بظاہر و باطن
عقیدہ کامل چنانچہ وارد اعتقادکم ینفعکم والتوبۃ والاستغفار والصلوٰۃ اولا من قبل کل فعل
الخیر والبکاء ان تیسر والا یتشکل بشکل اہل البکاء ثم المراقبۃ بما ہو المأمور من المرشد بحسب المقام
چنانچہ فرمودہ حضرت قبلہ عالم است رضی اللہ تعالیٰ عنہ الرجوع الی اللہ ہو الکیمیاء و
التسخیر فیہ ہو الاکسیر اگر خواہد ہمہ عالم مسخر شود طلب مولیٰ کند من لہ ■ المولیٰ فلہ الکل
و اگر خواہد کہ از من ہمہ چیز فوت شود نعوذ باللہ منہا کما ورد من فاتہ المولیٰ فات الکل
اختیار کند اگر در خانہ کس است یک حرف بس است اکنون آن سہ شریفہ کہ بمیان
عبد الرحیم رسیدند شریفہ شانزدہم میان عبد الرحیم از فقیر غلام رسول بعد از السلام علیکم
آنکہ ہر کرا اسپ نفس سرکشی و بدلگامی کند باید کہ دانہ کلمہ طیب و خائدہ روزہ اورا دور
نکند و برسن اعتقاد و بمیخ شغل در طویلہ مسجد بہ بندد و بخرخرہ ذکر و بہ تیمار فکر صاف
و پاک نمودہ در میدان وحدت بجہاند لکن بوئے مادیان در دماغ وی نرسد اینچنین
توسن ہر جا کہ بتازد مظفر و منصور باز آید شریفہ ہفدہم فقیر عبد الرحیم مشتاق لقائی باری
از فقیر غلام رسول بعد از السلام علیکم آنکہ آمدن شما تا در موضع پاکپتن شریف رخصت است
بشرط آنکہ وقت برباد نرود و دائماً در ذکر و فکر بگذرد بلکہ در ازدیاد ذکر از سابق تا ہر روز
سالک در ترقی و تزاید سیبا شد زیادہ بجز تاکید در دوام ذکر معلوم شد شریفہ ہیژدہم ہر نقش کہ
بر صفحہ ہستی پیدا است آن صورت آنکس است کان نقش آراست سولا آدم فی الکون
ولا ابلیس ولا ملک سلیمان ولا بلقیس فالکل عبارۃ وانت المعنیٰ یا من ہو للقلوب مقناطیس
کفر باشد از خدا غافل شدن بہر لباس دنیوی مائل بدن سو نپاوے دین کی لذت جسے دنیا کی لذت ہے

، قفل ہے لذتِ دنیا حقیقت کے خزانے کا، اکنون آن دو شریف کہ مولوی غلام حیدر صاحب نزول فیض شمول فرمود

شریف لوز دہم فضائل و کمالات پناہ فصاحت و بلاغت دستگاہ زبدۂ سالکان برگزیدۂ عاشقان

صادقان دوست صمیم مخلص عمیم میانصاحب میان غلام حیدر جیو سلمہ اللہ تعالےٰ از خاکراہ

دردمندان مشتاق لقائی باری عز اسمہٗ غلام رسول عفی اللہ تعالےٰ عنہ ذنوبہ بعد از السلام علیکم و علی من

لدیکم واضح رائی باد بخدای تعالےٰ آن مخلص را دائما در ذوق و شوق دار اد بمنہ و کمال کرمہ جمال الدین را

سلام علیکم مطالعہ باد شما را باید کہ ہر وجہ حاضر آنچہ نشوند خاطر جمع باش کہ از پردہ غیب چہ ظہور کند

شریف بیستم صادق العقیدت مشتاق لقائی باری عز اسمہٗ غلام حیدر سلمہ اللہ تعالےٰ عن الآفات

از خاکپائی درویشان مشتاق لقائی باری عز اسمہٗ جل جلالہ فقیر غلام رسول بعد از سلام علیکم و علی من

لدیکم خلاصہ آنکہ گرچہ مشغولی بکار دنیا ظاہراً اما باطناً جان بجانان دہ و اگر نہ از تو بستاند اجل

ہر ہمہ را سلام مالا کلام بعد شوق برسانند والسلام نقل الفاظ نصیحت کہ از زبان درفشان

حضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالےٰ عنہ موافق احوال مولوی غلام حیدر صاحب شرف صدور یافتہ و

جناب میانصاحب مانکے والے مدظلہ بعینہٖ آن الفاظ را بقید قلم آوردہ بدو مکتوب یکی نظم و یکی

نثر ساختہ بطرف آن صاحب فرستادہ بود مکتوب اول الٰہی خلاصنا من کل کرب عظیم بمنہ ابیات

عاشقا پیغام جانان گوش دار، بر رضائے جان جانان ہوش دار، در شریعت ما رضا محبوب فرض،

دہ رضائے ما بہ پیش خویش حاضر آر، شہرہ آفاقم مکن از سوز خود، کین بود در حضرت ما عار عار،

در غذا شود منہدم قاطع کفر، از شہادت بہتر است این کارزار، ہر کہ تنہا جان دہد مقبول نیست

بلکہ ما را جان و تن آید بہ کار، باطنا خواہیم جانِ عاشقان، ظاہرا خواہیم اندر کار و بار،

ہر کہ جان و تن بخدمت آورد، موت چہ کند او بماند پائدار، با ادب در ساز تعجیل مکن،

بے ادب از حضرتِ ما بر کنار، لقمہ گر شیرین شتابی در خوری، بے تلذذ باشد و پر رنج و عار،

گرچہ بلبل سوزد و شورش کند، لیک بر گل مے نہد پا ہوشیار، طالبا اصلا ز بلبل کم مشو،

تا نہ شاہد گل کند در دل غبار، بے ادب ہرگز مشو در راہ دوست، [illegible]

بار مفاد رساز ہرگز دم مزن، تا نہ گردد جملہ عالم پر شرار، رنگ بگذار و بہ بیرنگی در آ، زانکہ زنگ آمد حجاب زنگبار،

این وصیت شہ نو گیری کردہ است، از پئے حیدر علی شد یادگار، از محمد نذر با یاران تمام، صد سلام و صد دعا ہفتاد بار،

نصائح کہ حضور انور مدظلہ العالی موافق ترقیم رقعہ غلام حیدر ممتاز ساختہ بودند بعدہٗ در اثنائی راہ

نظم کردہ شد والسلام ❊ مکتوب دوم عزیزاعز مشتاق لقائی باری عز اسمہٗ مولوی صاحب جیو

بالذات عرفان الٰہی محفوظ و از ہمہ ذلات محفوظ باد از شائق و سیع فقیر نذر محمد بعد از ابراز سنت نبی

علیہ السلام و اشتیاق مواصلت کہ لا تعد و لا تحصی است مشہود بضمیر منیر باد حقیقت

آنکہ چون این شائق از انصاحب بضرورت اجرائی امر شریف از مقام بنگہ مرخص شدہ ہمانروز

در پاکپٹن رسیدہ ملازمت بمعدن فیض و کرم اخ صغیر حضور معلی دام برکاتہم یافتہ و ہمراہ شدہ شب

شب در موضع جہانہ گذاشتہ دوم شب در موضع مخدومان بعد از گذشتن یکپاس روز شرف

قدمبوس ذات شریف مدظلہ العالی یافتہ شد و آنحضرت را کہ امانت و ضمانت ایشان بر ذمہ

اینجانب بود بذات شریف مدظلہ العالی ادا کردہ شد الحمد للہ علی ذلک بعدہٗ ماجرائی حالات

و واقعات ایشان در پیش ذات شریف مدظلہ العالی ظاہر ساخت بشنیدن بسیار خوش و

فرحناک شدند و عرض نمودند اینچنین مجلس را کہ قوالان و جلیسان ہمہ محفوظ شوند مجلس بسط

خوانند اینچنین مجلس در مشایخ بودہ و باز عرض نمودند کہ غلام حیدر خوب درویش است و الفاظ کہ صدور

یافتہ بغلبہ حال باشد آن در شرع شریف معفو است و از یبوست نیز اینچنین و ارادات عارض

شود ضرور لضرور در تقویت دماغ و رفع یبوست فواہند کوشیدو تا وقتیکہ رفع وحشت و تندرستی

کمال حاصل نشود عازم ملاقات اینجانب نشود امید کہ مقصد او بخوبی خواہد شد تاکید کہ بتقویت

دماغ کوشند تا از سر اسیمگی امان یابد باز عرض نمودند کہ شایان نبود کہ غلام حیدر از قرب جوار شما جدا

شود و میان نتھو را ہم شایان نبود کہ از غلام حیدر جدا گردد لیکن خیریت و از راقم الحروف علہ چند کلمات

کہ نافع آن ہر دو عزیزان است بہ ترقیم میگردد و آن اینست سالک را آنچہ در کشف و رؤیا رو

نماید آنچہ احسن و تلذذ بخش باشد تعبیر آن از پیر کند و آنچہ از صور قبائح ظہور کند با وصاف ذمیمہ

علہ قولہ راقم الحروف [illegible]

خود تعبیر دهد و استغاثه کند تا ازان خلاص شود همچنین آنچه در وقت نشاء جذبه تجلی از انفعال و خصائل
ظهور کند با وصاف که متمکن در وجود بود تعبیر باید داد هیچ کسے را در طریقت طعن و تشنیع روا نیست
حتی که شیطان را و شومت ظلم که از ایشان درباب باقیماندگان یتیمان در موضع جند یکا بوقوع آمد
بود تعبیر کوچیدن از موضع مذکور و فوت شدن فرزند دلبند عبدالحق ازان باید انگاشت و
سپرد بتقدیر باید کرد این مشتاق درباب شما بسیار خیر طلب است در اوقات عزیز بدعا یاد
خواهند داشت که دعاء شکسته دلان قریب الاجابت باشد و دیگر آنکه شایان شود سرزنش میان خلیل
ابراهیم را در مجلس عام لیکن شما را اختیار شود پس باید که پیش ایشان معذرت بیحد بجا خواهند آورد
زیاده والسلام ، نقل بدالکه اکنون چند منقول و ملفوظ آنحضرت ضیاء عالم چراغ الله رضی الله تعالی
که جناب مولوی قمرالدین صاحب بونگوی بچند اوراق قلم بند کرده بطرف حقیر کاتب حروف فرستاده
بودند نقل کرده شود و در ابتداء هر نقل یا اسم ایشان یا لفظ ایضاً منه نوشته شود چنانچه
فرمودند که مولوی غلام حیدر صاحب ساکن جنڈوال برائی قصد بیعت آنضیاء عالم رضی الله تعالی عنه
آمده بود و آنحضرت تشریف فرما در پاکپٹن بر عرس بهشتی تشریف شده بودند و در تحت سایه
دروازه بهشتی دراز شده بودند مولوی صاحب موصوف را بدیدن آن حضرت گریه سخت لاحق حال
شد پس حضرت متبسم شده باین جانفشان نقل فرمودند که علی حیدر صاحب سنڈهل علیه الرحمة
والغفران را وقتیکه شور عشق حق نازل شده این بیت هندی تصنیف فرمودند بیت
، ہے ہیرے ہیرے کرا ہو ناہیں اوترا اور نارانجھن نون بجھاوندی اے ، دور دور سیاں میتھوں دور ہوس سہ ہے
یار نون غیرت آکوندی اے ، چھنے چور یاں دے کٹ کھا ہو تسیں ہیر کھیں گھیری کھاوندی اے ، نالے کیاندا
وچ ناہو تسیں ہیر کیہا ندپوچھ نا فرندی اے ، ہیر آپڑا نام ونجا کے حیدر رانجھن نام سداوندی اے ، پس شب
شد بازمیان غلام حیدر را بر بیت مذکور گریه نازل شد چنانچه صبح دهید پس سیوم شب بر خانقاه میدہ چراغ
شاه میانصاحب موصوف را بیعت فرمودند الحمد علی ذلک و پیش حقیر کاتب حروف مولوی غلام حیدر صاحب
قصه بیعت خود اینچنین بیان کرده که من در اوائل حال تارک و منکر سماع بودم و میل دل من بسلسله

قادریه مبهود و خودبخود از کتب دیده ذکر میکردم روزی این حدیث بنظرم آمد من لیس له شیخ فشیخه الشیطان ازانجاکه مرا بامیانصاحب مانیکے واله اتحاد دوستی و شاگردی از قدیم بود گاه گاهے بخدمت ایشان می آمدم و ایشان بدست حق پرست حضرت چراغ الله ضیاء عالم رضو بیعت کرده بودند عرض کردم که وظیفه تلقین فرمائند میانصاحب شغل نفی اثبات مرا تعلیم فرمودند و میکردم پس روزے بخدمت ایشان آمده بودم که درویشان همین بیت علیحیدر صاحب سو ہے ہیرے ہیرے کر آہو ناہیں الی آخره سماع بحضور ایشان میکردند مرا جذبه شروع شد ازانجا برخاسته اندرون مسجد شدم که کسے حال من معلوم نکند چون درویشان خاموش شدند مرا تمام شب همان حالت بماند حال آنکه گویا همان بیت از زبان کسے مسموع میشود بوقت فجر رخصت شده بخانه آمدم و ضرب اسم الله بے اختیار از اندرون من بجهر برمے آمد چون دو سه ماه بگذشت بر عرس بهشتی حضرت گنجشکر چشتی قدس سره همراه حضرت میانصاحب مدظله در پاکپٹن شدم اما در دل من این خیال متمکن بود که اگر ممجد زیارت حضرت ضیاء عالم رضی الله تعالی عنه مرا جذبه و حالت بیخودی شود بیعت خواهم کرد و الا نخواهم کرد چون در آستانه شریف حضرت بابا صاحب وارد شدم یکپاس روز گذشته بود حضرت صاحب در مجلس سماع بودند و شوق زیارت آنحضرت مرا بیقرار ساخت ازانجاکه از مجلس سماع متنفر بودم گاهی در مسجد و گاهے نزد مجلس می آمدم چون مجلس سماع تمام شد حضرت صاحب بدروازه بهشتی تحت سایه خیمه نشسته بودند و مولویصاحب بونگوی و میانصاحب مانیکے واله و دیگر عزیزان بخدمت نشسته بودند آنزمان رفتم و دولت زیارت و ملاقات حاصل کرده بنشستم بمولویصاحب بونگوی مخاطب شده پرسیدند که این کدام کس است ازانجاکه این هر دو صاحبان نام این بنده پیشتر بخدمت حضرت برده بودند عرض کردند غلام علیحیدر همین است فرمودند هان همین غلام حیدر است پس بر من جذبه و حالت وارد شد و بیهوش شدم تا آنکه حضرت صاحب ازانجا برخاسته بمقام خود تشریف فرما شده بودند و من همان جا بیخبر نشسته چون بهوش آمدم وقت پیشین بود و خود را تنها در گرمئ آفتاب نشسته یافتم برخاستم و بخدمت حضرت رفته شب آنجا ماندم و دوم شب بعد از نماز شام نزدیک خانقاه سید چراغشاه صاحب

برائی بیعت حاضر شدم فرمودند دست پیش کن عرض کردم قبلہ برائی پرسیدن اسم اللہ آمدہ ام و دیگر ہیچ
حاجت نیست اگر نصیب من نزدیک ذات شریف است دست من بگیرند و الا رہبری فرمایند فرمودند
دست پیش کن باز ہمین عرض کردم باز ہمچنان فرمودند پس دست دادم و بیعت کردم نقل ایضاً
جناب مولوی صاحب جونگوی بیان فرمودہ کہ از خدمت آنحضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ مسئلہ تجدید
بیعت پرسیدم فرمودند سنت پیر ماست چہ اینجانب را حضرت جد بزرگوار صاحب رضی اللہ عنہ
یکبار در تونگیرہ بیعت فرمودند و ثانی بار در آستانہ شریف حضرت قبلہ عالم خواجہ نور محمد مہاروی رضی
اللہ تعالی عنہ متصل مزار شریف حضرت کعبہ قبلہ جناب شیخ محمد فاضل ابو احمد یار نیکو کارہ رضی اللہ تعالی
بیعت نمودہ اند پس این خادم الفقراء ۳ بار با آنحضرت بیعت نمودہ و مولوی غلام حیدر صاحب و
صاحب مولوی جمال الدین صاحب ساکن ماڑی حضرت قبلہ عالم مہاروی رضی اللہ تعالی عنہ پیش فقیر
کاتب حروف گفتہ کہ حضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ مارا امکان بیعت شدن خود ثانی بار بیرون
روضہ منورہ حضرت قبلہ عالم مہاروی رضی اللہ تعالی عنہ بطرف مغرب متصل خم محراب کہ از بیرون روضہ
نمایان است بطرف شمال وی بنمودہ است و فرمودہ کہ حضرت جد بزرگوار مرا اینجا بیعت کردہ
بود۔ نقل ایضاً منہ کہ وقتیکہ آنحضرت رضی اللہ تعالی عنہ بنا بر ادویہ کنانیدن مرض شدید از حکیم میاں
غلام فرید مرحوم در موضع کلیہر تشریف فرما شدہ بودند از وی ہیچ نفع نشدہ ہر چند کہ وی علاج ادویہ نمود
مخالف اعتادی پس فرمودند کہ معرکہ بسوی حکیم مطلق رجوع نمائیم و درود شریف یک لکھ و بیست
پنجہزار بار بخوانیم پس خواندیم حق تعالی آنحضرت فیاض عالم را رضی اللہ تعالی عنہ صحت تامہ
شفا کاملہ عطا فرمود نقل ایضاً منہ کہ شبی در بنگلہ آنحضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ مجلس آرا
بود این خادم الفقراء و مولنا صاحب مانیکے والہ و میان عبد الرحیم نظام دینی وغیرہ معرکہ نشستہ بود و
آنحضرت را خلق اطلاق بود این خاکبوس را فرمودند کہ نقلی از بزرگان بیان نمائیں در مناقب بزرگان
از حضرت بابا صاحب رضی اللہ تعالی عنہ وغیرہ شروع شدم پس بعد اختتام کلام بے تعلق یکی
تکلم فرمودند کہ از خاموشان پر حذر باید بود متفکر ماندیم و ہر کسی ابن لفظ مبارک بر خود گردان

ساخته شرمسار میبود چون روز شد یکی شخص مظهر شد که میان چرا اینجا نشسته اید رخصت گرفته
بروید که فردا روز از حضرت صاحب از روانگی شما پرسیده بودم در جواب من فرمودند من چه کنم که ایشان
آمده بنشینند چگونه گویم که بروید حیران ماندیم و در خود تفکر کردیم که اینچنین لفظ حضرت صاحب رضی
الله تعالی عنه گاهی نگفته بود عاقبة الامر از حضرت عرض کرده پرسیدم که حضرت فلان درویش چنین چنین
لفظ میگوید فرمودند لا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم که من نگفته ام پس فرمودند که من در شب شما را آگاه
نکرده بودم که از خاموشان پرحذر باید بود خاطر جمع دارید که شما چشم جان منید نقل ایضاً منه که روزی
در ایام عرس بهشتی در پاکپتن شریف در مسجد کلان آنحضرت ضیاء منعالم رضی الله تعالی عنه نشسته بودند
این خادم الفقراء و مولنا صاحب مانیکے واله حاضر بودند و درویشے از همراهیان مولنا صاحب آمد فرمودند
این درویش شما نام چه دارد عرض کردند که نامش تارا است فرمودند که این نام بیمعنی است نامش
بدل باید کرد مولنا صاحب عرض نمود که قبله خود مبدل فرمائید این خادم الفقراء در دل گذرانید که اگر من فرمائید
مبدل کنم بمجرد این خیال فرمودند که شما نامش بدل نمائید پس نامش محمد یار داشتم فرمودند که این به نامها
است نقل ایضاً منه که روزی این بنده بخدمت آنحضرت رضی الله تعالی عنه مشرف شده بود در
وقت عصر قریب غروب آفتاب بخلیفه محمد اسماعیل فرمودند که دال برائی نانخورش تیار هست
یا نه عرض نمود که در لنگر دال هیچ نیست فرمودند که از کسی بقال دال خریده بیاور باز عرض کرد که نزد بقال هم
نیست پس در دل گذرانیدم اگر آنقبله فرمایند سبزه استحصال کرده آورم بمجرد این خیال فرمودند که برو سبزه
بیار دوان رفتم و از هر نوع که سبزه بدست رسید دامن پر کرده آوردم و پخته ساختم و همه کس نانخورش
ساخت و خود هم چشیدند چه بس لذیذ بود پس هرچه انعامیکه باین نیازمند رسیدنی بود در همان شب
رسیده الحمد لله علی ذالک و پیش فقیر کاتب حروف حضرت میان صاحب مانیکے واله فرمودند که آنروز برائی موجود
نمودن سبزه این نیازمند هم همراه مولوی صاحب بوجکوی بود نقل ایضاً منه که چون آنحضرت ضیاء منعالم رضی
الله تعالی عنه اول بار در مقام این نیازمند تشریف فرما گشتند فرزندم صغیر سن حاضر بود پرسیدند که نام چه
دارد عرض کردم عاشق نام دارد فرمودند چرا چگونه نباشد که صورتش دال بر عاشقیت است

پس ویرا فرمودند که برو از خانه خود دوغ قسم اول بیار و اگر ازین نوع نیاری برتو برنجم وی برفت و دوغ قسم
ثانی بیاورد پس حضرت فرمود که برتو برنجم کودک بگریه درآمد پس فرمودند همین وتیره خوب است چرا که
تا نگرید کودک حلوا فروش ٭ بحر بخشایش کجا آید بجوش ٭ پس بدین مضمون نصائح فرمودند که در جناب
حق سبحانه و تعالی تضرع و زاری پسند است و عبادت حق بخضوع و خشوع باید کرد و خود را هر وقت عاجز
و کهتر باید شمرد و از هر کس خود را ابدتر باید دانست و در جناب باری تعالی خود را هیچ باید شمرد و اگر کسی
شخص بنظر آید در حال باید دانست که از من افضل است چه ویرا عبادت بسیار باشد و اگر کودک بنظر
آید ویرا هم از خود بهتر باید دانست چه ویرا گناهان کم اند و در هر وقت و هر لحظه در جستجو و طلب حق عمر باید
گذرانید و در اتقا کوشش باید کرد و معنی اتقاء اینکه پرهیز باید کرد از نامشروع و گوش را هر وقت در
سماع قرآن مجید و کلمات طیبه و نصائح باید گماشت و چشم را در زیارت کعبه و مسجد و مقبره و زیارت
علماء و صلحاء خیر الدین و در دیدن قرآن مجید و کتب فقه وغیره ازینگونه صرف باید کرد و لسان را بخواندن قرآن
مجید و مسائل فقه و حدیث و تفسیر و کتب مشائخ و تسبیح و تهلیل و راست گوئی مبذول باید داشت
و از غیبت پرهیز باید کرد و دهن را از خوردن حرام و شبه دور باید داشت و دست را در قضای حاجات
ضعفاء وغیره باید داشت و پائی را در رفتار بمسجد و حج و خواندن علم و خدمت والدین و استاد و دیگر
امور نیک وظیفه باید کرد و قوت ماکول در عبادت صرف باید کرد و هر وقت توبه جدید و استغفار باید کرد
و ادعا بخدا و رسول نباید کرد در دل گذرانیدم که خدا و رسول شدن فی نفسه متصور نمیشود این نصیحت چگونه
برجا باشد الغرض فرمودند که علو و ظهور طلبیدن سالک ادعای خدا شدن است چه ظهور و علو صفت
حق است و رجوع مردم طلبیدن سالک ادعای رسالت است چه رجوع خلق طلبیدن صفت رسول
است و اولاً سالک که پا در سلوک نهد کمال عاجز و مفتقر در جناب پیر مرشد خود میباشد و بعد قطع منازل
وصول حق اگر بهمان طور مفتقر و عاجز دران جناب بوده باشد درجه اش ترقی پذیرد و اگر اینچنین
نبود مرتبه اش ترقی نگیرد چنانچه بعضی متعلقان این جانب دران عجز نمانده اند نقل ایضا منه
که روزی این خاکبوس با زمرهٔ درویشان در خدمت آنفیاض عالم رضی الله تعالی عنه درآمد بعد

قدمبوسی دشواری راه وغیره عرض نمودم فرمودند دهڑه امریئے جے مرسنگیئے پیا کے دربار، کدی تان
پیا پوچھیں کون مویا دربار، بعده فرمودند درین راه بسختی ومصیبت کشیدن بدرجه فضیلت
رسیده شود نقل ایضا منه که روزی این خاکبوس وحامد الله در توگیره شریف بخدمت آنضیا من عالم
رضی الله تعالی عنه مشرف شدیم وحامد الله اینجانب را گفت که بنا بر رخصت جواز نواختن مربط
بآن قبله عرض نمائید اما ورزیدم بعده خود بخود عرض کرد فرمودند که لباس محمدی از بر خود برکشی بود در شیطنت
درآئے پس بربط نواز وسرود کن نقل ایضا منه که سالے بر عرس شریف بهشتی آن حضرت ضیا ضعالم رضی
الله تعالی عنه در پاکپٹن تشریف فرما شده بودند واین خاکبوس ومجمع غفیر گرداگرد آن حضرت رضی الله
تعالی عنه جمع نموده بود درویشے عرض کرد که در ایام عرس از جهت فراهمی مردم وظیفه نمیتوانند شد حکائیت
فرمودند که در زمان مولنا جامی علیه الرحمة جناب مولوی عبد الغفور رحمة الله علیه که شاگرد ومرید ایشان
است درآمد وشکائیت از صحبت خلق بخدمت پیر خود عرض نمود ودر انوقت مولنا جامی صاحب
به تالیف کتاب نفحات الانس مشغول بودند فرمودند که خلق خدا تعالی را از عالم بیرون نمیتوان
کرد تحصیل نسبت جمعیت بر وجهے پیدا باید کرد که صحبت خلق در اینکس تصرف نکند بلکه هیچ مشغل
مزاحم وی نگردد بعد ازان فرمودند که صفحه ها ورقے که نوشته میشود در نسبت هیچ فتوری نمیشود
وقلم بطریق عادت جاری میشود نقل ایضا منه که روزی این خاکبوس وآن حضرت ضیا ضعالم رضی الله تعالی
عنه طواف روضه منوره حضرت بابا صاحب رضی الله تعالی عنه مینمودیم وبطرف مغرب میان بین
دیوار روضه منوره مولوی محمد غوث صاحب ڈھونے والے بمراقبه نشسته بودند سیوم بار یا چهارم بار گردش
طواف بوده باشد که جناب حضرت صاحب پس پشت ایشان قدری ایستادند تا که ایشان قدری
تحرک نمود پس روان شدند باین خاکبوس فرمودند که تحرک با بتدا میباشد در انتها تحرک نیست
نقل ایضا منه که روزی آنحضرت ضیا ضعالم رضی الله تعالی عنه در خانه حامد الله در بونگه دلاور خان
نشسته بودند که این نیاز مند دامن پر از ثمره کنار خشک بخدمت آورده بدست خود تقسیم فرمودند
وهر یک را یک مشت دادند وحامد الله را یک مشت دادند وفرمودند که این حصه تست وثانی

هشت هم بدو دادند و فرمودند که این حصه منکوحه نیست و ثالث هشت هم بدو دادند فرمودند این حصه فرزند نیست و حالی آنکه هنوز پیدا نشده برد بلکه منکوحه اش حامله هم نبود بل مریض قریب الموت بود پس حقتعالی اوپرا فرزند نرینه عطا فرمود بعده در مسواک کردن شروع شدند و شخصے آمده سوال از سماع نمود فرمودند که برای اهل آن نعمت عظمیٰ است چنانچه در دورهٔ صحابه و تبع تابعین جاری شده آمده پس صوفی و غیر صوفی شروع در سماع شدند پس علماء متاخرین بنظر انصاف بند نمودند که درین نفع فریقین را بوده باشد چه اگر سماع هر جا شدی صوفی یا رسوا شدی و یا زیان شدی بسبب اختلاف و عوام را که نااهل سماع اند از شر عذاب استخلاص رو نماید نقل ایضاً جناب مولوی صاحب بونگوی بیان فرموده که وقتے که اول بار آنحضرت ضیاء عالم رضی الله تعالی عنه بنا برادویه کنانیدن در موضع کلیهر رفته بودند در بونگه دلاور خان المعروف بونگه حیاتت تشریف فرما شدند پس بعد نماز فجر بیرون مسجد شریف مجلس آراستند این خاکبوس و مولنا صاحب مانیکی والا و دیگر عزیزان حاضر بودند که درویش مولنا صاحب مسمی بمیان سلطان در آمده ایستاد فرمودند چرا ایستاده شده ایستادی این خاکبوس گفت برای دختر گان هم قیران منسوبه خود که در بندش صالیان نامند بسته گشته است چه آنها شغالانند هم عزیز باشند سلطان مذکور عرض نمود آری اینچنین است اما بنده را عزیز نیستند فرمودند آری چنین باید که بنده را بندگی عزیز باشد و بنده آن باشد که در هر وقت و هر آن مال و جان خود در راه حق صرف کند و در فرمانبرداری او سبحانه و رسول او صلی الله علیه و آله و سلم عمر گذارد و کسے وقت معطل از بندگی نماند و در بندگی کردن اینکس حقتعالی را هیچ حاجتے نه بل نفس او را فائده میباشد و فائده اش درینجهان آنکه سرکشی و جهالت برطرف گردد و در آن جهان لقائی حق وغیره انعام دریابد و هم چنین حقتعالی از کار بنده معطل نیست هر وقت در تردد مال و صحت ابدان و نفع وغیره متردد است پس عرض کردم که یا حضرت مولوی عبدالله صاحب در انواع فرموده سو نارب دهندها یکنان نارب و هم خیال ہے جواب فرمودند که معنی بیت این نیست که حق تعالی معطل و بیکار است چنانچه از ظاهرش مفهوم میشود بلکه معنی اش اینکه حق تعالی را کار بار چون مخلوق با تکلیف و احتیاج نیست

پس حقتعالی در کار بار مخلوق ہمیشہ مشاغل چہ تعطیل اسماء و صفاتش جائز نیست چنانچہ
خالق در کار تخلیق و رازق در رزق رسانیدن و بصیر در بصارت و سمیع در سماعت و علی ہذا القیاس
پس تعطیل اسماء و صفات الہی دانستن کفر است دریں اثنا مولوی ابراہیم صاحب ساکن کندرواله
حاضر بود عرض کرد که اگر کسے شخص در خواب بر کشتی سوار شده خود را بیند چه تعبیر است فرمودند
که کسے شخص خود را کشتی سوار شده بیند یا بر اسپ یا بر شتر سوار شده بیند یا بر عمارات بلند
یا بر مرتبه بلند در بیداری شکر حق تعالی بجا آرد چه از روی اعمال حسنه بدرجه ظهور رسند و اگر کسے
در خواب بیند که ویرا مار گزیده است یا کژدم یا سگ یا ویرا آتش سوخته یا دزدان اسبابش
دزدیده یا آفت دیگر بوی رسیده در بیداری توبه و استغفار کند که بر وی افعال ذمیمه غالب آمده اند
فائده هر شے حسنه از هر نوع که در خواب بیند شکل اعمال حمیده اوست و هر شے قبیح که در خواب بیند
شکل افعال ذمیمه اوست دریں اثنا قاضی الہی بخش ساکن بونگه مذکور سوال کرد که من در خواب خود را
بسا بزرگ یعنی فربه شده دیده ام چنانچه یک انگشت خود همچون کانجن چاه شده دیده ام در
جواب فرمودند این خواب چون بے تمیزه است و تمیزه آنکه در وصفش شاعری گفته بیت
بابها مفتوحة للداخلین ٭ پائہا مرفوعة للفاعلین ٭ تم المجلس المذکور نقل ایضاً جناب مولوی
صاحب بونگوی فرموده که وقتیکه آنحضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه در بونگه دلاور خان
نزول اجلال فرموده شخصے آمده گفت که یا حضرت دیروز در موضع بجانی بچومیان تشریف فرموده
بودید فرمودند آری بعده آن شخص گفت که تصویرات ستودان هم دیده بودید فرمودند نی دیگری
در مجلس گفت که آن ستودان هنودان و بت پرستان است و در وی تصاویر کفار و جنیات
و عاشقان مجازی و غیره از طیور و وحوش نگاریده اند فرمودند که آن شخصان بت پرست
ظاهری اند و غیره عوام الناس بت پرست باطنی از بت پرستی کسے فارغ نیست
زیرا که ما شغلک عن ذکر الله فهو صنمک کسے را فرزند بت است و کسے را زن و کسے را
امری دیگر الا خواص که حق تعالی آنها را ازین وسوسه امان داده است پس فرمودند مومنے

که عبادت از جهت علو درجی یا طمع بهشت یا خوف عذاب آخرت کند خالصاً لله نیست و کسیکه
عبادت محض از برای طلب رضای حق تعالی و فرمان او کند خالص و مقبول و سبب حصول
رضای و قرب او باشد جل جلاله انتهی نقل وقتیکه نیازمند کاتب حروف بخدمت حضرت میان
صاحب مانیکے واله مدظله همراه شده بزیارات مزارات حضرات چشت اهل بهشت رضوان
الله تعالی علیهم اجمعین بدهلی مشرف شدیم چون از انجا واپس آمدم میان گامان کوٹریا نواله همه
قوالان و همراهیان خود که بعضی قلاش و او باش و بعضی دیوانه و بعض ناتراش بودند در قریه جهول
وجهل که مسکن این فقیر است آمدند و در کوچهای سرود کنان در خانه شخصی که همسایه فقیر بود فرود
آمدند و مجلس سماع نمودند چنانچه حالیان شماره شان مردمان جهلا و امردان پر فتنه ها و نسوان
بی حیا افغان بیهوده بر داشتند و حلقه کشتان دران بر چارپائی ها نشسته علم هرزه درائی افراشتند
چون دو سه شبانروز حال برین منوال بود و معتبران ایشانرا خوانده ازین حرکات بی مناسبات منع
کردم ایشان بهانه از دروغ براستی خود درمیان آوردند که مولوی صاحب بونگیواله بنابر جواز مجالس
مایان مارا نوشته داده است گفتم بیارید تا دیده شود گفتند الحال موجود نیست پس
ایشانرا سرزنش کردم و چند کلمات نصیحت در احکام شرع شریف از شرائط مجالس
وغیره دربیان آوردم بعده بنابرین بخدمت حضرت مولوی صاحب بونگوی مکتوب مشتمل بر
مدعا ایشان فرستادم مولوی صاحب خطا باین فقیر باین عبارت ارسال فرمودند عبارته الحمد لله
علی نعمائه و نصلی علی محمد و عترته زبدة العاشقین امام الواصلین غریق بحر مودت حراق نیر محبت
جناب عبد الحلیم جیو دام فیاضهم بعد گلدسته تسلیمات و تحفه تحیات چندانکه لا تعد و تحصی است
چون خبر قدوم فیض لزوم آنحضور فیض گنجور کماء الحیات با برکات بر تشنگان بی ثبات چون سحاب
کرم بر مهجورم مالامال بزوال بر ملال غم با کمال آمد افسرده پژمرده محرور هجر را چون گل نوبادهٔ تازه
تر گردانید الحمد لله الف الف مرة بعدد کل ذرة که از بارگاه پر عز و جاه حضرت قطب الاقطاب
جناب شهید المحبت خواجه قطب الحق والدین بختیار کاکی صاحب و جناب فیضمآب

حضرت مولنا محبوب الہی صاحب و دیگر پیران چشت اہل بہشت رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین
فیضیاب شدہ و از گنج گنج اسرار معارف و انوار فیض یگانی تابوت دل را پر ساختہ و از بحر
وحدت تمام سیراب گشتہ آمدہ اند مبارک صد مبارک باد الحال از کرم بے نہایت و الطاف
بے غایت اینجا از خوان یغما فراوان پر الوان پیران صاحبان نصیب ایشان شدہ و از
فضلہ ہر فضل بار ریزہ اندازی بر گرسنگان فراق و متوصلان اشتیاق دریغ نفرمایند زیرا کہ
امساک کار عارفان و لایق نالایق دیدن کار کاملان نیست آیندہ ہر چہ آنصاحب
والا مناقب را از بارگاہ اعلی قسمت شود ریزہ اندازی فرمودہ شود تا کہ پیر برادر مردم از
فیض خالی نباشند و دیگر آنکہ در اخیر مجلس حضرت پیر دستگیر مرحوم صاحب ضیاء عالم حضرت توکیروی
صاحب رضی اللہ تعالی عنہ این سرقہ شیطانی فرقہ و این نابکار و دیگر درویشان معنوی حاضر بودند درویشے
سوال کرد کہ یا حضرت حال این طایفہ چیست از لسان الہام نفوذ صدور یافت کہ عالمی را اشتق
حق غالب شد ہیچ پیری متشرع نیافت باشتیاق حالا کلام لاچار شدہ با فقیر بھنگی کہ کرامات وی
مشہور بود بیعت نمود بشرطیکہ بھنگ نمیخورم فقیر مذکور گفت بھنگ ترا نمیخورانم خوش باش و طلب
خدا کن آنعالم با اوراد مشغول شد چندین مدت بر آمد کہ شبے در خواب دید کہ مردمان بزیارت
پیغمبر صاحب صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم میروند عالم مذکور نیز ہمرفت چون بدروازہ بارگاہ رسید بھنگی مذکور
دستش گرفت و پیالہ بھنگ حاضر ساخت کہ بخور ورنہ ترا زیارت کردن ندہم عالم فریاد کرد و نالہ اش
بسمع پیغمبر صاحب صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در رسید سپاہی را فرمودند کہ نالندہ را ربائید دہ باز دوم شب
ہمین واقعہ دید باز سیوم شب در ہمین واقعہ سید عالم صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از سپاہی پرسید کہ فریاد کنندہ
کدام کس است و زنندہ کدام سپاہی عرض نمود بھنگی عالم را آمدن نمیدہد حکم از حضور والا کہ بھنگی
سگ را بران و عالم را بیار سپاہی چالاک بھنگی را بتماچہ بیفگند و عالم را بحضور برد و بزیارت
مشرف کرد الحمد للہ علی ذلک صبحگاہ عالم چون بمکان بھنگی برآمد بھنگی چون سگ فریاد میکرد
و میرفت و باز نیامد لہذا عرض نمودہ شد کہ این شیطانی فرقہ را در شہر خویش دخل ندہند تا مردم

مراد از این فرقہ [illegible] مولوی فخر الدین صاحب دہلوی است

گمراہ نشوند نقل جناب مولوی صاحب مولوی غلام حیدر بیان فرمایند کہ روزی ما چند درویشان ہمراہ
حضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ در موضع ماڑی حضرت قبلہ عالم رفتہ در کوچہ میرفتیم و در یک گوشہ
کوچہ کہ در انجا عذرا وغیرہ افتادہ بود حضرت صاحب بسبب مرض تیزی پیشاب کہ لاحق حال آنحضرت
رضہ بود برائی بول کردن بنشستند این جانفشان در دل خیال کرد کہ در اینچنین جائی پر نجاست
نشستن لایق نبود چون بعد فراغت برخاستند باین بندہ ملتفت شدہ فرمودند کہ سالکی بر عذرا
بنظر کراہیت دید عذرا بتکلم درآمد کہ ای شخص تو کہ مرا بنظر کراہیت دیدی بدان کہ من طیب و
پاک بودم و این ناپاکی کہ در من محسوس میشود از صحبت تو یافتم اگر بنظر انصاف ملاحظہ نمائی این
عیب کہ بر من مے نہی بحقیقت عیب تست نقل ایضاً منہ کہ یکمرتبہ این خاکبوس بخدمت حضرت
فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ مشرف شدم از خاکبوس پرسش احوال فرمودند کہ مسموع شدہ کہ موضع
جندیکا سکونت اختیار کردی عرض نمودم قبلہ آری کردہ ام لیکن مردمان آنموضع چنین ہستند کہ دشمن
خدا و رسول اند از زبان در فشان فرمودند سو بیٹھا رہن تے باساکھاون ایہو حجرہ تے مسیت
ایہا میرے پیر دی ریت ، ایس تے عمل رکھ تیرا کوئی کی لیندا نقل ایضاً منہ کہ یکمرتبہ آنحضرت فیاض
عالم رضی اللہ تعالی عنہ پیش نیازمند حکائیت از خود کردند کہ چون در ملک مشرق رفتہ بودم بروقت
مراجعت بطرف خانہ خود میان نور جمال مرا اسپ مادہ برائی سواری داد و گفت کہ وقتیکہ ذات شریف
بر عرس حضرت گنجشکر رضی اللہ تعالی عنہ تشریف خواہند آورد آنزمان حوالہ این بندہ خواہند نمود پس
چون در مکان خود رسیدم اسپ مادہ او واپس فرستادم باآنکہ ہنوز وعدہ واپس فرستادن نرسیدہ
بود پس بعد ازان ارادہ من بر عرس حضرت قبلہ عالم رضی اللہ تعالی عنہ شد ہمراہیان خود را بلیش
از روان شدن خود روانہ ساختم و چون وقت روانگی من رسید سواری بدست نمے آمد آخر ناچار
بمزار جناب حضرت جد بزرگوار صاحب رفتہ عرض بالحاح تمام نمودم چون از انجا بیرون آمدم
شخصے آمد و پرسش نمود کہ تا ہنوز روانہ نشدہ اید گفتم سواری بہم نمے رسد آن شخص گفت
کہ اسپ مادہ ہست گفتم زود بیاروی باستعجال تمام اسپ مادہ آورد بغیر زین

باستعجال

پس بدین بدان سوار شده ملحق بیاران شدم بعد ازان در دل کردم که ازین پس رد فتوح نخواهم کرد که ندامت رد فتوح اینچنین قباحت پیش آرد نقل ایضاً منه که روزی بخدمت حضرت ضیاء عالم رضی اللہ تعالی عنہ حاضر شدم وخود بدولت مراقبہ در استغراق بودند واین غلام نزدیک نشسته بود بعد از ساعتی ناگاه سر برآورده فرمودند میان غلام حیدر دانی که در تهیقه دیوار چیست گفتم ذات شریف را معلوم باشد من نمیدانم فرمودند بغیر از حسن چیزے دیگر نیست نقل مولوی صاحب مولوی عبدالسبحان ساکن موضع دارا بیان فرمود که چون آنحضرت ضیاء عالم رضی اللہ تعالی عنہ در موضع مانیکی تشریف آوردند بر بدن مبارک ایشان سلاری سفید فقیرانه بود که بقیمت دو سه روپیه آید ازانجا که خلق هزارها آمده بزیارت مشرف میشدند و مرید میگردند حافظ فتح الدین اخی حافظ نظام الدین را که هر دو ساکنان موضع دارا بودند گفت که بیا بخدمت حضرت مشرف شویم حافظ نظام الدین بگفته کسانیکه ناکسان گفت که بخدمت آنچنان شخص که یکے از لباس او سلاری قیمت ده روپیه والا برو باشد رفتن چه سود که وی دنیادار است الغرض حافظ فتح الدین وغیره اکثر مردمانرا باینچنین واهیات مانع و راهزن گشت و آمدن نمیداد پس چون جناب حضرت مراجعت نموده بمقام خود تشریف فرما شدند و نیازمندیهم مرخص شده بموضع دارا رفت بیان ممانعت نظام الدین مردمانرا از خدمت حضرت از زبانی مردمان آنجا شنیدم حیران شدم که این بیوقوف چه افترا ساخته است القصه روزی دو شخص مسافر بمسجد دارا آمدند وهمان سلاری که بر حضرت صاحب بود بر یکے ازیشان دیدم پرسیدم که شما کیانند واز کدام جانب مے آئید گفتند ما سیدانیم واز ملک مغرب مے آئیم چون کیفیت سلاری پرسیدم گفتند بخدمت حضرت سوال کردیم ومارا این جامه خود عطا فرمودند گفتم اگر فروخت نمائید مهربانی باشد قبول نمودند و ازیشان بصد محبت خرید کردم وگفتم ای مردمان این همان سلاری است که حافظ نظام دین میگفت که بقیمت ده روپیه باشد عاقبة الامر حافظ نظام دین را صدها وبال در پیش آمد و مال ومتاع وی تخمیناً بقدر دو سه صد روپیه باشد رائگان برفت و بیعزت وخوار شده

بمرد و آن سلاری بموجب تبرک محفوظ داشته شد که الحال ہم موجود است نقل ایضاً مولوی عبد السبحان
صاحب بیان فرمود که بعد از انتقال آنحضرت ضیاء شمس العالم رضی اللہ تعالی عنہ از دار الملال روزی این خاکسار از
کاری صعب بہایت سرگردان و غمناک بسینہ صد چاک بود و اندران حال حسرت اشتمال عرضی
بجناب آنحضرت رض کہ عادت بندہ بوقت حیات او شان بود بعجائب و غرائب مضامین و عبارات
رنگین از بہر تسکین دل حزین خود بلوح تحریر کردم و میخواندم بعدہٗ بہمان غمناکی بوقت زوال بحجرہ خود دراز
شدم و بخواب رفتم چہ بینم کہ آن ضیاء شمس العالم رضی اللہ تعالی عنہ بہمان جمال و کمال بر در حجرہ استادہ اند
دادند کہ عبد السبحان ہستی بر خاستہ عرض نمودم کہ ہان غریب نواز فرمودند کہ مرا مردہ نہ پنداری کہ من
زندہ ہستم و عرضے بطرف من ہمچنانکہ در حیات من مینوشتی تحریر کردہ باشی این فرمودند و غائب
شدند پس بیدار شدم و تسکین بے نہائت حاصل شد و آن مشکل ہم آسان شد نقل مولوی صاحب
عبد السبحان بیان کرد کہ چون آن ضیاء شمس العالم رضی اللہ تعالی عنہ رونق افزا بموضع مانیکے شدند این خاکسار
و حضرت میان صاحب مد ظلہ و مردمان بسیار بخدمت نشستہ بودند و چند ابیات در نعت حضرت
سرور کائنات صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از تصنیفات این خاکسار بر کتابے نوشتہ بودند و بنظر مبارک آن
حضرت در آمدند کہ از انجملہ این دو بیت یاد اند ابیات محمد موجب ایجاد کونین ٭ گر فتار غمش
آزاد کونین ٭ جمالش جان مسکین را دوائیست ٭ خیالش دل حزین را خوش نوائیست ٭ حضرت
صاحب بدیدن آن ابیات بخواندند و خوش شدند میان صاحب عرض کرد کہ قبلہ این از تصنیفات مولوی
عبد السبحان است طرف این خاکسار دیدند و فرمودند کہ در تعریف رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم چندانکہ
مبالغہ کردہ شود درست است و آنرا مبالغہ نباید گفت پس لختے سخن در رنج کردن دل مردم
کہ بسا بدتر است افتادہ بود بر لفظ مبارک راندند کہ در بخاری بروائت ابوہریرہ رضی اللہ تعالی عنہ
آوردہ کہ روزی رسول علیہ السلام و یاران او در مسجد مبارک نشستہ بودند شخصے اعرابی آمد
و در مسجد پیشاب کرد یاران در جوش آمدند و برائے قتل او برخاستند رسول علیہ السلام فرمود
کہ ای یاران چرا در جوش آمدہ اید کہ این شخص جاہل است [illegible]

کنید که هیچ تکلیف نیست پس همچنان کردند نقل مبارک
دبر جای ناپاک بر بزید و پاک کنید که هیچ تکلیف نیست پس همچنان کردند نقل مبارک
نهاد میان محمد مراد برادر حقیقی حضرت میان صاحب ما نیکی والا مد ظله بیان نمود که آن حضرت فیاض
عالم رضی الله تعالی عنه مرا رخصت خواندن سلسله هندی سوای خداوند تو ذات کبریا کیو اسطے
رحم کر بجه پر محمد مصطفی اکیو اسطے، الی آخره فرمودند که هر که یکبار این سلسله شریف بعد از عشا یا فجر بخواند
خدا تعالی ایمان اورا از زوال نرساند و هر که چهل و یکبار هر روز بخواند چنان باشد بقتل دشمنان گویا تیغ
کشیده در میدان است انگاه فرمودند که شمارا اینکار نباید نمود که خدا تعالی بر شما کسی را غالب نخواهد
کرد و هم فرمودند که مصنف این سلسله بقید دشمنان محبوس شده بود این سلسله را تالیف نموده هر
شب میخواند و قفل پای بندوی هر شب کشاده شدی آخر الامر بعد از اندک مدت از قید خلاص
شد پس بحسب اجازت آن حضرت رضی الله تعالی عنه این سلسله شریفه را بوقت فجر و عشا بر روز
بے ناغه میخواندم که یکبار گرفتار در سرکار انگریز در موضع منتگمری اکم و سبب آن بود که جگا مانیکا که
برهزنی مشهور بود دیگ بوجهه اسباب از قسم جامه وغیره در خانه ما نهاده بود و در بوجهه مذکور یکدو
جامه که بدزدی آورده بود درج بودند چون مالکان آن بمعه اهلکار سرکار آمده تلاشی هر خانه نمودند آن
برپیدا شدند و همراه جگا مذکور و برادرش مسمی ممندا مرا هم گرفتار کرده بردند چون ما هر سه را پیش
تهانه دار حاضر آوردند ما بر دستهای ما دست بندی که هندش هتهکڑی نامند بزنند یادم آمد که
حضرت صاحب رضی الله تعالی عنه این سلسله چنین و چنین بیان فرموده بود همان زمان بی معلوم حاضرین یکبار
خوانده بر سینه خود دم کردم و مستغاثی بجناب حضرت فیاض عالم رضی الله عنه شدم پس اول یک دست بندی
از هر دو جانب بهر دو دست جگا بزدند انگاه دیگر از یک جانب بر یکدست ممندا نهاده
قفلش زدند و جانب دیگر آن بدست من زدند چون جنبانیدند همانندم از بند خود جدا شد
باز محکم کنانیده بدست من مضبوط کوفتند باز همانندم بیفتاد باز سخت کرده بزدند سیوم بار
نیز همچنان شد چون خواستند که دست بندی جگا را از یکدست وی کشاده بدستم زنند آن از
دستش کشاده نمیشد و حیله بسیار کردند تهانه دار متعجب و سست شده لاچار مرا همچنان

گذاشت آخر بعد از چند روز مرا اخلاص کرده رخصت نمود و ممنداو جگار را دو سال قید زندگی مقرر گشت بیقین دانستم که این همه نمودار کرامت از برکت وظیفه اسماء پیران چشت اہل بہشت علی الخصوص بتوجہ آنحضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین است نقل از حقیر کاتب حروف که چون برادرم میاں محمد بخش موضع خود را که بنام پدروی جیون وچہل مشہور و مسکن این فقیر است نو آباد کرده اند دران زمان که ہنوز دو دہنہ چاه دو چرخہ جاری شده بودند و چاه سیوم را میکاویدند شیر خان افغان سرفیع معروف والہ ذوالفقار خان فریدپوری آمد و آن ہر دو چاہان مذکور را بنام خود پیمائش کنانید و از کاویدن چاه سیوم نیز منع نمود و ہمہ زمین حوالی آنرا ہم پیمائش شروع کنانید و بحقارت گفت که قیمت این ہر دو چاہان خود بگیرید و از خانہ ہای خود سقفہائے نیستانی یعنی چھپریان فرود آورده ہر جا که خواہید ببرید و بروید چه ملکیت این زمین ہا ہمه بنام من از سرکار مسلم بوده است و سیاست نمود و کلام متکبرانه بی محابا گفت ہمه حیران و پریشان خاطر شدند محمد بخش باین غم گفت که اکنون چه باید کرد کجا رویم و چه خواہیم کرد گفتم چه نشسته برخیز و بخدمت جناب حضرت فیاض عالم بشتاب گفت که من بغیر از روز بیعت آشنا بآن حضرت نبوده ام مبادا که از من عرض کرده نشود اگر دو سه حرف عریضه بآنجناب تحریر کرده بدہی خوب شود ہمان زمان عریضه مختصر بدین مضمون نوشته حواله اش نمودم عریضه خداوند نعمت فیاض زمان تکیه گاه عالم و عالمیان ادام اللہ تعالی ظل ظلاله بعز عرض فیض معروض بصد عجز و نیاز میرساند فدوی کمترین غلامان حضور مستغاثی ببارگاه عالم پناه که شیر خان نامی پٹھان موضع معروف والا قریه ما و ہمه زمین حوالی آنرا مع ہر دو چاہان ما بنام خود پیمائش کنانیده ضبط کرده ما را بالکلیه جواب داده است اکنون تکیه و تولا بجز ذات شریف نمانده برای خدا و رسول اگر عنایت فرمایند بعید از الطاف خداوندی نخواہد بود الہی خورشید کرامت در اوج و بحر رحمت موج در موج باد عریضه نیاز فدوی محمد بخش عفی اللہ عنہ انتہی محمد بخش عریضه گرفت و روانه راه بونگه حیات شد از انجا مولوی صاحب مولوی قمر الدین بونگوی نیز عریضه خود نوشته بدست محمد بخش بحضور فرستاد چون در پاکپتن شریف رسید از انجا مولوی صاحب مولوی غلام حیدر که در بارگاه حضرت گنجشکر رفته بودند نیز عریضه خود نوشته بدست محمد بخش ارسال حضور کرد پس روز دوم بعد از نماز شام که

آنقیا حضرت رضی الله تعالی عنہ در وظیفہ خود در بحر مراقبہ مستغرق بودند در آستانہ حضور مشرف شد
دور تر از حضور بنشست چون قدری از حال خود بیرون آمدند عزم نمودند کدام کس هستی بیا همان
زمان قدمبوس شد و بنشست پرسیدند چہ نام داری و از کجا سے آئی محمد بخش نام خود و جائے خود
عرض نمود فرمودند کہ من ترا و جای ترا نمی شناسم پس نام و سلام این نیازمند کاتب حروف هم یکدو بار
بزبان آورد کہ یکے از خویشاوندان فلانم فرمودند من کسے را نمی شناسم پس نام و سلام مولوی قمر الدین
صاحب و مولوی غلام حیدر صاحب هم عرض نمود فرمودند من کسے را نشناسم بیچارہ حیران ماند و تر سید
و خاموش شد بعد از آن چون از آن مراقبہ و حال باکمال خود بخودی فارغ شدند خود بخود پرسش احوال او
و این نیازمند و نام و لستان قریہ محمد بخش و احوال پرسی همہ یاران کردند چہ بوقت تشریف آوری اول
باربملک مشرق آن همہ مکانات و موضعات دیدہ بودند چون روز شد بعد از فراغ وظیفہ حضور
عریضہ پیش کرد بخواندند و پس پشت آن عریضہ درود شریف صلوۃ تنجینا بها الی آخرہ بنام این
نیازمند کاتب حروف اینچنین تحریر فرمودہ دادند کہ یکهزار این درود معظم بخواند بیشتر از و تر برای
هر حاجت سخت هر کدام حاجت کہ باشد مجرب مجرب مجرب میاں حلیم را رخصت است کہ برای
این مطلب بخواند و ویرا فرمودند روانہ باش کہ مطلب تو شدہ است و مردمان شما در انتظار تو
هستند و این نیز فرمودند کہ برو در عدالت سرکار رفتہ نالش کنید محمد بخش از حضرت رخصت شدہ
بخانہ آمد و پدر خود را همراہ کردہ پیش صاحب ضلع منٹگمری رفتہ نالش نمودند و این نیازمند بوظیفہ
درود شریف مذکور مشغول شد و هنوز هفتہ شب یک یک هزار وظیفہ کردہ کہ از انجا صاحب ضلع کہ
بلاہی نام داشت بغضب در آمدہ فرمود کہ هر تحصیل و تھانہ حکم روان کنید کہ در ضلع منٹگمری
شیر خان را یک قطعہ بلکہ یک ذرہ زمین از هیچ جا هرگز نخواهد رسید پس محمد بخش و پدر او خوش
شدہ بخانہ خود آمدند و بعد از آن جمعیت کامل حاصل شد کہ کسے مزاحم این امر نخواهد گشت
و معلوم عزیزان باد کہ حضرت صاحب وظیفہ درود فرمودن و هم امر بنا لش در سرکار نمودن محض بر
کرامت خود پردہ نهادن بود ورنہ همان روز محمد بخش را فرمودہ بودند کہ برو کہ مطلب تو شدہ

و مردمان شما در انتظار ند پس بار دویم چون آن ضیا صنعالم رضی الله تعالی عنه در ملک مشرق تشریف
فرما شدند اتفاقاً بروز تشریف آوری بموضع محمد بخش که در پیش سواری آنحضرت رضه دوران میبود باز
عرض نمود که حضرتا بهمین زمین بود که برائی آن بخدمت حضور مستغاثی شده بودم فرمودند اکنون تراچه
خوف است که اسپ خود را در میان زمین تولذرانیده میرم نقل برخوردار میان عبد الحکیم درویش از
ماموں خود میان عبد الرحیم ساکن نظام الدین نقل میکرد که چند روز چهار گانی سنت قبل از فرض عشا
از من ترک شده بود شبی آنضیا صنعالم رضی الله تعالی عنه مرا در خواب فرمودند شنیده ام که وبالی شده
چون از خواب بیدار شدم معلوم کردم که بسبب ترک سنت عشا مرا اینچنین فرموده اند بعده گاهی سنت
مذکور ترک نکردم نقل بعینه در ملفوظ مصنفه حضرت مولانا الهی بخش صاحب بنقل مولوی عبد الحق آورده که شبی
در موضع مخدومان باجازت آنحضرت چراغ الله رضی الله تعالی عنه قبل از طعام خوردن تیاری نماز عشا
کردیم و بعد از ادای سنت چهار گانی اولینه برائی جماعت فرض چادر خود گسترده پیش برائی امامت
شدم بطعن فرمودند که ای برادران شما بخشیده شده اید و اولیاء الله هستید که حاجت خواندن سنت
نبوی ندارید و من گنهگار بدکار هستم قدری بایستید تا سنتها بخوانم که گاهی نگذاشته ام نقل ایضاً در ملفوظ
مذکور از مولوی عبد الحق صاحب آورده که روزی بخدمت خواجه چراغ الله ضیا صنعالم رضی الله تعالی عنه این فدوی
و مولوی الله جوایا صاحب ملفوظ سیر الاولیا میخواندیم درین اثنا لاله صاحب لاله مقدم رائی مینمود بعد از فراغت
سبق ما هردو و لاله موصوف اندرون بنگله برفتیم آنگاه لاله مذکور بیرون رفته بعوض خندان و فرحان باز پس
آمده گفت زهی جناب حضرت صاحب بنوشته خوان که جواب عرض ضمیری ما داد هر چه در دل من گذشته بود که
حضرت ضیا صنعالم رضی الله تعالی عنه در ابتدا وجد و رقص میفرمودند و اکنون در مجلس سماع بارام و قرار
می نشینند چه حکمت است و جواب باصواب آنحضرت آنکه فرمودند ای لاله صاحب پیر محمد پناه صاحب
کبیر واله پرسیده شده اند از انکه ذات شریف در ابتدا وجد و رقص در مجلس سماع مینمودند و الحال بارام
و قرار نشسته مانند چه باعث است فرمودند هر کس که رقصان و جنبان باشد در بحر یار فرو میباشد
ضو معلوم میشود که اندرون بنگلی برای تکرار سبق بیرسه یار رفته بودند و جناب حضرت چراغ الله سرواله بنگله نشسته بودند ۱۲

وقتیکه یارش در پیش باشد چگونه رقص کند نقل ایضاً فیه وہم مولوی عبد الحق صاحب فرموده که آن
فیاضعالم رضی اللہ تعالی عنہ این دو بیت بارہا یاد میفرمودند بیت عاشقی چیست بنده جانان بودن
دل بدست دگری دادن حیران بودن بیت احمد بهشت و دوزخ بر عاشقان حرام است
هردم رضائی جانان رضوان شده است مارا وہم بعد از نصائح این خاکبوس را این بیت فرمودند
بیت دگر پیش رو نیست عادت خویش مردود منافق نه درویش وہم فرمودند که برائی پر کردن
سبوئی بطرف چاه میرود اگر همگی قوة ولحاظ بسوئے سبو نکند بشکند همچنین طالب را باید که همگی
توجهات صرف در مطلب خود کند تا به مطلب رسد لسختی سخن در سرود اعتقاد بر لفظ مبارک راندند که
سرود حرام است و در بسیار کتب مرقوم آنکه بحالت مخمصه اگر مردے حرام خورد جایز است وقس علیه
سماع العاشق الصادق لانه متجوع ومتعطش بالنسبة الی اللہ عز وجل عرض کردم که غیاضا کمترین را
چه حال است که بدون تعطش و تجوع میشوم فرمودند که طالب گرسنگی مذکوره ہم واجب است و وی
حاصل نه شود الا بالموظائف والسماع و رفع تشنگی وگرسنگی ہم بدون وی نه شود لسختی گذشت فرمودند
که نزد جناب حضرت بابا صاحب گنجشکر رضی اللہ تعالی عنہ گفتگو منکران سماع اعتقاد فرمودند که یکے سوخت
ودیگر یرا اختلاف با قیست نقل ایضاً عنه از مولوی صاحب موصوف که وقتیکه سیصد مبلغ نقد و دیگر اسباب
از جامها وغیره ملکیه آنحضرت رضی اللہ تعالی عنہ دزدان دزدیده بردند بنابر یافت مال مسروقه این قدمبوس
یکبار تنها و دیگر بار ہمراه خلیفه محمد اسمعیل وسیوم بار مولوی کرم الدین ساکن بجهو پیش رملی بر دریا
جناب رفته بود بعد مرضی جناب حضرت رضی اللہ تعالی عنہ وغیره عملیات ہم بعمل آورده شد ہیچ فائده
نشد عاقبة الامر عرض داشت کردم که قبله وظیفه فرمایند که دزدان خراب شوند و اسباب گم شده بدست آید
فرمودند سو جتون اکھلن جیفه جیفه او سدے کاران کرن وظیفه یعنی آنرا که مردار خوانند برائی حصول او
وظیفه کردن چه سود نقل ایضاً عنه از مولوی صاحب موصوف که مرا خوابی دو سه بار آمده بود بخدمت آنحضرت
رضی اللہ تعالی عنہ عرض کردم که یا حضرت پیش کسے خواب اظهار باید کرد یا نه فرمودند نباید کرد باز عرض
کردم که پیش پیر خود اظهار باید کرد فرمودند باید کرد اما چه فائده که خود بخود واقعست زیرا که دمی

بر ہر یہ نگذرد کہ پر ازان واقف نباشد بعدہ بطریق تعمیہ و اختصار خواب من بیان عرض مردند و ایضاً یکبار بر
مبارک آنفیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ دنبلی بر آمدہ بود وقتیکہ تنہا نشستہ بودند عرض کردم کہ یا حضرت
درد میشود یا نہ فرمودند اگر مردمان همراہ باشند و تنہا میباشم درد نمیشود و الا درد میشود نقل ایضاً از مولوی
صاحب موصوف کہ شبے در موسم زمستان در بنگلہ شریف آن حضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ
آتش می افروخت چون وقت نماز عشا شد چہار رکعات سنت اولینہ ادا نمودند و برای ادای فرض
بجماعت تیار بمسجد شدند و این کمترین را فرمودند کہ آتش بند کن عرض کردم کہ از آتش چہ خطر است
کہ باد ہم نیست و ہیزم کہ در آتشکدہ افتادہ اند خورد تر اند و از احاطہ آتشدان خارج نیستند
باز فرمودند کہ بند کن باز عرض نمودم کہ با وجود سبب مذکور نامدار فقیر نزد آتش ہم خفتہ است و ہم
بجلدی بعد ادای فرض خواہیم آمد فرمودند خیر پس برای ادای فرض در مسجد رفتیم و عادت
حضرت بود کہ حتی الامکان خود امام نمیشدند و در آن وقت خود امام شدند و دو رکعت اولینہ بتعجیل
و ترسیل گذاردند و دو سنت بہ تعجیل متعجب بودیم کہ آیا درین چہ حکمت خواہد شد ہنوز سلام
نگفتہ بودند کہ آتش بنگلہ شریفہ را در گرفت و بسوخت و ہمہ ہر چہ درو بود پاک و صاف نمود و
مصلی و تسبیح و رومال آن حضرت رضی اللہ تعالی عنہ کہ ہم درون بودند سلامت ماندند و گردش
آتش نگردید نقل ایضاً عنہ از مولوی صاحب موصوف کہ یکبار آنفیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ
درخانہ این خاکبوس نزول فیض شمول فرمودند گفتگو نماز و روزہ افتاد درین اثنا کسے گفت
کہ مردمان موضع سنتے کا بسیار نماز و روزہ میگذارند و میدارند گفتم بلکہ اکثر مردم تہجد ہم
ادا نمایند حضرت صاحب رضی اللہ تعالی عنہ حکایت فرمودند کہ در زمان مولانا جامی علیہ
الرحمۃ و الغفران شخصے پدیدار آمد کہ تمام شب نخفتے و نشستہ گذاردی
مولانا صاحب بزیارتش رفتند و بنور باطن دریافتہ ہمراہ خود آوردند چون شب شد
نان خوردہ بخسپید و بیدار نشد تا کہ وقت نماز فجر ویرا ہم خبر نشد چون آنرا برای نماز
فجر بیدار کردند آن شخص گریہ و زاری آغاز نہاد کہ فقیری من گم شد مولانا صاحب فرمود
فرمود

کہ شخصا فقیری تو گم نہ شدہ بلکہ لقمہ حلال خوردی و بآرام خسپیدی نقل الصفا عنہ مولوی
صاحب موصوف بیان فرمود کہ یکبار آنحضرت غیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ بر عرس شریف
پاکپتن روانہ شدند و در راہ موضع جھنڈیکا اتفاق شب افتاد اتفاقاً کاردار تعلقہ آنحضرت
رضی اللہ تعالی عنہ مسمی قادر بخش بلوچ ہم در انجا بود و بعد از نماز عشا بخدمت حضرت آمدہ
ملاقات نمود و سخن از ہر باب در میان آورد تا کہ بگفت کہ ملک نواب بہاول خان صاحب
در دست تصرف باطن برادرم عینی است و وی مجذوب است چہ کردہ آید کہ او از خود خبر ندارد
از بند و بست ملک چہ خبر دارد ازین واسطہ ملک خانصاحب موصوف خراب و بیحور است
چون قادر بخش خان از حضرت رخصت شدہ بہر خاست فرمودند کہ برادرش فقیر نیست
دیوانہ است کہ مرا ایک فقیر صاحب فرمودہ کہ یکے مجذوب در احمد پور یا بہاولپور است
ملک بہاولخان در تحت تصرف اوست واو چنان مجذوب است کہ از خود خبر ندارد
ازین ہم ملک نا معمور است وجناب بابا صاحب فریدالدین گنج شکر اجودھنی رضی اللہ تعالی عنہ
میخواہند کہ ملک مذکور بکسے دیگر سپرند و جناب حضرت قبلہ عالم مہاروی رضی اللہ تعالی عنہ
بر دروازہ حضرت گنج شکر افتادہ عرض میدارند کہ بہاولیان دامنگیر اینجانب اند بغیری نخواہند
داد دیدہ باید کہ چگونہ خواہد شد حضرت غیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ بعد از اتمام این ماجرا
فرمودند کہ سماع بکنید پس این فقیر و مولوی صاحب مولوی کرم الدین و خلیفہ محمد اسمعیل باہم متفق
شدہ این سماع کردیم سہ بھلا مائے ٹی میں نیہڑا کی جانان ،، جو نکجھ کیتا کیتا اینہاں اکھیان ،
دسو ٹی کوئی ماندری کلدا ،، سوہنے باہجھوں میرا مندر نہ چلدا ،، ڈنگیاں میں نانگ ایانے ،،
بھلا مائے ٹی الخ ،، ذات شریف را شوق و ذوق تا آخر شب ماند و از انجا بعد ادای نماز
فجر روانہ پیشتر شدند باز در عرض راہ باشارۂ آن قبلہ تا شہر نورار تحہ ہمین سماع مذکور
میکردیم و در موضع نورار تحہ قدری توقف فرمودند بعد نشستن بفوراً اشارہ سماع نمودند
باز شروع شدیم سو یار با کوئی ماندری سہووے ،، اینہاں نیناں ندی وس جھاڑے ،،

حاکم سیوان جی کران حکومت وی ، جوبن لٹین میں اجاری ، یار باکری انخ ، مقدر ناہین چلدا جی وس نہیں
ڈنگیاں میں بشیر کالی ، یار باکری انخ ، اینہاں نیناں کولوں جی بینچھی تان ڈردے وو میمان ، بھلا آدم کرن وچارے ،
یار باکری انخ ، بعد ازان روانہ شدند بہمان طور درعرض راہ بسماع شغل داشتیم و آنحضرت در شوق
و ذوق تا موضع ہوتہ مستغرق بودند پس در آنجا شب گذارہ فرمودند بعد آرام و فراغت نماز پیشین
و ختم بادامی باین کمترین بہ تبسم اشارۃ سماع فرمودند باز ہر سہ یار بہم شدہ غزل دیوان حافظ شروع کردیم
غزل سرو بالا بلند خوش رفتار ، دلبر نازنین خوش گفتار ، دل ما بردۂ بعیاری ، از برای خدا نگاہش دار
کاکل زلف چون برافشانی ، نبرد مشک را دگر مقدار ، حافظ دردمند حیران است ، بندۂ تست بے زر و دینار
تا بوقت عصر این بگفتیم و در وقت شب بہمان طور ہر سہ باشارہ حضور شروع باین غزل شدیم غزل
مستم از بادۂ شبانہ ہنوز ، ساقی ما نرفت خانہ ہنوز ، میکشی و بعشوہ میگوئی ، توبہ کردی ز عشق ما
الی آخرہ و لخطے مولود شریف کہ یک بیت او اینست بگفتیم مولود شریف ڈھونڈھیدیاں میریاں اکھیں تیرا
راہ محمد ، اکھیاں میریاں اندر کر جائے محمد ، پس بہمین طور کہ مذکور شد از منہ مستمرہ بقوالی مایان در
پاکپٹن شریف تشریف فرما شدند و در آنجا الغا ہر وقت و ہر آن بوصف جذبہ و شوق مستغرق
میبودند و اسماع سماع ارشاد میرفت اتفاقاً بر آن عرس قوالان از ملک چولستان آمدہ بودند
و سماع آنہا این بود سہ لوڑیدا لوڑیدا لوڑیدا ، ہک رانجھا سانول لوڑیدا ، اول عشق احد دن ہویا ،
احمد کر کر ٹوریدا ، ہک رانجھا سانول لوڑیدا ، کن فیکون توں اگے لگیاں ، نینہ نہ ساڈا چھوڑیدا ،
ہک رانجھا سانول لوڑیدا ، احد احمد وچہ فرق نہ کوئی ، ذرہ ہک پیچ مروڑیدا ، ہک رانجھا سانول لوڑیدا
پس جناب رضہ حضرت اکثر اوقات بسماع آنہا در آنجا و ہم در عرض راہ بوقت معاودت
و در خانہ فیض کاشانہ خود مسرور الوقت میبودند الغرض در ینخصوص عرس شریف از ابتدا
و انتہا ہر لحظہ و ہر لمحہ در وجد و استغراق و حالت محویت و اسماع سماع مشغول بودند
چنانچہ پروائی بامرے دیگر نمیداشتند و چون وقت نماز و وظیفہ در رسیدے باآنہا مشغول
گشتندی و بعد الفراغت مشغول بسماع و وجد و استغراق میشدند نقل ایضاً من ملفوظ

المذکور که مرید عم آن حضرت عیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ بیان کرد که حضرت صاحب بر عرس
حضرت شیخ بدرالدین اسحاق حسینی رضی اللہ تعالی عنہ در پاکپٹن تشریف فرما شده
بودند و بنده باراده بیعت آنحضرت رضہ هم بر عرس مذکور رفته بود و حضرت صاحب
وقت عصر در مجلس سماع پیشگاه خانقاه شریف حضرت بدرالدین صاحب رضی اللہ
تعالی عنہ دو بندی جامہ سبز بستہ استاده بودند چون نظر من بر وجه نورانیہ آنقبلہ اعتقاد
گرفتار بصد دل شدم و خواستم که فی الحال بیعت کنم در پیش رفتم و عرض کردم فرمودند که در
وقت شام حاضر خواهی شد بعده بتکلیف تمام مقام آنحضرت دریافتم و قدمبوس شدم
و درانوقت صرف عبدالحلیم شرقی موجود بود فرمودند که چیزی بگو این غزل بگفتم غزل

باد صبا زکوئی یار مشک فشان رسیده ، جان ببدن دمیده راحت جان رسیده
نور نظر لقائے تو زندگی از هوائے تو ، جان و تنم فدائی تو جلوه کنان رسیده
کار تو جا عجی مرحبا آمده است بمدعا ، کز سوئے یار دلبری مژده رسان رسیده
از غم دل کشیده بر جدرخ فگنده خی ، سوئے نظام خود خوشی مخر جهان رسیده

پس بیعت کردند و فرمودند که دروغ نگوئی و بر شریع مستقیم باشی و نماز و روزه دائما گذاری
پس بعد الفراغ عرس بخانه آمدم بعده ثانیا قدمبوسی آنحضرت رضہ در موضع مخدوم حاصل
نمودم چون از آنجا بعد ادائی نماز فجر عزم تشریف فرمائی سمت ترگیره تشریف کردند این
کمترین و مولوی عبدالحق ساکن سنتھا پیش سواری آنحضرت شده این بیت
تا ورد و مقام فیض انجام آنحضرت رضہ میگفتیم بیت ، کیف حال القلب فی نار الفراق
گفتمش والله اعلم لایطاق ، باز رخصت شدم و در خانه خود آمدم باز ثالثا بخدمت آن
قبله بر عرس نوشاهی صاحب بر خانقاه میان صاحب غلام فرید باغبان مرید حضرت
سید نو علی شاه المعروف بهله شاه صاحب قصوری رحمة اللہ تعالی عنهم قدمبوسی شدم
و آنحضرت وضو میکردند بعد فراغت فرمودند که من طواف خانقاه شریف مینمایم

ونیز از کلام بو علی شاه صاحب بگو بگفتم دوہڑہ، چیت چمن موں کوئلین سبھ کر کو کرن پکار

میں سن سن کن مرمٹاں میرا کب گھر آوے یار، فرمودند ہمین بگوی و دیگر مگوی طواف میکردند و

بشوق مستغرق بودند بعد الفراغ بر خانقاه حضرت نوشاہی صاحب رحمۃ اللہ علیہ آمدند و

بنشستند و فرمودند که چیزی بگو بگفتم بیت عشق متی ہک بات سنائی سن ویکھاں ہن کی کردا،

احد صمد ملکوت کہا کر احمد ہو کے آوڑدا، عشق متی الخ، کدی وچ مسیت نماز پڑھے کدی بتخانے

وچ جا وڑدا، عشق متی الخ، عشق متی دا انجا ہنجھڑ متڑا اتڑ تڑ کر کے جا سڑدا، عشق متی ہک

بات سنائی سن ویکھاں ہن کی کردا، بعدہ مردمان دہل زنان آمدند فرمودند بس کن پس خاموش

شدم بعدہ از آنجا در خانه فیض بکاشانه شدند ده روز بخدمت ماندم پس عرس قطب الاقطاب

راہنمای عاشقان مقتدای عارفان حضرت جد بزرگوار خواجه حافظ محمد عظمت اللہ رضی اللہ

تعالی عنه شروع شد پس قوالان وقت شام این ریخته نواخت نمود ریخته، آوے رانجھا

جھوکین وسیے رانول وے، بھٹھ پیا پردیس کولے وسیے، اینہاں سیالین دا عجب پریہوا،

کین بندے گل ہسیے، رانول وے، آوے رانجھا الخ، تنہ جیہا مینوں ہور نہ کوئی، مین جیہی

لکھ جٹیے، رانول وے، آوے رانجھا الخ، اینہاں سیالین دا عشق مہنگیرا، تول و کاندا ملے رتیے،

رانول وے، آوے رانجھا الخ، جیرے والیا شور ڈنڈھوسے، بوند یا نوالی میں پھٹیے، رانول وے،

بھٹھ پیا پردیس، آوے رانجھا جھوکین وسیے رانول وے، بھٹھ پیا پردیس کولے وسیے:

عبد الحلیم صاحب را وقت جذبه بود امام الدین برادر خورد مولوی نصیر بخش دوان آمده بگفت

که خلاف شکر عبارت از نیاز مند باشد و مولوی کرم الدین سمجھوئی را حضرت صاحب میفرمایند

که این ریخته را با قوالان ہمراه شده بگوئید و یاد نمائید پس ہمچناں کردیم و بعد مضی

عرس شریف چند یوم ہمین ریخته می شنودند عاقبة الامر رخصت شده برفتم پس

بعد المدت بار چهارم در موضع خیر شاه دولت پا یبوسی بدست آوردم فرمودند که

کوزه پر آب کرده بیار کوزه آوردم و از انجا برخاسته بجائی که زراعت گندم سبز و میدان

خوش بود بر فتیم فرمودند چیزی بگو گفتم سو تخت ہزاریدا رانجھا جوگیڑا بن آیا، سر جوگیدے
تاج نورانی، حوران قدرت ملک قربانی، سبحان الذی دے پردے صاحب سیر کرایا،
تخت ہزاریدا الخ، انا احمد بلا میمے، عرب آیا اہل تسلیمے، مقدس ذات قدیمے،
باخودی خود آیا، تخت ہزاریدا الخ، کن جوگیدے والے سو ہندے، نین جادوگر دلنوں موہندے،
صاحب ناز چندا آیا ہے سدھرایا، تخت ہزاریدا الخ، اس جوگیدی کیا نشانی، کنین مندراں گلوچ گانی،
در بین وجا کے بجگوا ویس وٹایا، تخت ہزاریدا رانجھا جوگیڑا بن آیا، پس سر مبارک بر
عصا نہادہ تا بدیر مشغول استغراق استادہ بودند بعد از فراغ از آنجا آمدہ نماز عصر ادا
کردیم و شب گذاردہ بعد ادای نماز فجر از آنجا رخصت شدہ روانہ خانہ شدیم نقل
ایضاً فیہ میان عبدالرحیم ساکن موضع نظام دین شرقی بیان کرد کہ یکبار در موسم گرما این
مشتاق با شخصے دیگر برائی زیارت جناب حضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ
روانہ شدیم درعرض راہ درمیان بونگہ دلاورخان و پاکپتن شریف ہمراہی مرا تشنگی
نحوی غلبہ کرد کہ دست از جان بشست آخر بشدت تشنگی زیر درختے بیفتاد و من پریشان
و حیران شدہ آب جویان پیش و پس گردیدن گرفتم بعد اللتیا والتی استمداد از جناب
ای بعد حادثہ بسیار ۱۲ صراح
حضرت خواستم کہ دستگیرا برائی زیارت تو روانہ شدہ بودیم بے بہرہ از دولت زیارت
بعرض راہ مردیم ناگاہ چہ بینم کہ غدیرک قدر مہد چہار انگشت از روئی عمق پر از آب
صاف استادہ است بحالتیکہ ہیچ احتمال عقلی موجود بودن در انجا نبود دوان آمدم
و ہمراہی خود را کشان کشان برآن آب آوردم و نوشانیدم و خود ہم نوشیدم بعدہ ثانیاً
استمداد بجناب آن چشمہ فیض فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ آوردم کہ اگر آوندی بدست
نرسد رسیدن بہ عمر آبادات محال است پس گردان گردان بجائی کہ کاہ خوردو خار بن بے حجم
آبادیہا ۱۲
استادہ بود رسیدیم بغتتہً از آنجا یک غدری یافتم بار دیگر استمداد بآنجناب بردم
کہ باین یک آوند بجائی نتوانیم رسید دیگر ہم باشد باز گردیدن آغاز نمودم و

و بهمان موضع که غزلی یافته بودم برسیدم غزلی دیگر هم از آنجا یافتم تا الثانیه متوجه جناب
حضرت شدم که بجز سه غزلی رسیدن بخوبی متصور نمیشود باز گردان شدم باز از بهمان
موضع غزلی ثالث یافته شد پس آن هر سه آوند را از آن آب پر کرده روانه شدیم چون بخدمت
فیضدرجت جناب حضرت مشرف شدیم بعد استفسار خبر خیریت فرمودند که آئنده
بدون اسباب کارے نباید کرد و جناب حضرت میان صاحب مانیکے والا مد ظله پیش فقیر کا
حروف عبد الحلیم عفی عنه فرمود که آنوقت که میان عبد الرحیم بخدمت حضرت غیاض عالم رضی الله تعالی
مشرف شده بود نیازمند حاضر بود دیدم که وی هیچ از واقعه مذکور خود عرض نکرده بود و جناب حضرت
خود بخود فرموده بودند که آئنده بدون تهیأ اسباب در هیچ کاری شروع نباید شد و هم واضح باد
که ناقل مردی معتبر بود میگفت که اول از جائیکه یافته شد بیقین دانستم که غزلی دیگر اینجا
نیست چون ثانی حاصل شد احتمال ثالث در آنجا نبود و چون ثالث بدست آمد استغنا
استغنا حاصل شد پس بجو سندی تمام روانه شدیم فهذا کرامة کاملة متحققة لا تحتمل الشك
والقدح فیه نقل ایضا عنه بنقل جناب میان صاحب مانیکے والا نوشته که شخصی پیر بخش نام
ساکن موضع کمهریان مرید آنحضرت غیاض عالم رضی الله تعالی عنه بیان کرد که من مسئله از
دانشمندی شنیدم که چون بروز میثاق بوقت خطاب الست بربکم ارواح بسجود شدند
هر که یک سجده اول کرد و ثانی نه کرد مسلمان میزید و خاتمه اش بلا ایمان شود و کسیکه اول
سجده نکرد و ثانی کرد درین جهان بر کفر بماند و با ایمان ازینجهان رود و کسیکه هر دو سجود بجا آورد
هم مسلمان زیست و هم با ایمان رفت پس مرا بشنیدن این مسئله خطره در دل پیدا
شد که آیا کمترین چگونه بوده باشد خواستم که بخدمت بزرگ رفته بیعت کنم و حل این مشکل
نمایم پس بخدمت آنفیاض عالم رضی الله تعالی عنه آمدم و یک لنگی عجیب نذر گذرانیدم
و در دل کردم که اگر جناب حضرت مرا کلمه طیب وظیفه فرمایند بهتر باشد پس آنحضرت
رضی الله تعالی عنه مرا بیعت نمود و وظیفه کلمه طیب تلقین فرموده رخصت کردند چون

در خانہ رسیدم متاسف شدم کہ حضرت صاحب مرا جواب مسئلہ مذکور کہ عین مرادم بود
نفی نفرمودند چون مدتے گذشت شبے بخواب دیدم کہ کسے در بر قعہ نشستہ است
و خلائق آنرا سجدہ میکنند من ہم خواستم کہ سجدہ کنم اما مرا توفیق حاصل نمے آید و سجدہ
کردہ نمیشود ہر چند کہ چارہ کردہ ام پشت خم نمیگردد پس درانحال جناب حضرت صاحب
فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ حاضر شدم جمعیت خاطرم شد پس بعد چند مدت قدمبوس
در پاکپٹن شدم بمجرد دیدنم فرمودند کہ تسلی ات شدہ یا نہ عرض داشتم کہ قبلہ شدہ است
نقل ایضاً عنہ میاں شیر شاہ ساکن موضع عاکو کا بیان کرد کہ روزے بخدمت آنجناب
فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ بمعہ برادر خود مسمی اکبر شاہ مشرف شدم بعد کلمہ کلام
خیر خیریت وغیرہ عرض داشت کردم کہ فیاضا خدا این کمترین را ہمیشہ خوف ایمان میباشد
کہ عاقبۃ الامر سر انجام ایمان چگونہ خواہد شد فرمودند کہ برخیز و برو چون برفتم بعد
لحظہ فرمودند کہ شیر شاہ را بخوانید چون باز آمدم فرمودند یاد دار کہ برین دروازہ ہر کس
کہ درآمد از زوال ایمان سلامت ماند و از سلبش ایمن گشت نقل ایضاً عنہ مولوی عبد الحق
صاحب بیان فرمودہ کہ روزے آفتاب یکپاس یا زیادہ بر آمدہ بود کہ فقیر ہی گلیم پوش بخدمت
آن حضرت چراغ اللہ فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ کہ بخواندن سبق مشغول بودند درآمد
بتواضع او برخاستند و خاموش شدہ نشستند فقیر مذکور گفت کہ شما مولوی ہستید
فرمودند کہ مولوی آنست کہ ہمگی برائے مولی باشد فقیر گفت کہ مولوی آنست کہ خود مولی شود
پس شما مولی ہستید بعدہ آنجناب و فقیر ہر دو برخاستہ در مسجد رفتند و دروازہ
بند کردند انگاہ نعرہا با آواز بلند بے تحاشا بر می آمدند بعد از ساعتے بیرون آمدہ
بے السلام علیکم روانہ بطرف مشرق شدہ این دوہڑہ میخواند و برفت دوہڑہ ۶
لاکھ پیالی پی رہے تشنہ نہ چڑھیا نین ، ایک بوند پیئی گر دیا لدی مست ہوئی دن رین ،
پس معرکہ درویشان از خدمت حضرت عرض داشت احوال آن فقیر نمودند فرمودند کہ وے را

منزل گم شده بود در اجمیر شریف بر مزار مبارک حضرت خواجه بزرگ معین الدین حسن
سنجری اجمیری رضی اللہ تعالی عنہ چلہ کردہ بود و از انجا اشارہ باین جانب یافتہ اند
و این فقیر او را بر مزار حضرت خواجہ فرید الدین گنجشکر رضی اللہ تعالی عنہ روانہ نمودہ است
چون چند روز بر آمدند فقیر مذکور شاد کام آمدہ بمکان خود رفت نقل ایضا عیہ میان
خیر الدین سہولوی بیان کرد کہ روزی بیار رکابے آن غیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ تا موضع
مخدوم بالا مہر رفتم در اثناء راہ باین کمترین نصیحت فرمودند کہ بہ بین بطرف چوب
کہ اگر این بریدہ شود از سوختن او نفع است و عذاب آخرۃ برو ہیچ نیست پس
خود را باید دانست کہ من از وی بسا عاجز و کمتر بینم کہ بر من محن و بلاد دنیا ہم نازل است
و عذاب و وبال آخرۃ ہم شامل پس فرمودند کہ سگ را ہم از خود بہتر باید دانست چہ
سگ را وبال و عذاب آخرۃ نیست و بر من وبال و حوادث دنیا ہم لاحق اند و خطرات
خطرہ عقبی ہم بر سر و ہم فرمودند کہ ہر چیز را اینچنین از خود بہتر و بزرگ باید دانست و السلام
روزی آنحضرت فرمودند کہ شخصی مرید حضرت قبلہ عالم رضی اللہ تعالی عنہ بود و ویرا در وظیفہ
حظی تام نصیب بود و حضرت قبلہ عالم ویرا فرمودہ بودند کہ بطرف [illegible] قطب در فلان
جا نخواہی رفت اتفاقا بخلاف فرمان شیخ شخص مذکور ہمانجا برفت و آن حظش
منقطع گشت بلکہ از معمول خود مجہول شد گریان بخدمت شریف رفت فرمودند ترا
کہ منع کردہ بودم در آنجانب چرا رفتی پس از کرم خود بار دیگر توجہ فرمودند ویرا حظ در وظیفہ
زاید تر از ما سبق حاصل شد باز فرمودند اکنون در انجانب برو پس برفت چہ بیند کہ
ہمان کہ حظش منقطع کردہ بود بسیار اعتقاد است و بعجز نیاز بیان کرد
کہ آفرین صد آفرین است شیخ ترا کہ مرا از سلب ایمان نگاہداشت حقا کلہم
من ملفوظ المذکورہ نقل جناب حضرت میانصاحب سانیکے والہ مد ظلہ العالی
بیان فرمودہ کہ روزی جناب حضرت غیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ در باکیٹلی شریف

نقل عجیب و غریب در قصبۂ عشق ۱۳۱

نشسته بودند و عزیزان دیگر و این نیازمند هم حاضر بود که شخصے سپاہی مرید سلسلہ اویسیہ آمد و بخدمت حضرت ایشان قصہ عشق عجیب و غریب بیان کرد و حضرت صاحب بشوق تمام و ذوق مالا کلام مسموع میفرمودند و گاہ گاہے بعد ازان ہم یاد میفرمودند کہ در ملک غرب مکانے بود و آنجا عرس بزرگے میشد و مردمان بسیار از ہر کنار آنجا فراہم آمدندے یکسال ما چند یاران جوان از سپاہیان ہم دران میلہ رفتہ بودیم و شخصے دہقان کہ منکوحہ خود را ہمراہ خود داشت آمدہ بود زنی صاحب حسن و جمال لطیف الاعتدال شرمگین گل رخسار مست چشم نازنین شیرین گفتار چنانچہ حقیر گوید فرد دلبری دلجو دلارامے دلارائی بتی، ماہروئی مشکبو شکرلبی شیرین خمی، ہر کہ او را دید دل از دست میداد خلقے کثیر بر شمع جمال وی ہمچو پروانہ ہا میسوزیدند بعضے حیران و بعضے نیم جان و ہر جا کہ میرفت و می ایستاد فتنہ عظیم برپا می بود کہ مردمان را بغیر وی تماشای نبود و آن شوخ را بکسے پروائی نہ مردمان از بادہ نگاہ وی دل و دین از دست دادہ مست و بت پرست شدند چنانچہ جامی گوید فرد در آن کشور مسلمانی مجوئید، کہ شوخ نامسلمان من آنجا است، اتفاقا از یاران ما جوانی ماہ تابانی اسپ سواری سلاحداری اہل جاہی کج کلاہی بلکہ فرد، جوانی آفت جانی سواری چیدہ دامانی، جہانی کردہ حیرانی و بیجانی برفتاری، آنجا کہ ہنگامہ بود آمدہ پرسید کہ یاران اینجا چہ تماشا است مردمان بیرونی کہ آنہا را از انبوہ باندرون آن غوغا راہ نبود و آگاہی از تماشا گاہ آن ماہ نبود و بیرا گفتند و اللہ اعلم جوان را رگ جان جنبید و اشتیاق بدیدن آن تماشا بیشتر گردید کہ ناگاہ شخصے از اندرون آن ہنگامہ بیرون افتاد از وی کیفیت پرسید وی جواب داد کہ یک مرغیست و ہزار با صیاد اما بدام کسے در نیاید یعنی حوریست یا پریزاد کہ ہر کہ کس از دید نقش در فریاد اما بکسے ملتفت نمیشود چنانچہ فقیر گوید بیت، خلقے بہ تست

چون تو بکس نظر نه داری، آتش زدی بعالم زان هم خبر نداری، جوان را جوشش آتش
عشق از اندرون شعله زد و عنان انداخته بزور تمام نزدیک آن بلای جان برسید چنانچه
فقیر گوید فرد، ولوله از شورش عشق آن بتم در جان فتاد، وقت آن آمد که از جان و دل
خود بگذریم، جوان چون طلعت زیبای آن جانستان دید از اسپ فرو افتاد و
بیهوش گردید در حال از خاک برخاسته در پای مبارکش افتاد و بوسید جامی گوید
، هر که خواهد سوی آن ترک ستمگر گذرد، واجب آنست که اول قدم از سر گذرد، آن ماهرو چند چوب از باد
پنجابی که داشت گفت هٹ وے بجای سپاهی شورش را از ین واقعه پریشانی روی داد
و آتش غیرت چنانکه باشد در نهاد وی افتاد دست آن ماهرو گرفته کرانه ورزید و آن
دیوانه هم بدنبال ایشان چون سایه روانه گردید سعدی گوید بیت، ز مید آتش خالی نبودی چنین
همه وقت پهلوی اسپش چو پیل، و رقیب بتقریب آن آشوب بهر حیله که داشت از
زد و کوب هرچند آن پروانه دیوانه را از شمع جمال محبوب براند پروانه داشت و بزبان حال
میگفت ابیات نه خود را بر آتش بخود میزنم، که زنجیر شوق است در گردنم، مرا بر تلف حرص
دانی چراست، چو او هست اگر من نباشم رواست، و آنچنان از شرابیکه ساقی
چشمان معشوق در کام جانش بریخت مست و بیخود گردید که پیوند از هستی جان خود برید و
لفظیکه از زبان جانان خود اول بار شنید بی اختیار از زبان وی همچون سبق طفلان یا
همچون ذکر گویان بتکرار جهر صادر میگردید و از ذوق کلام آن لب و کام تمام بیخود بلکه
خود او شده میر قصید چنانچه مغربی گوید قطعه، چون عکس رخ دوست در آئینه عیان شد،
بر عکس رخ خویش نگارم نگران شد، شیرین لب او تا که بگفتار در آمد، عالم همه پر ولوله و شور و
فغان شد، سبحان الله چه رعنائی و دلربائی است که معشوق ازل پرتو انوار ذات
خود در صورت آن آفت جان تجلی نموده که عاشق در مستی مشاهده آن از سر هستی جان
و جهان بگذشت و بلسان غیب از دهان آن دلستان تعلیم فنائی وجود بقیه

فرموده که عاشق از سر صدق قبول نموده هر بار میگفت که معنی اش اینست ای هستی
که همی بسا هی هستی و در شعر احمد جام فرماید فرد، جمالی معنی ذاتش تجلی کرد بر صورت،
که نتوان دید بصورت جمال حسن معنی را، نعم ما قال من قال فرد، ناوک اندر کمان خود دارد،
شاهدان را بهانه در ابرو، القصه تماشای حسن و جمال آن لطف الاعتدال که بود مدد
شور و عشق آن جوان جانفشان هزار چندان گردید و هیچ آدمی زاد از انمیان نبود که در
پی آنها تماشا کنان و حیران نبود و چون آن دهقان ازان رسوائی که از اعیان در جهان
نصیب جان وی آمد بزن خود روانه بخانه شد آن جانفشان نیز از میان آن میدان
همچنان جان بر کف نهان در پی آن جانستان روان و دوان چنانچه فقیر گوید ابیات
جان بر کف بست خود نهاده، بی حجت و حیله و بهانه، آشفته و بیدل و پریشان،
می آمده ایم درمیانه، خواهی بکشند خواه نوازند، از هر دو شدیم بر کرانه، چون رقیب بی دید
نزدیک دریا رسید راه کشتی گذاشته بکناره که خالی از مردمان و پر از نیستان وغیره
بود روان گردید و جائیکه حسب دلخواه به دید ایستاد و تیغی که بحمائل خود داشت
بیرون از میان کشید و بکشتن آن شهید شمشیر عشق دست بکشاد فرد،
او بگو تیغ که جامی ز سر خود بگذر، من درین غم که مباد از سرم گذرد، هرچند که زنش،
منع نمود که این بی تقصیر اسیر زنجیر تقدیر را مکش که بجز حرمان نخواهی دید شاعری گوید
فرد، چه بناز رفته باشد ز جهان نیاز مندی، که بوقت جان سپردن بسرش رسیده باشی،
اما نشنیده و آن مرد میدان رضای را به تیغ قضای بسمل گردانید دیگری گوید بیت
ما عاشقیم کشته شدن اعتبار ماست، شمشیر عشق تیز ز سنگ مزار ماست،
و از کینه که در سینه کمینه خود داشت بند بند اعضای وی از هم جدا ساخت و در جامه
افگند و محکم بسته بدریا انداخت و روانه شد چنانچه فقیر گوید فرد، خوشم آنعاشق،
که از شمشیر عشق، کشته شد درد میرفت از میان، جامی گوید فرد،

خوشوقت شهیدان فراق تو که باری، رفتند ازین داغ جگر سوز برستند، سعدی گوید ابیات
مده تاتوانی درین جنگ پشت، که زنده است سعدی چو عشقش بکشت، اگر عاشقی خواهی
آموختن، بکشتن فرج یابی از سوختن، چو نبشته است بر سر هلاک، بدست دلارام
خوشتر هلاک، مکن گریه بر گور مقتول دوست، برو خورمی کن که مقبول اوست، واین
محبوب بیچاره با دل صد پاره مهر صبر و سکوت بر دهان نهاده دل و جان از دست خود
داده در کوره امتحان عشق افتاده از معشوقی رمیده بعاشقی رسیده لاچار در پی رقیب
بے نصیب روان گردیده چنانکه فقیر گوید بیت جا نفدائے عشق را معشوق بعاشق میشود
عاشق از معشوق باشد جا نفدائے عاشقی، مولنا روم گوید مثنوی، هر که عاشق دیدیش
معشوق دان، کو به نسبت هست هم این و هم آن، تشنگان گر آب جویند از جهان،
آب هم جوید بعالم تشنگان، بیدلان را دلبران جسته بجان، جمله معشوقان شکار عاشقان،
هیچ عاشق خود نباشد وصل جو، که نه معشوقش بود جویای او، الغرض از آنجا آمده بر کشتی بمع
مردمان بسیار سوار شدند چون کشتی در میان دریا آمد بتقدیر الهی غرق شدن گرفت
ملاحان بیچاره هزار ها چاره نمودند سودی نداشت فریاد از نهاد خلق بر می آمد ملاحان
گفتند ای مردمان بیشک کسی درمیان سما گناهے عظیم کرده است که از شئوی آن اینواقعه در
پیش آمده زود بگوئید و بدرگاه خدا تعالی استغفار و معذرت نماید شاید که بکرم و عفو او سبحانه
تعالی استخلاص ازین استهلاک رو نماید اما کسے نگفت که من چنین یا چنان کرده ام نزدیک بود
که کشتی غرق شود که آن مجروح تیغ قضا که معشوقه آن مرد میدان رضا بود مرشوهر خود را گفت که چه
خاموش نشسته، چرا نگوئی که بیگناهی را قتل نموده بدریا انداخته ام تا چندین مخلوق دیگر
بشومی عمل تو زیان نشود بمجرد شنیدن آواز دلداری یار خود آن مقتول خنجر عشق و بلا
داآن غواص عمیق فنا و بقا سر از آب دریا بر آورد و بکشتی بر آمد عرد، کشتگان خنجر
تسلیم را، هر زمان از غیب جانِ دیگر است، و هر دو عاشق و معشوق دست

بدست یکدگر گرفته خود را بدریا انداختند و بقعر رفتند و باز نشان ایشان کسے نیافت
وکشتی بسلامت بساحل رسید و قصه ایشان منتشر بعالم گردید اینفقیر گوید غزل،
یاران که بوده اند ندانم کجا شدند، از جان خود رمیده بجود آشنا شدند، اول به تیغ عشق
زجانها فنا شدند، بعد از فنائی خویش بملک بقا شدند، سر بازی است در پی جانان
طریق عشق، سر داده اند وازهمه اهل وفا شدند، در راه عشق خنجر خونریز خورده اند،
از غیب جان یافته غائب زما شدند، عبدالحلیم چارهٔ جانبازی است و بس،
دیدی که جانباز بعشقش کجا شدند، نقل واَن حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه

ایضاً قصه عشق مجازی

قصه دیگر عاشق مجاز میفرمودند که چون برای تحصیل علم در دهلی رفته بودم درویشے هم درانجا
سبق میخواندند واز خانه شخصے هر دو وقت نان آورده می خورد روزی قضا را نظر
درویش بر دختر آن شخص افتاد بعد دل اسیر محبت وی شد و روز بروز از درد و
سوز آن بی آرام و بیخورد و آشام میبود چونکه هر صباح و شام بر در آن گل اندام
رفتی هر گاه که اتفاق ملاقات آن می افتاد با وی همکلام میشد اما وی پروای آن
نداشت و با همصحبتان خود که دران محله بودند بخانه دیگر که متصل آبادانی اوشان بود
هر روز بچرخه میرسید از انجا که درویش از آتش عشق و تیر فراق سوخته و دوخته بود
فراغت را غنیمت دانسته بر در آن دلستان بتماشا برفتے و بے تحاشا روبروئی
آن گلچهرگان فاش بگفتے که ای جانستان اگر تو پروائی این جانفشان نداری من
هم پروای جان خود ندارم یا بمن همکنار شو ورنه زهر میخورم و جان می سپارم وی از انکار
گفتی که من اینکار نمیکنم خواه بمیر خواه سر خود بگیر آن بیقرار لاچار از اندوه بیکنار همانزمان
یک کف دست سم الفار بحلق فرو بردے و نه مردے و هر روز همچنان میکرد و دختران
همقرانش نیز آنشوخ را اکثر ترغیب اینکار میدادند که بیچاره زهر خوار سخت لاچار
است ترا چه شود که با وی یکبار همکنار شوی اما بخیال هم نیاورد چون چند روز برین

مسوال گذشت روزی دختر گان محبوبه او را در غلانیده بهم بغل شدن با وی هم آماده
ساختند چون برخاست درویش گفت جامه از میان دور کن وی همچنان کرد و برده
بهم بغل شدند بعد از آن درویش زحمت خود را از ایمان بیرون برد و بجای خود آمده بهمان
زمان بمرد چون حضرت صاحب این حکایت تمام کرد شخصی عرضداشت کرد که قبله باعث
چیست آنکه بهر روز یک کف دست سم الفار میخورد و نمی مرد لیس سبب مردن او آنروز
چه باشد فرمودند شعله آتش عشق که سخت غالب از همه آتشها است در اندرون
وی زبانه می زد و خوردن زهر او را مؤثر نمیگشت چون بعد از وصل که بمنزله آبست آتش
او فرو نشست زهر خوردن چند روزه وی را بیکدم هلاک گردانید مولانا روم فرماید
مثنوی عشق از اول چرا خونی بود، تا گریزد هر که بیرونی بود، تو بیک خواری گریزانی ز عشق
تو بجز نامی چه میدانی ز عشق، عشقهائی کز پئی رنگی بود، عشق نبود عاقبت ننگی بود،
زانکه آن مس زر اندود آمده است، ظاهرش نور اندرون دود آمده است، چون بخود
نور شود پیدا دخان، بفسرد عشق مجازی آنزمان، عشق بر مرده نباشد پایدار،
عشق را بر حی بر قیوم دار، عاشق صنع خدا با فر بود، عاشق مصنوع او کافر بود،
نقل برادرم کلان حقیقی میان محمد سلیم بیان نماید که یکبار این کمترین و میان دلاور دین
قوم سدهار کا بخدمت آن فیاض عالم رضی الله تعالی عنه در لوگیره شریف مشرف
شده بودیم و در حجره میان نامدار فقیر پیش معرکه درویشان از فاقه شب که در راه گذارده
بودیم شکوه مینمودیم که دران شب ملان مسجد هر دو را سه نانک خورد که بشب از
قریه گدا کرده حاصل کنند داده بود و آنحضرت رض از بیرون در آنجا میشنیدند ناگهان
اندر آمدند و بنشستند و فرمودند چه میگوئید باز از سر تو بیان نمودیم متبسم شده
بجوش طبعی فرمودند که ملان خطا کرده چه حق شما که دو تن بودید بر دی دو نانک بود
وی شمارا یک زیاده داده است از وی چرا رنجه شوید بعده نصیحت فرمودند که

از کسی شکوه نباید نمود و معطی حقیقی ذات حق را باید دانست و در فاقه صبر باید کرد که از
صبر هیچ عملی بهتر نیست و آنچه از صبر حاصل شود از هیچ عملی حاصل نشود بعده از خود
حکایت شمردند که بوقت طالب العلمی در دهلی شریف علم میخواندم و یکبار از انجا بخانه
آمده بودم و حضرت جد بزرگوار رضی الله تعالی عنه مرا زیاده از دو سه روز بخانه ماندن
نمادندی بدستور مذکور باز بدهلی روانه شدم و قحط سالی عظیم بود در راه دو سه روز
مرا چیزی از خوردنی میسر نشد و سوال کردن عادت من نبود از گرسنگی طاقت در بدنم نماند
بهزار شدت افتان و خیزان در مسجد موضع فریدکوٹ چولستانی برسیدم آنجا بگوشه
غلطیدم و چنان بیهوش شده بودم که رمقی از جان مانده بود و نزدیک آن مسجد غدیری
بود پر از آب خواستم که اگر قدری آب نوشیده شود طاقت ادای نماز حاصل آید اما کسی
را نگفتم که مرا آب آورده بنوشاند و نه کسی مرا پرسید لاچار برخاسته دوتا شده بصد
حیله خود را بغدیر مذکور برسانیدم و آب نوشیدم بعده آمده نماز بگذاردم و سر و روی
پوشیده دراز شدم که ناگهان فقیری حالپوش آمده مرا بگفت که ای درویش ترا نان میسر
شده است گفتم خیر دی مرا یکنیم نان کلان که در هندش مَنّ گویند سخت درشت
از آرد ناپزیده از جنس باجری و جو و نخود وغیره که از گدائی حاصل کرده برد بداد مرا طاقت
برخاستن نبود بر همان هیئت بحرص تمام همچو آب بخوردم که آب هم یاد نه کردم بعد از ان
مرا حق سبحانه و تعالی از نتائج آن صبر که کرده بودم بیشتر هرجا که میرفتم نانهای مکلف و
خدمت هر انواع میسر گردانید و تا الحال در تزاید است الحمد لله علی ذالک نقل و هم آن
حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه میفرمودند وقتیکه قبل از رفتن بدهلی در شهر بهاولپور
برای اکتساب علم رفته بودم میان فتح الدین باغبان همراه من برد و در انجا بمسجدی رفتیم
و آنجا رسمی بود هر چند آدمی مسافر که در مسجد بیایند یکی از بستان همچو بانگ نماز منادی
میکرد تا اهل آن محله نانهای برای ایشان آوردندی بنا بر قاعده مذکور همراهی من بردو

و وقت منادی میکرد تا ازانچه حاصل میشد هر دو میخوردیم روزی مرا گفت که من هر روز آواز میکنم و تو هم میخوری امروز تو هم منادی کن گفتم من اینچنین هرگز نخواهم کرد اگر خدا برساند خواهم خورد ورنه صبر خواهم کرد وی از غصه منادی نکرد هر دو گرسنه خفتیم چون بفاقه نتوانست نمود دوم شب خودبخود منادی شروع کرد و همچنان آواز کردن گرفت پس بعد از چند روز ما را جمعیت وظیفه نان حاصل شد و تکلیف برخاست نقل یکبار آنحضرت ضیاء عالم رضی الله تعالی عنه بعرس حضرة خواجه فرید الدین گنجشکر رضی الله تعالی عنه تشریف آورده بودند چون مردمان دامان ولایت دیدند فرمودند که مردمان دامانی بسا سخت دل و قوی میباشند بعدهٗ متبسم شده فرمودند که مرا از جنس این مردمان دهشت می آید چه بوقتیکه در بهاولپور علم میخواندم جوانی از قوم افغان دامان آمده بود و از من سبق میگرفت روزی مرا بخار تپ شده بود و دراز شده بودم جوان گفت که مرا سبق بده من عذر کردم بغضب در آمد و مرا طمانچه سخت چنان زد که بیهوش شدم چون بهوش آمدم لاچار برخاستم و سبق دادم و هیچ نگفتم و صبر کردم روز دیگر استاذ صاحب ما از سببی بر آن جوان رنجیده شد و از مکتب براند بعد از اتمام این حکایت فرمودند که چون مردمان دامانی مرا بنظر می آیند همان طمانچه یاد می آید سبحان الله که حقتعالی در ذات شریف آنضیا ضیاءعالم رضی الله تعالی عنه از وقت ابتدا اینچنین اوصاف یعنی خلق و صبر و حلم و توکل و تسلیم پیدا کرده بود در وقت انتها و کمال ایشان چه تعریف گفته و نوشته آید الحق حق گفته است آنکه گفته سو رفت اوز میان همی بخدا ماند خدا را الفقر اذا تم هو الله اینست ، نقل حقیر کاتب حروف از ابتدا در خورد سالی بجهة حصول محبت الهی عز اسمه که مقصود از خلقت انسانی است در طلب مرشد میبودم و اشتیاق بیعت بدست حضرت مولوی صاحب مولنا غلام محی الدین قصوری نقشبندی صاحب تخفه رسولیه علیه الرحمة بیحد میداشتم اما اتفاق نمی

سو [illegible]

افتاد حتی که عمر بپانزده سالگی رسید اتفاقاً روزی از میان نور جمال صاحب که مرید آن
حضرت رضی شده بود شمه تعریف ایشان شنیدم که معدن خلق عظیم و کان کرم عمیم اند و با غنی
و فقیر یکسان بلکه بفقیران نهایت مهربان و همواره در بحر شهود محو و مستغرق میمانند بمجرد
استماع این الفاظ بوی محبت بمشام جان این ناتوان رسید و بر عرس شریف بهشتی حضرت
خواجه گنجشکر چشتی رضی الله تعالی عنه رفتم چون چشم بنده از دور بر طلعت مبارک نورانی
آنحضور که از نور سبحانی همچو خورشید آسمانی تابان و درخشان بود افتاد بصد دل اسیر
شدم و اندرون مسجد بارگاه حضرت گنج شکر بعد از نماز شام بشب پنجم ماه محرم الحرام
فی سنه ۱۲۷۶ یکهزار و دو صد و هفتاد و شش هجری دست بیعت بدست حق پرست
آنفیاض عالم چراغ الله رضی الله تعالی عنه دادم و یکی از حلقه بگوشان سگان آستان
عرش آشیان وی گشتم عرشی گوید: غزل، هوشم بنگاهی برد جانانه چنین باید،
یکجرعه خرابم کرد پیمانه چنین باید، بیرون و درون من شد صورت او پیدا، در حضرت کفرستان
بتخانه چنین باید، از توسم دوئی رستم با وحدت پیوستم، من بندهٔ او هستم دیوانه چنین باید،
مست ازمی توحیدم با یار بخسپیدم، خود را همه او دیدم مستانه چنین باید، ن میخندم،
در خون جگر عرشی میگریم و میخندم، در خواب فنا رفتم افسانه چنین باید، نقل این
فقیر چون اول بار بعد از بیعت پس از مدت سه سال و نه ماه بحضور آنفیاض عالم
رضی الله تعالی عنه سمت لونگیره شریف بنا بر زیارت روانه شدم ماه مبارک رمضان بود
چون از موضع چاویکا پیشتر شدم از رفتن مانده شدم از خامگی خویش بدل گفتم
اگر حضرت پیر من از حال من آگاه اند چه باشد که سواری آمده مرا بقدری مسافت
سوار کند بمجرد این خطره ناگاه شد و سواری از پس من پدیدار شد چون نزدیک رسید گفت
ای درویش از کجا می آئی و کجا میروی جوابش گفتم باز گفت تو مانده باشی بیا سوار
شو خاموش شدم از اسپ مادی فرود آمد و گفت سوار شو سوار شدم چون

بقدر یک گروه مسافت بوده باشد توانا شدم و در دل کردم که پیاده رفتن بسوی پیر مرشد
خود عبادت است چرا از چنین سعادت محروم باشم از اسپ مادی فرود آمده حواله اش
نمودم و روانه شدم القصه بعد از نماز شام بحضور رسیدم و آنحضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه بعد
فراغ نماز از مسجد مبارک بیرون آمدند بشرف پای بوسی مشرف شدم فرمودند بنشین و خود
بدولتخانه تشریف بردند ملول وار در حجره میان نظام الدین بنشستم و بدل گذرانیدم که شاید
حضرت صاحب مرا نمی شناخته اند بعد از یک لحظه بر در حجره آمدند و باواز بلند بخواندند که میان
فقیر بیا بیرون بنشین پس بیرون آمده بخدمت نشستم فرمودند چنان ندانی که ترا نشناخته ام
بضرورت بخانه رفته بودم و ترا شناخته ام که نام تو عبدالحلیم و مقام تو فلان است و در فلان
مقام با ما ملاقات کرده بودی چه بوقت بیعت از نام و مقام سکونت و خواندن کدام کتاب
از بنده پرسیده بودند و در آن ایام کتاب زلیخا میخواندم و در میان مدت ۳ سال و نه ماه که
مذکور شد بعلت حوادث روزگار بغیر از قدمبوسی یکبار بی کلمه کلام بهجوم مردمان عرس
بهشتی زیاده نشده بود چون اینچنین تسلی فرمودند بجمعیت خاطر خوش گشتم و تا حال هنوز
از آن تمام خیالهای خود شرمنده ام چه مولانا روم فرماید بیت که به پیش زادن تو سالها
دیده بودند ترا در حالها ، نقل روزی آنحضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه از شخصی که بخدمت
مجذوبی که مرشد او بود میهمان بود پرسیدند که خانه ات کجا ست آنشخص عرض کرد که صاحبا بجز
میانجی بخانه ام نیست و اشاره بطرف مرشد خود کرد حضرة صاحب متبسم شده بخطاب
آنشخص این بیت فرمودند بیت کی بندی آهین تیری بندیاں ندی تیری والیاں ندی حلقہ بگوش آهین
یعنی غلام ۱۲
تیری ابتر زلف نوں ویکھاں سجن گھر پٹ کے خانہ بدوش آهین ،
کجھ تاب نہ رہیا بہ لئے دی تیرے سرمے نوں ویکھاں خاموش آهین ،
نال مہر دی فیض نوں یاد کرو تیری شفقت تھیں کیوں فراموش آهین ،
الغرض بعد از اندک مدت شخص مذکور بہر نہ شیفتہ و فریفتہ شد و حلقہ بگوش یعنی

علام آن شد و آن نیز مبتلا بوی گشت پس هر دو از انجا گریخته جا بجای رفتند و خانه بدوش شدند و کسی آنها را بجائی ماندن نمیداد آخرالامر بعد از مدتی در میان آنها جدائی افتاد آنگاه شخص مذکور خاموش گشت چنانچه چار پنجسال کسی نشنید که بلفظی تکلم نموده باشد و همیشه ساکت می ماند تا که بمرد الحاصل آنحضرت را رضی اللہ تعالی عنہ چنان کشف حقیقی در مرتبه صحو میبود که چندین معامله که بآن شخص شده بود در پرده عبارت یک رباعی هندی تمام بوضاحت بیان فرمودند فهم من فهم نقل در خلق و تحمل کمال آنحضرت غیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ که روزی فقیر کاتب حروف و چند عزیزان دیگر بعد از نماز شام اندرون بنگله شریف آنحضرت آتش افروخته بخدمت نشسته بودیم و میان قطب الدین قبولوی باآنحضرت از هر باب سوال بے سود مینمود و جواب باصواب میشنود از شام تا عشا بوهمین حال میبود ما هم از بسیاری حکایات او تنگدلی و ترسناک میبودیم که بحضور اینچنین شیخ گفتگو از هر باب نمودن بعید از ادب مینماید و یکی از سوالات او اینست که گفت صاحبا عاشقان مجازی چنانچه رانجها هیر وغیره مانند ایشان را چه حال بود در جواب فرمودند که از کیفیت احوال رانجها و هیر بخوبی واقف نئیم مگر از حال مجنون که شبی او را لیلی همراه خود بدست آمده بود و پاک بماندند آنگاه فرمودند که شیخ سعدی علیه الرحمة در گلستان میفرماید که یکی را از علماء پرسیدند که کسی با ماه روئی در خلوة نشسته و درها بسته و رقیبان خفته نفس طالب و شهوة غالب هیچ باشد که بقوت پرهیزگاری بسلامت ماند گفت از مهرویان بسلامت ماند نه از بدگویان انتهی چون آن روز شد بخدمت حضرت رض فراغت حاصل شد از گفتگوی دوشنبه عرض داشت کردم که فیا خدا عجب تحمل ذات شریف است که ذره در رنجش و تنگدل نشده اند و ما همه پریشان خاطر و حیران میشدیم فرمودند مصراع عارف که برنجد تنک آب است هنوز روز دوم مرا رخصت فرمودند بوقت روانگی دست بسته عرض کردم که صاحبا این کمترین را از توجه قلبی خود فراموش نخواهند ساخت هر دو دست

بستهٔ من بناز بدست حق پرست خود گرفته متبسم شده فرمودند ملے اگر من ترا یاد نمایم
بنزد چه مقدور است که یاد کنی انگاه فرمودند فی امان الله و اندرون بنگله شریف داخل شدند
و این ابیات خوانان روانه شدم ابیات گر گرفتم ساغری از دست مستی ، تعالی الله چه مستی
و چه دستی ، بتی چون تو چرا در پرده باشد ، مگر از شرم چون من بت پرستی نقل در خدمت
خدمت و فرمانبرداری پیر مرشد خود که یکبار آنحضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه نیازمند کاتب حروف
را بنقل نمودن کتاب اصول مسمی بفصول حواشی شرح اصول الشاشی امر فرمودند و کتاب منقول
عنه باریک خط و درآورده پیچیده نوشته بود که عبارتش بخوبی خوانده از من نمیشد چون بخانه
آمدم یکے آنکه والدین مرا بکار صعب دنیوی مشغول نمودند و دیگر بسبب درآوردگی و پیچیدگی
کتابت وی دانستم که از من نوشته نمیشود بنابرین همواره غمناک و پریشان میبودم و گاه
گاهی گریه همینمودم که مبادا که دیری امتثال امر حضور موجب بدبختی من باشد چون دو سه
ماه برینمنوال گذشت لاچار مستغاثی بجناب حضرت رض بوده شروع بنوشتن شدم از
برکت کرامت و توجه آنحضرت چنان محاوره در نوشتن خواند پیدا شد که بفراغت مدام
و سهولت تمام در اندک ایام بانصرام انجامید جدول کشیده و مجلد کنانیده بعز پابوس
رسیده حاضر ساختم حضرت صاحب بمجرد دیدن کتاب متعجب شدند و پرسیدند که خود
نوشتی یا از کسی نویسانیدی عرض کردم که عنایاً صفاً بتوجه ذات شریف بدست خود نوشته
نوشته ام فرمودند مرا امید از پیچیدگی خط وی نبود که توانی نوشت اما عجب خدمت
بجا آوردی انگاه درباره این کمترین چندان خوشدل شدند و دعاهائی فرمودند که در
تحریر نیاید و بارها میفرمودند که حق تبارک و تعالی و خواجگان چشت ترا همچنین
بعنائیت آرایند که تو کتاب را آراسته نمودی و باز باز بر روی نیازمند میدیدند و
اینچنین ها میفرمودند و حال آنکه من شرمنده بودم که بغیر از توجه ایشان از من حرفی
نوشته نشده و اکنون تا ایندم متاسفم چه مرا اگر از ان امواج بحر عنائیت و سیلاب

ابر ہدایت اطلاعی بودی تمام کتاب را بطلا مطالعه نموده قدم از سر ساخته حاضر گردی
الغرض تا حال بیقین کمال میدانم که هر چه عنایت بر احوال بنده مبذول فرموده اند همه از
خوشدلی آنروز است قطعه ؎ مُلکتِ عاشقی و گنج طرب ، هر چه دارم ز یمن همت اوست ،
گر من آلوده دامنم چه عجب ، همه عالم گواه عصمت اوست ، نقل روزی
این نیازمند و چند کس از درویشان بخدمت آنحضرة فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ
در موضع بدطلی واله حاضر شدیم و هر همه پشتاره هائی هیزم بسر برداشته بردیم و
موسم سرما بود بوقت شب در گوشه مسجد ازان هیزم آتش افروخته نشسته بودیم
و خود هم بگوشه دیگر بر چهار پائی نشسته بودند فرمودند هر کسے هر کاری که کند
برائ خود کند زیراکه اگر نفع ازان کار بغیر رسد ثواب آن باینکس عاید گردد و اگر
خود ازان نفع گیرد معلوم است چه شما هیزم برائی ما آورده بودید ثواب آن
هم بشما رسید و خود هم ازان نفع گرفته اید پس شما را ثواب و تمتع هر دو حاصل شد
و نیز عادت این کمترین میبود که هر بار که بخدمت مشرف میشدم شعری از
سر نو تصنیف کرده با خود میبردم که آنحضرت رضہ خود بخود استفسار آن نموده مسموع
میفرمودند و پسند مینمودند و آن شب نزدیک سیحرفی شعر هندی بنام ڈھولا بکیه خود
داشتم باامید آنکه خدا تعالی وقتے سببے سازد که مسموع آنجناب برده باشد
همانزمان فرمودند هر چه نو تصنیف کرده آوردی همین وقت بخوان پس از کیسه
برآورده شروع شدم سو الف آ میاں ڈھولا کیہی بئی جدائی ، ایسے عشق تساڈے سینے بھاہ بھڑکائی ،
دکھ درد بھرے میری جان جلائی ، ڈھولا آ مل مینوں جند گھول گھمائی ، بے بلکے گیاں سونہہ تیری بلکے ،
تن بال مواتے یحن بیٹھوں ملکے ، میرا تن من صدقہ کدی آہن ولکے ، ڈھولا پچھیں بہاہیں بکواری رلکے ،
تے ، تساں ہی دتی دل طلب اساڈے ، ایہو تینوں سکن نت بہر و تساڈے ، آپے لامحبتاں
ہیو رہو دور اڈے ، ڈھولا ایہ کی لکھیا وچہ بختا اساڈے ، ثے ثمر محبت دل چاہے میری ،

دیہ وصل اصل داد ڈھولا امینون سیری، رہے وچہ وچالے نہیں تری میری، ہور رہی سو کھیالی جند دردان گھیری

چون این رباعی رابعہ بخواندم فرمودند باز بخوان مکرر خواندم پس چون سیحرفی تمام کردم میان تاجدین درویش را

کہ اکثر بخدمت آنحضرت رض سماع مینمود فرمودند کہ پیش ما کہ از اشعار عبید اللہ سماع میکنی آنرا بگذار و

این سیحرفی را بگیر و یاد نمودہ ما را شنوانیدہ باشی کہ از انہا نہایت عمدہ و باعوق و ذوق اند میان تاجدین

آن اوراق از من بگرفت و باخود داشت الغرض چون دران ایام کہ این احقر الانام از مصائب عشق

جگر خوار و بار فراق یار و سرزنش اغیار در غم و الم میبود بوقت فجر بعد از ادائی صلوۃ و وظیفہ بامرحمت کریمانہ

کہ عادت قدیمانہ آنحضرۃ رض بود نزد خود خواندند و فرمودند کہ بد دل نشوی کہ بدنامی ہائی در عشق فخر عشاق

است آنگاہ شخصے دہقان آمدہ پائبوس آنحضرۃ شدہ بنشست از وی استفسار احوال آن

نمودند وی شکایت ظلم کارداران نواب بہادلخان آغاز نہاد و سخن بجائی رسانید کہ غریب نوازا

مردمان این ملک از کمال ظلم و تعدی عنا فی اللہ شدہ اند حضرۃ صاحب بچشم تلقین بطرف این مسکین

حزین دیدہ متبسم شدند باز سخن وی بحدی انجامید کہ صاحبا چہ پرسید بلکہ بلا امکان رسیدہ اند باز ذات

شریف ہمچنان متبسم شدہ باین ضعیف نحیف ملتفت شدند دانستم کہ این از کمال التفات

آنحضرت است کہ از زبان چنین دہقان تلقین باین پر نقصان رسانیدہ اند کہ جور و جفائی

خلق و فراق محبوب و مصائب عشق بمرتبہ عنا فی اللہ رسانند و بنہایت لا امکان گردانند

آنگاہ این غزل از زبان این فقیر سر زد شد غزل، جانا بیا کہ دورۂ ناکامی آمدہ است،

کہ نشان من ز دور سبد نامی آمدہ است، بیگانہ تر شد النشوم از خرد تمام، بکمال خود چون آن ماہ

بتمامی آمدہ است، سلطان عشق آمد و عقلم بشد روان، جان پائے بوس تحتش بلامی آمدہ است

نزدیک شد کہ من بفنا فی اللہ رسیم، بر لا امکان عروج ز ناکامی آمدہ است، آن دل مفتوز محنت عشق ای

رمیدہ بخت، کز وصل یار مژدہ بفرجامی آمدہ است، از گرد باد ذلت و رسوائی جہان، یکذرہ غم مخور کہ

باکرامی آمدہ است، از ننگ و نام و عزت چو گذشتی ای حکیم، جانباز شو کہ وقت سرانجامی آمدہ است

نقل روزی آنحضرت عنایا حنعالم رضی اللہ تعالی عنہ در بنگلہ شریف خود نشستہ بودند

و سیحرفی دوہڑہ ہائی ہندی پر درد و سوز تصنیف این فقیر کاتب حروف از احمد دین نغلین دوز که
نهایت خوش آواز بود شنیدند و خوشوقت شدند بعدہ چون مردمان بیرون رفتند این نیازمند
را بخواندند و فرمودند که از دیر برآمدن مقصود تنگ نباید شد و بیدل نباید بود و در خود حوصله پیدا
باید کرد آنگاه فقرات شریف کشادند و ورق بورق گردانیده برین بیت انگشت مبارک
نهادند و پیش نیازمند کردند بیت این بود بیت آب کم جو تشنگی آور بدست ، تا بجوشد آبت
از بالا و پست ، بعدہ نصیحت فرمودند که در هر کلمه کلام زبان را موافق شریعت باید داشت
و از نامشروع محفوظ باید ساخت درین اثنا بنده عرضداشت کرد که آمنا و صدقنا آری
حضرت سید بهله شاه صاحب را ازین سبب علما ظواهر چنین و چنین گفته اند فرمودند حضرت
بهله شاه صاحب برعین شریعت بود کسیکه بر ایشان حرفی گرفته از نادانی خود گفته است
باز بنده عرض کرد که عنایاضا بافواه عام است که از شاه صاحب موصوف حضرت شیخ عنایت
الله صاحب قادری قدس الله اسرارهما غفیری غضب کرده بود این سخن راست است یا نی
فرمودند غفیری غضب نمودن کاری مشکل نیست چه دل فقیر را از یاد حق سبحانه گردانیده
بدنیا مشغول کردن است نقل روزی از درویشے که مرید آن عنایاضا عالم رضی الله تعالی عنه بود و
صاحب حالات و واردات بود آن حضرت روبروئی خود در حق خود از وی کلمات ناسزا شنیدند
خاموش و مغموم گشتند بعدہ بضرورت سوار براه بموضعے شدند نیازمند همراه بود عرضداشت
کرد که عنایاضا سبب چه بود که از اینچنین درویش اینچنین کلمات بظهور آمده اند فرمودند
که نفس من ازین درویش خوش گشته بود حق تعالی بجهت تنبیه نفس من از وی کلمات نالائق
بظهور رسانید و اتفاقاً باز از درویشے دیگر هم اینچنین معامله بتوجه آمد غمناک شده بودند باز
نیازمند همچنان عرض کرد فرمودند که در زمانه ماضیه مشائخان سلف طالبان را دوازده سال در صاف
نمودن کلوخ استنجا میداشتند آنگاه توجه میفرمودند و این تقصیر در وجود ماست که از آشنایان
اینچنین مردم را اگر قدری ذوق محبت الهی برسد دعوی فرعونی نمایند سبحان الله که گر نفسی

آنحضرت چراغ الله رضی الله تعالیٰ عنه بحدی بود که زلات و هفوات مریدان خود را بتقصیرات
نفس خود منسوب داشتی نقل است که روزی آن فیاض عالم رضی الله تعالیٰ عنه این نیازمند
را باوائل حال بمطالع لوائح شریف امر فرمودند در خلوة رفتم و چند سطور مطالعه نموده باز بحضرت
آمده عرض نمودم که غیاضا بر حاشیه کتاب یک مسله عجب دیده ام که شارح مینویسد که
شیطان در بازار و کوچها می گردد و کسی که گوید من اینکار کردم و من این عمل نمودم شیطان
گوید انت اخی انت اخی فرمودند ازین سبب بعضی بزرگان سلف خود را بلفظ الشیٔ
تعبیر فرموده اند باز فرمودند که این لفظ هم اندرین زمانه نوعی از خود نمائی است و اصل درین
کار آنست که چون اینکس دل خود را از خودی خود نگاهداشته همواره ازین معنی
آگاه بوده باشد بوقت تکلم از تعبیر من و تو چه خلل زاید بعده فرمودند بیت
ای بسا ناورده استثنا بگفت ، جان شان باجان استثنا است جفت ، بعد ازان
فرمودند که در یاد حق سبحانه و تعالیٰ چنان سعی بلیغ باید نمود که یکدم از ذکر و فکر و مراقبه
خالی نباید بود و در هر آن و هر لمحه چه در بیداری و چه در خواب و چه در عطا و چه در بلا غافل
ازوی نباید شد و این ابیات بر لفظ مبارک راندند ابیات ذکر گو ذکر تا ترا جان است
زندگی دل ز ذکر یزدان است ، هر آنکو غافل ازوی یکزمان است ، در اندم کافر است
اما نهان است ، کفر باشد از خدا غافل شدن ، بر لباس دینوی مائل شدن ،
و هم فرمودند که بوقت ذکر کردن چنان معلوم کند که از هر بن موئی من ذکر میشود ، و هم فرمودند
از هر عمل که کند هیچ نسبت بخود نکند و درین معنی نقل فرمودند که مریدی سید الطائفه
حضرت شیخ جنید بغدادی قدس سره بر آستانه پیر خود بیست سال ذکر جهر
کلمه طیب کرده بود روزی در اثنا کلام نسبت ذکر بخود کرد که من بیست سال
ذکر کرده ام حضرت جنید فرمود که برو کار از سر نو بگیر ، و هم فرمودند ذاکر را باید
که خود را در مذکور گم نماید چنانکه از خود هیچ نشان در خود نه بیند و لا یذکر الله

غیر الله معلوم نماید وهم فرمودند که بوقت گفتن کلمه لااله تصور کند که من نیم وچون گوید
الاالله خیال کند که او هست که مقصود او بخوب طور برآید وهم فرمودند که چون ذاکر ذکر جهر
یا خفی بنشیند با وضو باشد واگر درمیان ذکر کردن ویرا حدث رسید باز وضو کند واگر داند
که چیزی از ذوق وشوق که در ذکر میباید کم میشود وضو نکنند وبهمان قعده ذاکر باشند
ودر ذکر جهر چنان تاکید مینمودند که یکبار این نیازمند بخدمت رفته عرض نمود که
قبله ذکر خفی من بر ذکر جهر غالب آمده واز من جهر کرده نمیشود وپیش ازین در هشت
پاس دو وقت جهر میکردم فرمودند بر وپنجوقت بعد از ادائی هر نماز جهر میکن پس بجانه
آمدم وپنجوقت جهر میکردم وهم فرمودند که سالک را وقتی از اوقات که دران بحق
مشغول شدن وظیفه او باشد کالفرض باید دانست وناغه نباید کرد چه در الوقت
برائی او هر روز فیضان الهی نازل ووارد میشود بعده حکایت فرمودند که درویشی بعد
از ادائی سنت نماز فجر هر روز بمراقبه خود مشغول بودی چه از حق سبحانه وتعالی وقت
فیض برائی او مقرر بود چون تکبیر برای جماعت فرض شدی آن درویش بر همان هیئت
نشسته ماندی وبر نخاستی نمازیان ویرا برائی جماعت آگاه گردانیدندی وملامت
کردندی که اینچه فقر است که بتکبیر وجماعت برنمیخیزد چون او را از آن احوال
بیرون آوردندی درویش برخاستی واین لفظ بزبان آوردی سبحان الله زهی
رقیبان محمدی که از بارگاه به پائگاه می آرند بعده فرمودند هر وقتیکه سالک را
در وظیفه قدری ذوق حاصل شود بسبب خود در تزایدآن سعی بلیغ نماید واگر
درالوقت سعی نه کند ووقت از دست دهد حق سبحانه وتعالی آن بنده را باز آن
ذوق عطا نفرماید چه نعمت ما را قدر ندانسته است واگر بر تقدیر آن ذوق
بوقت وظیفه ویرا حاصل نشود آن قدر نشسته خواه نخواه مشغول باشد و
ناغه هم نکند که حق تعالی باز به مهربانی خود عجز ونیاز آن بنده که از وی مطلوب

است دیده ذوق جدید عطا فرماید انگاه فرمودند اگر در خانه کس است یکحرف
بس است و هم آنحضرت رضی الله تعالی عنه میفرمودند طالب را که اگر تعلقی داشته
باشد و از کار بار دنیاوی فارغ نباشد بعبادت معبود یکه اینکس را نعمت ایمان
و عقل عطا فرموده است و صحت وجود و حواس و اعضا و طاقت و قدرت انعام
کرده از جمله هشت پاس شبا روز یکپاس برای او تعالی مقرر نموده باشد و دران بیاد
او سبحانه و تعالی مشغول بوده باشد و ناغه نکند و هفت پاس بکار کسب خود
پرداز د چون اینکس این طریقه محکم گیرد امید اغلب آنست که حق سبحانه اینکس
را بمهربانی خود چنان بجود کشد که جمیع او قات اورا بیاد خود صرف نماید و بمطلب
اعلی که مقصود است فایز گرداند و هم فرمودند مرد را باید که از زن نیز کم نباشد
چه زنان با وجود دو سه سبوئی پر آب که برداشته میروند و بایکدیگر حکایات از هر
نوع میکنند و همگی توجه دل خود را مصروف در کار خود دارند و هم فرمودند که روزه صوری
است و روزه معنوی صوری چنانکه مشهور است اما دران وبال شهرة طالب است
و معنوی آنکه بظاهر روزه دار نباشد اما قلت اکل و شرب نماید تا بفوائد روزه فایز
گردد و شهرة هم نباشد و هم فرمودند که زمانه بسیار بدتر آمده است اندرین زمانه اگر
کسے خوابی خوش بیند خود را یکی از اولیا پندارد و هم فرمودند اگر کسے اندرین زمانه
پنجوقت نماز بجماعت بگذارد و از لقمه حرام و مشتبه پرهیزد و از محرمات و کبائر دور
باشد درجه اولیا سلف یابد و هم فرمودند که سینهٔ مومن جای خزینه ایمان است
باید که با پیراهن پوشیده دارد چه اگر نزد کسے یک مبلغ که مال دنیوی است باشد
چه قدر و را اخفائے آن سعی نماید و از خزینه ایمان که گنج باطنی است چه چیز بهتر
خواهد بود پس باید که برهنه نگذارد و هم فرمودند که ته بند بالائی ناف باید بستن
نه زیر از ناف که از ستر عورت که فرض است محروم نباشد و هم فرمودند

بارہا میفرمودند کہ طالبان زمانہ سلف نخست بطلب حق سبحانہ از نکاح وہمہ
تعلقہا تبری ورزیدہ جمیع منازل طریق سلوک را طی نمودہ بمرتبہ انتہا رسیدند
ودر آخر عمر برائی سنت نبوی علیہ الصلوۃ والسلام نکاح میکردند والحال ہر کہ از
آشنایان ما ہست ہمہ متاہل وعلائق دارند بعدہ از جہت کمال ہمت خود و
پیران چشت اہل بہشت رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین میفرمودند اگرچہ
متاہل اند اما چہ خوف است کہ سفر مہائی ہر ہمہ آن حضرت را ہست واشارت
بحضرت رئیس المتورعین امام الواصلین خواجہ حافظ محمد عظمت اللہ کہ جد بزرگوار
وپیر مرشد حقیقی آن فیاض عالم اند میکردند قدس اللہ تعالی ارواحہما الحمد للہ علی ذلک
نقل روزی میان محکم دین درویش نومسلم کہ از حد مفلس بود واز مریدان آن فیاض عالم
رضی اللہ تعالی عنہ بود بدولت پائبوسی معزز شد ویکدو مشت گندم بریان کہ در اثنا راہ
از کسی حاصل نمودہ نذر آن حضرت کرد بندہ کاتب حروف ہم حاضر بود فرمودند کہ از ہزار دینار دنیادار
اینمقدار نذر نادار بسیار بہتر است وہم آنحضرت رضی اللہ تعالی عنہ در صفت
دنیا این بیت میفرمودند بیت چیست دنیا از خدا غافل شدن ، نے قماش ونقرہ و
فرزند وزن ، ودر صفت دنیاداران این بیت بیت ، اہل دنیا چہ کہین وچہ مہین ،
لعنۃ اللہ علیہم اجمعین ، نقل روزی نیازمند کاتب حروف در مسجد موضع پیر سکندر
بخدمت آن فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ استادہ بودم ودر دست من کتاب بود
فرمودند کدام کتاب است عرض کردم لب لباب است انتخاب مثنوی مولانا روم
فرمودند مرا بدہ کہ برای تو فال کشایم چون دادم فی الحال کشادند بر سر صفحہ راستین
این بیت آمد بیت گر در معنی زنی بازت کنند ، پر فکرت زن کہ شہبازت کنند ،
بخواندند وفرمودند مبارکت باد کہ فال بسا خوب آمدہ است نقل روزی
جناب حضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ در زراعت گندم خوشہ دار

و بعینه لفظ آنحضرت

که قریب آستانه مبارک آنحضرت میبود از آب روان وضو میکردند و بنده حاضر بود و قدری
باد هم میوزید فرمودند ببین باین خوشه و جنبانیدن باد آنها را که باد یکی است و نا
پیدا و هزارها خوشه را بانواع حرکات مختلفه میدهد و بیکدیگر در حمله می آرد همچنین ذات
باریتعالی واحد است و ناپیدا و صورهائی عالم همه در حرکات و سکنات از وی ند جل
جلاله در مثنوی گفته بیت حمله مان پیدا و ناپیدا است باد آنکه ناپیدا است
هرگز کم مباد نیازمند عرض داشت کرد آنچه ذات شریف فرمود امر حق است اما درین
شبهتی روی دهد که فعل شر را که ضد خیر است چگونه باو سبحانه و تعالی نسبت توان کرد
فرمودند در نهایت این مطالعه خیر و شر از نظر عارف برخیزد و هم از نهایت تاکید انفیاض
عالم چراغ الله رضی الله تعالی عنه آن بود که از مراقبه وحدت وجود هیچوقت غافل نباید
بود چنانکه از ان روز که این کمترین را مسله مذکور فهمانیدند بعده هر بار که بخدمت مشرف
میشدم و عرض نیاز احوال خود میکردم یا نمیکردم تاکید مزید در پختن مسله وحدت مینمودند
فرمودند که بر تو باد که هیچوقت از وحدت غافل نباشی و بهر حال آگاه دل بوده باشی
چنانچه روزی بوقت تلقین ذکر و فکر بخدمت آنحضرت سوال از کیفیت قعده آن کردم
فرمودند که تو بقعده مقید مشو و درین جستجوئی بیفائده مباش بلکه بهر حال ذاکر و آگاه دل بوده
باش و جناب حضرت میانصاحب مانیکے واله مد ظله پیش نیازمند کاتب حروف بیان
فرمودند که جناب حضرت فیاض عالم رضی الله تعالی عنه این نیازمند را هم همیشه بهر حال
تاکید مزید همین مسله وحدت وجود میفرمودند و از آگاهی بآن و استغراق دران مقصد اصلیه
و فوق از همه حالات و مقامات و اهم المهمات می فرمودند و پسند مینمودند نقل روزی
نیازمند کاتب حروف بعد از نماز شام بخدمت جناب حضرت فیاض عالم رضی الله
تعالی عنه تنها نشسته بودم و منتظر نکات سراسر ملهمات از زبان گوهر افشان
آنحضرت میبودم که ناگهان این ابیات قصیده بحر الحقائق شیخ فریدالدین عطار

قدس سره بر لفظ مبارک آوردند ابیات شد جنابت تمام شرک و دوئی، غسل فرض است
از آن بهر دیندار، غسل تو چه بود رطۂ توحید، غوطه خوردن بنیامدن بکنار، پس وضو چیست پاک
پاک بباید کردن دل، صافی دل گسستن از اغیار، ظاهر خویش پاک کن بوضو، باطن خویش را نماز گذار،
شو بباطن ربوبیت پرداز، کن بظاهر عبودیت اقرار، مسجد تو مقام تسلیم است،
قبله گاه تو طاق ابروئے یار، در نماز آن نگار را دیدن، ظاهر و باطن اے پسر بشمار،
این کلام هم کلام مردان است، نے کلام مخنث بازار، و هم روزی این کمترین بسبب
قصور اعمال خود و عدم بر آمدن مقصود متاسف و ملالت زده خاموش بحضور حضرت عیاض
عالم رضی الله تعالی عنه نشسته بود این بیت بر زبان مبارک آوردند بیت، بجلیکه بجهروسی
رام کے گھٹ پر رہیئے سو، ان ہوتی ہوتی نہیں ہوتی ہو سو ہو، نقل است که آنحضرت
عیاض عالم رضی الله تعالی عنه در موضع بڈھی والہ تشریف آورده بودند و بعد از فراغ
وظیفه نماز شام این نیاز مند کا تبحروف را که بجهت خدمت بدور نشسته بود بخواندند
پس آمدم و بنشستم فرمودند که حضرت شیخ یحیی مدنی قدس الله روحه فرمودند که آگاه
باش دو نصیحت من در تمام عمر یاد داری یکی آنکه خدا نشوی دوم آنکه رسول نشوی
حضرت خواجه متحیر شدند که بغیر خطره دل من اینچنین نصیحت از کدام معنی باشد که حضرت
شیخ خود بخود فرمودند که معنی این لفظ آنست که خدا تعالی هر چه خواهد و اراده کند و
رسول رجوع مردم و متابعت آن خواهد و سالک را ازین خطرات تا حین حیات
برکنار باید بود زنهار زنهار هرگز نخواهی که همه مرادات من بحصول پیوندد و خلقت
مطیع من شود پس جناب حضرت رض روز دوم در مقام خود تشریف فرما شدند باز
بعد از فراغ وظیفه شام این بنده را تنها دیده خود بدولت نزدیکتر آمده بنشستند
و فرمودند که دل من میخواهد که شما مردمان که از دور می آئید همواره در صحبت
ما نشسته مانید اگرچه درویش را در اوائل حال وحشت و نفرت میباشد

اما باید که چاره کرده خود را در صحبت پیر مرشد خود بدارد و هر دم را غنیمت شمارد و این
مصرعه بر زبان مبارک آوردند مصرعه غنیمت شمر صحبت دوستان، و لمحتی بنشسته
دم سرد برآورده برخاستند و این قصه پیش از انتقال آنحضرت چراغ الله رضی الله تعالی عنه
از دار الملال دنیا و وصال بدرگاه لایزال علیا بزمانه قریب بود که باز بغیر از مرض الموت شرف
پائبوسی آن حضرت صورتاً نصیب نشد و آن وقت نازک بود و وقت فراغت صحبت
اکسیر خاصیت که یکیک دمهائی آن غنیمت بی قیمت بود از دست رفته باز بدست نیامد و
افسوس کارگر نشد نقل مولوی غلام حسین مرحوم ساکن بھائی بھو میان بیان میکرد که آنفیاض عالم
رضی الله تعالی عنه چند روز قبل از مرض موت خود مرا این بیت فرموده بودند بیت، غنیمت
جان اس رل بیٹھنے کو، جدائی کی گھڑی سر پر کھڑی ہے، و آنزمان بحقیقت معنی این بیت
نرسیدم و بر فراق ظاهر حمل نمودم آخر بعد از انتقال آنحضرة دانستم که در معنی این بیت اشاره
از عالم دیگر بود که از وصال خود خبر میدادند نقل است که وفات آن جامع الکمالات چراغ الله
فیاض عالم رضی الله تعالی عنه بوقت قریب نیم شب دوشنبه ببیست هشتم ماه مبارک رمضان
در سنه ۱۲۸۳ یکهزار و دوصد و هشتاد و سه هجری در بنگله شریف خود که عبارت از حجرهٔ عبادت
آنحضرة است واقع شده انا لله و انا الیه راجعون چنانچه تاریخ وصال آنحضرة رضی الله
تعالی عنه جناب مولوی صاحب مولوی الهی بخش ٹبوی اینچنین فرموده ابیات، خواجهٔ پیر ما غلام
رسول، غوث ثقلین قرة عین بتول، هاتفم گفت زه چراغ الله، لنقل تاریخ آن سنه مقبول،
، ببیست هشتم مبارک رمضان، وصل او در شب وصال رسول، تاریخ وصال آنحضرت
رضی الله تعالی عنه از فقیر مولف عفی عنه ابیات برگزیده اولیا مقبول حق، قطب عالم شه
غلام رسول حق، شد ز رمضان المبارک بیست هشت، نیم شب دوشنبه واصل حق
بگشت، گر خبر گیری ز سال وصل او، نیر اعظم ۱۲۸۳ بود ای فرخنده خو، نیم شب روز دوشنبه
دلپذیر، ببیست هشتم ماه رمضان منیر، کان غلام رسول شیخ ...

سنہ ۱۲۸۳

رہا تقیم گفتا کہ قطب بے نظیر، وقبر مبارک آنحضرت رضی اللہ تعالی عنہ متصل قبر حضرۃ
جدّ و پدر خود است رضی اللہ تعالی عنہم از قریہ لوگیریان بطرف جنوب قدر یک میل
زیارتگاہ خلائق است و در تاریخ بیست ہشتم رمضان شریف سال بسال عرس
آنحضرت چراغ اللہ رضی اللہ تعالی عنہ میشود پس مخفی مباد کہ تولد آنحضرۃ در سنہ ۱۲۳۰ یکہزار
و دو صد و سی واقع شدہ و در سنہ ۱۲۸۳ یکہزار و دو صد و ہشتاد و سہ رحلت ازینجہان
فرمودہ اند پس عمر آن فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ پنجاہ و سہ ۵۳ سال شد چنانچہ این فقیر گوید
غزل، بشنو از تولید و ہم عمر و وصال آنجناب، کہ بعالم بود روشن بے شبہ چون آفتاب،
چون بعالم آمد آن فیاض عالم در وجود، یکہزار و دو صد و سی سال بود ای کامیاب،
از سن عمر شن بدان پنجاہ و سہ سال از خدا، طالع عالم پدیدار آمد از رب الوہاب،
سال چون آن پیر مرشد کرد با حق اتصال، یکہزار و دو صد و ہشتاد و سہ گویم جواب،
بیست ہشتم ماہ رمضان نیم شب اندر قمر، گشت ظلمت در دو عالم شد قمر زیر سحاب،
گریہ ہا برخاست از جن و بشر ملک فلک، پس فغان برداشت از غم مرد و زن از شیخ و شاب،
تنگ آمد دو جہان بر ماتم زدگان حلیم، من چگویم از الم واللہ اعلم بالصواب، غزل،
، وای صد وا ہزار وا ویلا، از دل آزار یار وا ویلا، چہ بیان میکنم ز ہجر و فراق، بتو ای غمگسار وا ویلا،
، دل ز دستم شد از حجاب رخت، رحم ای یار غار وا ویلا، پیش تو احوال دل کرا گویم، بشد از دل قرار وا ویلا،
، بے گل روی تو بسینہ نماند، بجز این خار خار وا ویلا، زیر بارم ز بخت بد شب و روز، از بد روزگار وا ویلا،
بے رخ روشن تو شد عالم، پیش گرد و غبار وا ویلا، گرچہ عز و اجمال تو بینم، وی و عز داگذار وا ویلا،
کز فراق رخ تو رفت ز دل، طاقت انتظار وا ویلا، پردہ بردار ای چراغ اللہ، تا کی این استتار وا ویلا،
ہمچنان کن تو محفل آرائی، از می خوشگو وا ویلا، تا بشمع رخت فدا سازیم، جان پروانہ وار وا ویلا،
بلبلان در خزان شدند بجان، ای کجا آن بہار وا ویلا، یاد باد آن وفای دلدار ای، زین جفا زینہار وا ویلا،
خون غم برزدہ ز جملہ طرف، زین بلا بیکنار وا ویلا، از لب خود سخن بگو یکبار، عمل زار و زار وا ویلا،

یکنظر لطف برفگن بحلیم ، زین ہلاکش برآر واویلا ، نقل است کہ آنحضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ
باوجود دو اہلیہ زکیہ خود لاولد ازین جہان رفتہ اند کہ اول حضرت مائی صاحبہ مشفقہ مکرمہ معظمہ
زین المستورات تاج المخدرات ولیہ زمان اہلیہ کلان حضرۃ الیشان دختر نیک اختر عم آنحضرت
اعنی جناب مستطاب میان صاحب میان محمد اعظم رحمۃ اللہ تعالی علیہ ولد قطب الاقطاب
حضرت خواجہ حافظ محمد عظمت اللہ رضی اللہ تعالی علیہ عنہ کہ الحال در حیات اند ادام اللہ تعالی
عفتہا الی الانتہا از حد نیک بخت عابدہ زاہدہ خدا یاد عفت نہاد شب بیدار بلکہ را بعہ روز
گار کہ در صبر و شکر و حلم و توکل و تسلیم یکتا زمانہ اند و از بطن مبارک آنہا ہیچ تولد نشد دوم اہلیہ
صغیرہ آنحضرت رضی اللہ تعالی عنہ دختر میمون اختر میان عنایت ساکن موضع بدھلی وال کہ
بالحال مردمان صادق الوداد برای وجود اولاد سہ یا چہار سال قبل از انتقال خود در نکاح خود
آوردہ بودند و آن در سال یکہزار و دو صد و نود و ہفت ہجری فوت شد و از و نیز ہیچ بوجود نیامد
رحمۃ اللہ تعالی علیہا نقل است کہ بعد از انتقال آنحضرت فیاض عالم رضی اللہ تعالی عنہ
برادر حقیقی خورد تر از ان حضرت اعنی معدن لطف مخزن الاشفاق ، منبع الجود مجمع
الاخلاق ، بہجت افزای خاطر غمگین ، عیش پیرای سینۂ بے کین ، رونق فضل و زیب
دولت و جاہ ، دانش آگاہ شیخ نور اللہ ، نور اللہ صدر تربتہ ، ضاعف اللہ قدر قربتہ ،
رونق افزای سجادہ آنحضرت چراغ اللہ رفتہ شدند و تا پانزدہ سال و دو ماہ و چہاردہ روز بر
مسند مشیخت نشستہ کام روائی اہل حاجات نمودند اہل علم و حلم و صاحب کشف و کرامت
بودند جوانمرد قوی دل دین پرور بہادر تن مشفق و مہربان از حد بودند و سفرہ خوان عام
میداشتند و صاحب نعمت و رحمت و کرم بودند و در تہیہ اسباب لنگر ہر روزہ و اعراس
مشائخ سلف چشت اہل بہشت علی الخصوص بعرس جد و پدر و برادر خود نہایت مستعد
و چست و چالاک بودند در سخاوت و شجاعت یکتا و در عبادت و ریاضت بے ہمتا
بود و در سنہ ۱۲۹۸ یکہزار و دو صد و نود و ہشت ہجری پانزدہم ماہ مبارک ذی الحجہ

بوقت نیم شب دوشنبه رخت وجود از دار خاکی بعالم جاودانی بربستند انا لله وانا الیه راجعون،
دو فرزند ارجمند قائم مقام خود گذاشتند اول برخوردار میان کمال الدین صاحب دوم
سعادت آثار میان جمال الدین و بعد از انتقال پدر خود صاحبزاده میان کمال الدین صاحب
بمسند سجادگی والد ماجد سرفراز و ممتاز بوده است اطال الله تعالی عمرهما بالعلم والعمل
وضاعف الله تعالی درجاتهما بالکرم والفضل خداوند العزت ورسالت حضرت حبیب
خود محمد مصطفی احمد مجتبی صلی الله تعالی علیه وآله وسلم وبطفیل آل واصحاب او وحضرات
خواجگان سلسله چشت اهل بهشت رضوان الله تعالی علیهم اجمعین این بی سر و پا و
جمیع پیر برادران او را بذوق عشق و محبت ذاتی خود سرفراز و ممتاز گردان و سلسله چشتیه
بهشتیه را چنانکه فیض او ظاهر و باهر است همچنین تا قیام قیامت همچو خورشید تابان
و درخشان دار بمنه و کمال کرمه آمین یا رب العالمین غزل یا الهی کن منور آفتاب چشتیان،
تا قیامت دار بی شب آفتاب چشتیان، هر سخن ملفوظ شان صد آیت از عرفان بود،
که جهان باد ابدولت فیضیاب چشتیان، بحر جود از فیض قدسی کرد برا در رشحات، عالمی سیراب
گرد از سحاب چشتیان، یکبیک حرفش بود پر معنی از توحید، تا بیا بد هر یکی سبق از کتاب چشتیان،
فیض آن فیاض عالم تا ابد پاینده دار، کان چراغ الله آمد انتخاب چشتیان، خاصه آن نور محمد
نوربخش جمله باد، زبده پیر اولیا لب لباب چشتیان، جان خود را کن فدا در بارگاه شان حلیم،
که بلند از نه فلک آمد جناب چشتیان، الحمد لله والمنة که این نسخه فرخ و فرجام
انوار الاسرار نام در مدت دو عام با تمام رسید و اختتام آن بوجود شریف که آن حضرت
فیاض عالم چراغ الله رضی الله تعالی عنه از شوق خود مرتب ساخته بجناب رسالت
مآب صلی الله تعالی علیه وآله وسلم بهدیه فرستاده بود گردید اللهم صل علی محمد و علی آل
محمد بعدد کل اسمائک و صفاتک و افعالک بعدد کل معلومات لک ۵
تمت تمام شد نسخه هذا بعونه تعالی از دستخط فقیر عبد الحلیم مولف عفی عنه

در مسجد موضع جمون وچهل از مسوده اول تحریر یافت بوقت عصر روز جمعه اول ماه شعبان
المعظم در سنه ۱۳۰۰ یکهزار و سه صد هجری الحمد لله علی ذالک اللهم اغفر لی ولوالدی ولاستاذی
ولجمیع المومنین والمومنات و المسلمین والمسلمات الاحیاء منهم والاموات اجمعین
برحمتک یا ارحم الراحمین ۵ مخفی مباد که تشریف آوردن جناب حضرت چراغ الله متیاضح عالم
خواجه غلام رسول توگیروی صاحب رضی الله تعالی عنه بسفر ملک مشرق اول بار در آخر ماه
رمضان المبارک سنه ۱۲۷۹ هجری یکهزار دو صد و هفتاد و نو بوده است وثانی بار با ابتدا ماه
محرم سنه ۱۲۸۳ هجری یکهزار و دو صد و هشتاد و سه بوده بلاشبه و در همان سال بتاریخ بیست
هشتم رمضان شریف انتقال حضرت ایشان از دار الملال دنیا گشت انا لله وانا الیه
راجعون وعمر شریف آن چراغ الله رضی الله تعالی عنه پنجاه و سه سال بوده است در انوار الاسرار
جمیع حالات حضرت ایشان بتفصیل تحریر اند از انجا باید دید بقلم فقیر عبد الحلیم ۱۲
مورخه ایکم جمادی الاول سنه ۱۳۰۵ هجری المقدس تحریر کرده شد راقم آثم شهاب الدین
فی الحال بهاولنگر

شرح رباعی للشیخ الاکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ وعنا ۱۲

رب یسر ولا تعسر وتمم بالخیر
بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ٥

نحمدہ ونصلی علی نبیہ الکریم واللہ الہادی الی صراط المستقیم بعد فقد وجدت الرباعیۃ
المنسوبۃ الی الشیخ الاکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کالعناصر الاربعۃ للکائنات کافیۃ لوجود
تحقق مسئلۃ وحدۃ الوجود مع حفظ الادب لمرتبۃ التشبیہ والتنزیہ ورعایۃ الفرق
بین الفرق والجمع وکل ما ینبغی لاہل الشہود والشروع وہی ہذہ وللہ در قائلہ رباعی
،، لا آدم فی الکون ولا ابلیس ،، لا ملک سلیمان ولا بلقیس ،، فالکل عبارۃ وانت المعنی ،،
،، یا من ہو للقلوب مقناطیس ،، فاردت ان اشرح علی وسع القدرۃ والامکان
بعون اللہ المستعان اعلم انہ نفی الشیخ رض المضادات الکونیۃ کآدم وابلیس
والتفاصیل الجزئیۃ الخلقیۃ کسلیمان وملکہ وبلقیس واثبت ذات الواحد
الاحد الذی لہ المثل الاعلیٰ وہو کالمعنی لتلک الالفاظ وکالمرتبۃ الکلیۃ الجملیۃ التی
جمیع المراتب فیہا مندرجۃ ومندمجۃ وشبہ جمیع المراتب التشبیہ بالعبارۃ
الموصوف بالکثرۃ والتنزیہ بالمعنی المتصف بالوحدۃ فی ہذہ الشعر مشتوا بکمال
فصاحتہ وبلاغتہ لانہ عند القوم خاتم الولایۃ المحمدیۃ علی صاحبنا الصلوۃ والسلام
والتحیۃ وکان افصح العرب والعجم فیمکن ان یکون الشیخ علی کمال الفصاحۃ
والبلاغۃ ثم اعلم ان الشیخ رضی اللہ تعالیٰ عنہ لاعی قواعد الاستعارۃ والتشبیہ
حیث شبہ کل ما سوی اللہ تعالیٰ بالعبارۃ والذات المقدسۃ بالمعنی فارید
ان اشرع فی المقصود مستعینا باللہ الذی لہ التنزیہ وابین وجوہ التشبیہ منہا
اعلم کما ان العبارۃ لا وجود لہا بالمعنی والمعنی لا ظہور لہا الا بالعبارۃ فکذلک
لا وجود للخلق الا باللہ تعالیٰ ولا ظہور للہ تعالیٰ الا بالخلق وان لوحظ

بنظر الانصاف فلا وجود للعبارة قط بل ہی عبارۃ عن تنزلات المعنی
الغیر المحسوس والمشاہد فاذا وصل بحد البروز صار مدرک السمع وسمی
بالاصوات والالفاظ المسموعۃ واذا بلغ کمال الظہور صار مدرک الابصار
وسمی بالحروف والعبارۃ المکتوبۃ فکذلک لا وجود للعالم اصلاً بل ہی مظاہر
وتنوعات لتنزیہہ والتنزیہہ من خواصہ عدم احاطۃ الادراک ولہذا منع اللہ
تعالی بالرافۃ الکاملۃ عن التفکر فی ذاتہ حیث قال سبحانہ ویحذرکم اللہ
نفسہ واللہ رءوف بالعباد فاذا تنزل فظہر فی عالم الامر صار معلوما وسمی
بالاسماء اللائقیۃ لتلک المرتبۃ کما ان المعنی مع کونہ عین العبارۃ الملفوظۃ علم
بالاسماء المناسبۃ بہذہ المرتبۃ واذا کمل بروزہ وظہر فی عالم الخلق صار
ملفوظاً وسمی عم منزہ عن کراہۃ الصوت فی اداء الحروف ونقصان
المخارج وغیرہا ومع کونہ عین العبارۃ المکتوبۃ مبرہ من قبح الخط و
المداد والقرطاس وغیرہا فکذلک ہو جل جلالہ مع کونہ عین عالم الامر منزہ
عن خباثۃ فی بعض الارواح وعمالا ینبغی لہ ومع کونہ عین عالم الخلق
مقدس عن قبائح الوانہم واشکالہم وعمالا یلیق بہ کما ان العبارۃ باسرہا
موجودۃ مندرجۃ فی المعنی ولیس ہو موجوداً ومندرجاً فی العبارۃ کذلک
العوالم کلہا موجودۃ مندرجۃ فی ذاتہ تعالی ولیس ہو موجوداً مندرجاً فی العوالم
وہذا سر منطوق حیث قال ان اللہ غنی عن العالمین ولاشک ان التفصیل
محتاج والاجمال لا محتاج الیہ لا بالعکس کما ان المعنی لا یفنی بفناء العبارۃ
من الحرق والغرق وہذہ العیوب لا یرد علیہ مع کونہ عینہا کذلک اللہ
تعالی لا یفنی بفناء العالم من ای آفۃ کانت وہذہ النقائص لا یتوجہ
الی اللہ تعالی مع کونہ عینہا کما ان للمعنی تقدماً ذاتیاً علی العبارۃ

وليس للعبارة تقدم ذاتي على المعنى بل العبارة موجودة به معدومة بنفسها
فكذلك له سبحانه تقدم ذاتي على الاشياء كلها وليس للاشياء تقدم ذاتي عليه
تعالى بل الاشياء موجودة به معدومة بنفسها قال النبي صلى الله عليه وسلم
كان الله ولم يكن معه شيء وقالوا الان كما كان وليس غيره الا في علم العدم كما ان كثرة العبارة
لا تخل في وحدة المعنى بل هي مظاهر حسنه وحسنها سبب لظهورها فهكذا كثرة الاشياء لا تخل
في وحدة ذاته تعالى بل هي مجال لجماله تعالى وجماله علة لوجودها كل يوم هو في شان، كما ان
وجود العبارة موقوف على شرائط كالقلم والقرطاس الذين هما كالوالدين لها والمداد الذي
هو كالنطفة لها والتركيب والتعدد والحروف التي احدها كفو الآخر والدوات التي هي
كالجوف لها وليس وجود المعنى كذلك بل هو احد موجود لا من الوالدين ولا من النطفة والتركيب
والتعدد ولكل واحد منهم كفو وجوف والحق سبحانه وتعالى ليس كذلك بل الحق ما قال
سبحانه في ذاته المقدسة لحبيبه صلى الله عليه وآله وسلم قل هو الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد
ولم يكن له كفوا احد كما ان العبارة اعراض مجتمعة في عين واحد اي المعنى فكذلك العالم اعراض
مجتمعة في عين واحد اي الحق سبحانه والعرض لا وجود له بالاستقلال حتى قال الحكماء العرض
لا يبقى زمانين وعند اهل الحق تعدد تلك التنوعات اعراض للعين الواحد الاحد وهي تجليات
جماله وهي لا تنتهي لان الجمال لا نهاية له ولكل واحد منها آيات قرآن الجمال وكلماته التي قال
سبحانه في حقها سنريهم آياتنا في الآفاق وفي انفسهم حتى يتبين لهم انه الحق وقل لو كان
البحر مدادا لكلمات ربي لنفد البحر قبل ان تنفد كلمات ربي ولو جئنا بمثله مددا كما ان المعنى
يكون مع العبارة بحيث لا يفارق عنها قط اينما كانت فكذلك الرب لان صفته
والله بكل شيء محيط وهو معكم اينما كنتم وما يكون من نجوى ثلثة الا هو رابعهم الخ
فان الله مع الخلق اينما كانوا بحيث لا يفارق عنهم وكيف يفارق وهو عينهم كما
ثبت ان العبارة بالنظر الى الباطن والحقيقة فانية عن المعنى بحيث لا وجود لها

والمعنى باقية فى جميع المراتب المعنوية وبالنظر الى الظاهر والصورة العبارة غير المعنى
والمعنى غير العبارة فكذلك ثبت ان الاشياء بالنظر الى الباطن والحقيقة فانية فى الله
تعالى بحيث لا وجود لها والله تعالى باقية فى جميع المراتب الالوهية وبالنظر الى الظاهر
والصورة الخلق غير الله تعالى والله تعالى غير الخلق ومن هذا اخبر الشيخ الكبير رضى الله تعالى
عنه حيث قال العبد عبد وان ترقى والرب رب وان تنزل كما ان المعنى مع تقدسه الاصلى
اذا تنزل وصار مسموعا وملحوظا ما فنت مرتبة المعنوية المقدسة بل هو باق على صرافته وما
صار عبارة وما حل فيها وما اتحد بها فكذلك سبحانه وتعالى مع التنزيه الذاتى اذا تنزل
فى المظاهر ما فنت مرتبة الالوهية المنزهة بل هو باق ببحته وما صار عالما وما حل فيه وما
اتحد به لان الصيرورة يحصل من الوجودين وكذلك الحلول والاتحاد وما ثم الا موجودا واحدا
والاشياء موجودة به معدومة بنفسها هذا خلاصة عقائد الصوفية الصافية القائلية بوحدة الوجود
المعتقدين بشرائع صاحب المقام المحمود فلا يرد عليهم من الاعتراضات ولو اعترض جاهل
فليس الا من عدم علمه والله اعلم واتم علمه

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

اول ما خلق اللہ نوری و کل الخلائق من نوری او کما قال و در تفسیر کبیر وغیرہ می آید کہ اودع اللہ نور نبیہ فی ناصیۃ آدم - سوال پہلی حدیث سے مفہوم ہوتا ہے کہ تمام جہان حضور کے نور سے پیدا ہوا اور تفسیر کبیر سے مفہوم ہوتا ہے کہ نور حضور پیشانی آدم میں سے منتقل ہو کر حضرت عبد اللہ آخر حضرت آمنہ رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے ظہور فرمایا تو معلوم ہوا کہ حضور کا نور اس سلسلہ میں ظاہر ہوا باقی مخلوقات میں نہیں - جواب - اول ما خلق اللہ نوری سے مراد حقیقۃ محمدیہ صلے اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہے اور کل الخلائق من نوری سے مراد درجہ واحدیت اور حقیقۃ انسانیہ مراد ہے اور جو تفسیر کبیر وغیرہ سے مفہوم ہوتا ہے اُس سے مراد عین ثابتہ حضور صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ہے کیونکہ حضور کی عین ثابتہ کا ظہور سلسلہ وار مذکور کے طریق سے ہوا ہے -

سوال - حقیقۃ محمدیہ جو کہ تعین اول ذات بحت کا ہے وہ تمام چیزوں کی حقیقت ہے خواہ زید ہو یا بکر روح ہو یا جسم - تو جب زید کی حقیقت بھی تجلی علمی اجمالی ہے اور حقیقت محمد مصطفےٰ بھی تجلی علمی اجمالی ہے تو حقیقت محمد مصطفےٰ کو حقیقۃ الحقائق کہنا اور زید کی حقیقت کو حقیقۃ الحقائق نہ کہنا ترجیح بلا مرجح ہے - جواب - چونکہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کی عین ثابتہ جمیع اعیان ثابتہ پر مشتمل ہے جیسا کہ کتب تصوف سے مفہوم ہوتا ہے اور کل الخلائق من نوری سے بھی مفہوم ہوتا ہے لہٰذا حضور ہی حقیقۃ الحقائق ہونگے اور زید چونکہ اس کی عین ثابتہ کسی پر مشتمل نہیں اس لئے وہ اپنی ہی حقیقت ہوگی - حضور کا جسم جسم الاجسام - حضور کا نور نور الانوار اور حضور کا روح روح الارواح ہے - سوال - حضور کا جسم جو کہ تعین خاص کے ساتھ متعین ہے حتیٰ کہ آخر اً تمام انبیاء سے تشریف لایا ہے یہ کیونکر ہو سکتا ہے کہ حضرت آدم علیہ السلام وغیرہ کے اجسام کا بھی جسم ہو تاکہ جسم الاجسام کہا جائے - جواب - چونکہ عالم اجسام میں جب ذات بحت نے ظہور فرمایا تو اولاً جسم مطلق میں ظہور فرمایا - اور ایسا ہی عالم ارواح میں جب ذات بحت نے ظہور فرمایا تو اولاً روح مطلق میں ظہور فرمایا اور چونکہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کی عین ثابتہ تمام

اعیان ثابتہ پر مشتمل ہے لہذا روح مطلق اور جسم مطلق پر بھی شامل ہوگی لہذا روح الارواح اور جسم الاجسام اور مثال الامثال کہنا بجا ہوگا باقی رہا یہ جسم اقدس جو کہ مکہ مکرمہ میں پیدا ہوا اور مدینہ منورہ میں روپوش ہوا تو یہ جسم اقدس جسم الاجسام نہیں بلکہ یہ مظہر ہے اُس جسم اقدس کا جو عالم اجسام میں جسم الاجسام ہے۔ ایک انسان جبسوقت ترقی کر کے عالم اجسام اور عالم مثال اور عالم ارواح سے عبور کر کے اپنی عین ثابتہ کو معلوم کرتا ہے تو اُسکو اپنی تمام ازل سے لیکر ابد تک کی کہانی معلوم ہو جاتی ہے کیونکہ عین ثابتہ میں زید مثلاً تمام بتمامہ کا علم ہے کیونکہ عین ثابتہ زید نے پہلے روح زید میں ظہور کیا پھر مثال زید میں پھر جسم زید میں اور پھر تعین زید میں اور پھر جبتک تعین زید موجود ہوگا تب تک کا علم اُسکو حاصل ہو جائیگا اور چونکہ حضور پر نور علیہ الصلوٰۃ والسلام کی عین ثابتہ تمام اعیان ثابتہ پر مشتمل ہے اس لئے حضور کو تمام اعیان ثابتہ کے مظاہر کا اول ازل سے لیکر آخر ابد تک کا علم ہے۔

اعیان ثابتہ تین قسم پر ہے ایک وہ جو کہ صرف اپنے ہی مظہر سے تعلق رکھتی ہے۔ دوسری وہ کہ بعض دیگر اعیان ثابتہ کے ساتھ تعلق رکھتی ہے اور انپر مشتمل ہے تیسری وہ کہ جو کہ باقی تمام اعیان ثابتہ پر مشتمل ہے اور وہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کی عین ثابتہ ہے۔